

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**BİRİNCİ BEŞ YILLIK SANAYİ PLANI KAPSAMINDA YAPILAN
SÜMERBANK FABRİKA YERLEŞKELERİNİN KORUMA
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: KAYSERİ SÜMERBANK BEZ
FABRİKASI ÖRNEĞİ**

HAZIRLAYAN

BEGÜM KÖK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA - 2023

**BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI
MİMARLIK TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**BİRİNCİ BEŞ YILLIK SANAYİ PLANI KAPSAMINDA YAPILAN
SÜMERBANK FABRİKA YERLEŞKELERİNİN KORUMA
BAĞLAMINDA İNCELENMESİ: KAYSERİ SÜMERBANK BEZ
FABRİKASI ÖRNEĞİ**

HAZIRLAYAN

BEGÜM KÖK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ELİF SELENA AYHAN KOÇYİĞİT

ANKARA - 2023

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

Mimarlık Anabilim Dalı Mimarlık Tezli Yüksek Lisans Programı çerçevesinde Begüm KÖK tarafından hazırlanan bu çalışma, aşağıdaki jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi: 22/08/2023

Tez Adı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Kapsamında Yapılan Sümerbank Fabrika Yerleşkelerinin Koruma Bağlamında İncelenmesi: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Örneği.

Tez Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı - Soyadı, Kurumu)

İmza

Doç. Dr. Çağla CANER YÜKSEL, Başkent Üniversitesi

.....

Doç. Dr. Ceren KATİPOĞLU ÖZMEN, Çankaya Üniversitesi

.....

Dr. Öğr. Üyesi Elif Selen AYHAN KOÇYİĞİT, Başkent Üniversitesi

.....

ONAY

Prof. Dr. Ömer Faruk ELALDI

Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Tarih: ... / ... /

BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 12/09/2023

Öğrencinin Adı, Soyadı: Begüm KÖK

Öğrencinin Numarası: 22020036

Anabilim Dalı: Mimarlık.

Programı: Mimarlık Tezli Yüksek Lisans Programı.

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Elif Selen AYHAN KOÇYİĞİT

Tez Başlığı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Kapsamında Yapılan Sümerbank Fabrika Yerleşkelerinin Koruma Bağlamında İncelenmesi: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Örneği.

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 122 sayfalık kısmına ilişkin, 12/09/2023 tarihinde tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %12'dir. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:.....

ONAY

Tarih: ... / ... /

Dr. Öğr. Üyesi Elif Selen AYHAN KOÇYİĞİT

.....

TEŞEKKÜR

Yeniden işlevlendirmeye dair ilgimden dolayı adım attığım bu yolda, her türlü bilgiyi zaman fark etmeksizin benimle paylaşan, ilgisini ve yaşadığı deneyimleri esirgemeyen, çalışmalarımda bana yol gösteren çok değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Elif Selena AYHAN KOÇYİĞİT'e teşekkür ederim.

Böylesi güzel bir fabrikanın eski fotoğraflarına ulaşmamı sağlayan ve Ankara yolcuğumda beni yalnız bırakmayan annem Ayşe DÜĞENCİOĞLU'na, fabrikanın tarihi fotoğraflarına ulaşmamda yardımcı olan AGÜ Basın Yayın ekibine, fabrika hakkında bilgi almak için mail ile iletişime geçtiğim Emre AROLAT ekibine teşekkürlerimi sunarım.

Bu çalışmayı görmesini istediğim ve görseydi benimle gurur duyacağına emin olduğum fakat şuan hayatta olmayan dedem İsmail KÖK'e ithaf ediyorum.

Son olarak emeklerini hiçbir zaman esirgemeyen, beni hep destekleyen ve her zaman yanımda olan anneme, babama ve kardeşime teşekkür ederim. Onlar iyi ki var, iyi ki benim ailem.

ÖZET

Begüm KÖK

**BİRİNCİ BEŞ YILLIK SANAYİ PLANI KAPSAMINDA YAPILAN SÜMERBANK
FABRİKA YERLEŞKELERİNİN KORUMA BAĞLAMINDA İNCELENMESİ:
KAYSERİ SÜMERBANK BEZ FABRİKASI ÖRNEĞİ**

Başkent Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Mimarlık Anabilim Dalı

2023

18. yüzyılda başlayan Endüstri Devrimi ile hayatın her alanında önemli gelişmeler yaşanmış ve yenilikler meydana gelmiştir. Bu dönemin getirdiği yeniliklerle birlikte sanayi alanındaki üretim değişmiş, ulaşım imkanlarında bir çok gelişme yaşanmış ve yeni kentlerin kurulması ile modern şehircilik anlayışı ortaya çıkmıştır. Endüstri Devrimi'nde kentler genişledikçe kentsel faaliyetlerin yanında farklı sınıfların yerleşim bölgeleri oluşmaya başlamıştır. Bununla birlikte çeşitli fonksiyonlara ihtiyaç duyulmuştur.

Yıllar boyunca faaliyetlerini devam ettiren endüstri yapıları, gelişen teknoloji ile verimliliğini yitirmiş ve işlevsiz kalmıştır. Endüstri yapılarının yok olmasını engellemek, atıl kalmasını önlemek ve bu yapıları gelecek nesillere aktarmak için 20. yüzyılda endüstri mirası kavramı ortaya çıkmış ve günümüze ulaşabilen endüstri yapı ve alanları için koruma yöntemlerinin geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapılmıştır. İlk dönemlerde, endüstri mirası üzerine yapılan çalışmalar daha çok bireysel çabalarla ve ülkelerin kendi oluşturduğu kuruluşlarla tespit ve belgeleme aşamasında yürütülmüştür. Bu kuruluşlar endüstri mirasının tanımını yaparak endüstri mirası kapsamına giren yapıları ve alanları kayıt altına almıştır. Zamanla, kültürel değerleri koruma anlayışının gelişmesiyle, endüstri mirasına dair koruma çalışmaları da gelişmiş ve değer odaklı koruma anlayışı ortaya çıkmıştır. Endüstri mirasını tanımlamak, belgelemek ve korumayabilmek için ona yüklenen değer tanımlarının belirlenmesi ve bu değerler üzerinden koruma prensiplerinin geliştirilmesi bu çalışmaların temelini oluşturmaktadır. Günümüzde, endüstri yapı ve alanlarının korunmasında en sık kullanılan yöntemlerden biri yeniden işlevlendirmedir. Yeniden işlevlendirme, eski yapının atıl kalması önlemek ve sahip olduğu değerleri korunmak için bir araçtır. Yapının ve alanın sahip olduğu kültürel miras değerlerinin belirlenmesi doğrultusunda önerilecek yeni işlev, mirasın özgün niteliklerinin korunmasına ve aynı zamanda da yeni verilen işlev doğrultusunda sürdürülebilir

şekilde kullanımının devam etmesine yardımcı olacaktır. Bu nedenle değer tanımlarının doğru belirlenmesi, mirasa atfedilecek yeni işlevin belirlenmesinde kritik öneme sahiptir. Mirasa yerinde müdahale ile sahip olduğu niteliklerin uygun bir şekilde korunması yeniden işlevlendirme çalışmalarının olumlu sonuçlanmasını sağlamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden bu yana kalkınmayı, yenilikçi olmayı benimsemiş ve ekonomi politikalarında devletçilik ilkesini esas alarak sanayileşme sürecine yatırımlar yapmıştır. Bu doğrultuda, Türkiye'nin öncelikli ihtiyaçlarının yer aldığı BBYSP hazırlanmış ve devlet 1930'lu yıllarda yeni fabrikalar inşa etmeye başlamıştır. Bu süreçte 1933 yılında Sümerbank fabrikası kurulmuş ve Türkiye'nin öncelikli ihtiyaçlarının yer aldığı BBYSP hazırlanarak, oluşturulacak ihtiyaçlar ve hayata geçirilecek yatırımlar Sümerbank'a verilmiştir. Öncelikle, 1933-1938 yılları arasında kurulan Sümerbank fabrikaları üzerine geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Sonrasında, Türkiye'nin farklı bölgelerinde bulunan Sümerbank fabrikalarının yer seçim kriterleri ve kuruluş aşamasındaki fiziksel özellikleri incelenmiştir. Son olarak, endüstri mirası olan bu fabrikaların mevcut özellikleri belgelenerek 1930'lardan günümüze yaşanan dönüşüm üzerine genel bir değerlendirme yapılmıştır. Sümerbank tarafından kurulan fabrikalar, Türkiye'nin sanayi ve ekonomi alanında ilerlemesine öncülük etmiştir. Bu fabrikalar bulundukları kente istihdam ve yenilik getirmekle kalmamış aynı zamanda Erken Cumhuriyet dönemi hayat biçiminin de şekillenmesinde rol oynamıştır. Araştırmada BBYSP sürecinde kurulan Sümerbank fabrikaları; Kayseri Bez Fabrikası, İzmit Kağıt Fabrikası, Ereğli Bez Fabrikası, Nazilli Bez Fabrikası, Gemlik Suni İpek Fabrikası, Bursa Merinos Fabrikası, Karabük Demir Çelik Fabrikası, yeniden işlevlendirme bağlamında incelenmiştir.

Köklü bir geçmişe sahip olan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası günümüze gelne kadar dönüşümler yaşamıştır. Eğitim yapısına dönüştürülen ve bu süreçte bir çok çağdaş ek ile desteklenen yerleşke yeniden işlevlendirme çalışmaları ile özgün ve karakteristik özelliğini kaybetmeden günümüze gelmiştir. Bu tezde, yerleşke içinde yer alan yapıların tarih içinde yaşadığı dönüşüm incelenmiş ve yerleşkenin sahip olduğu özgün ve güncel değerlerin analizi yapılmıştır. Ortaya çıkan bulgular kapsamında, uygulanan yeniden işlevlendirme projesinin yerleşkenin kültürel miras değerlerinin korunması bağlamındaki rolü tartışılmış ve değerlendirmeler yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER: Endüstri Mirası, Sümerbank, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, Yeniden İşlevlendirme, Değer Tanımı.

ABSTRACT

Begüm KÖK

**AN ANALYSIS OF THE SÜMERBANK FACTORY COMPLEXES BUILT
WITHIN THE SCOPE OF THE FIRST FIVE-YEAR INDUSTRIAL PLAN IN THE
CONTEXT OF CONSERVATION: THE CASE OF KAYSERİ SÜMERBANK
TEXTILE FACTORY**

Baskent University Institute of Science

Department of Architecture

2023

The Industrial Revolution, which began in the 18th century, brought significant advancements and innovations to various aspects of life. Alongside the innovations of this era, industrial production changed, transportation saw numerous developments, and the concept of modern urban planning emerged with the establishment of new cities. As cities expanded during the Industrial Revolution, different social classes began to settle in distinct areas, leading to the need for various functions.

Over the years, industrial structures that continued their activities became less productive and obsolete due to advancing technology. To prevent the disappearance and abandonment of industrial structures, and to preserve them for future generations, the concept of industrial heritage emerged in the 20th century. Efforts were made to develop preservation methods for industrial buildings and sites that have survived to the present day. In the early days, efforts to preserve industrial heritage were mostly carried out through individual initiatives and organizations established by countries for the identification and documentation of industrial heritage. These organizations registered structures and areas falling within the scope of industrial heritage by defining what constitutes industrial heritage. Over time, as the understanding of preserving cultural values evolved, preservation efforts for industrial heritage also advanced, emphasizing the value-driven preservation approach. Defining the values attributed to industrial heritage and developing preservation principles based on these values form the foundation of these efforts. Today, one of the most commonly used methods for preserving industrial structures and areas is adaptive reuse. Adaptive reuse is a tool to prevent old structures from remaining idle and to preserve their inherent values. In line with the determination of the cultural heritage values of the structure and site, the proposed new function will help preserve the original qualities of

the heritage while allowing for sustainable use according to the new function. Therefore, correctly identifying the values and determining the new function attributed to the heritage are critically important for the success of adaptive reuse efforts.

Since its establishment, the Republic of Turkey has embraced development and innovation, focusing on industrialization through state-centric economic policies. In this context, the First Five-Year Industrial Plan, which included Turkey's priority needs, was prepared, and the government began constructing new factories in the 1930s. During this period, the Sümerbank factory was established in 1933, and the First Five-Year Industrial Plan outlined the needs to be met and investments to be made for the Sümerbank factory. A comprehensive literature review was conducted on the Sümerbank factories established between 1933-1938. Subsequently, the location criteria and physical features of the Sümerbank factories in different regions of Turkey during their establishment phase were examined. Finally, the current characteristics of these industrial heritage factories were documented, and a general evaluation was made of the transformation from the 1930s to the present day. The Sümerbank factories established by Sümerbank played a pioneering role in Turkey's progress in the fields of industry and economy. These factories not only brought employment and innovation to the cities where they were located but also played a role in shaping the lifestyle of the Early Republic era. In this research, the Sümerbank factories established during the First Five-Year Industrial Plan process were studied in the context of adaptive reuse. These factories include Kayseri Textile Factory, İzmit Paper Factory, Ereğli Textile Factory, Nazilli Cotton Factory, Gemlik Artificial Silk Factory, Bursa Merinos Factory, and Karabük Iron and Steel Factory.

The Kayseri Sümerbank Textile Factory, with a rich history, has undergone transformations to reach the present day. The campus, converted into an educational structure and supported by various contemporary additions during this process, has reached the present day without losing its original and characteristic features. In this thesis, the transformation of the buildings within the campus over time was examined, and the analysis of the unique and current values of the campus was conducted. Based on the findings, the role of the applied adaptive reuse project in preserving the cultural heritage values of the campus was discussed and evaluated.

KEYWORDS: Industrial Heritage, Sümerbank, Kayseri Sümerbank Textile Factory, Adaptive Reuse, Value Definition.

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xii
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Tanımı	3
1.2. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı	4
1.3. Çalışmanın Kurgusu	4
1.4. Çalışmanın Yöntemi	6
1.5. Çalışmanın Sınırlılıkları	6
2. ENDÜSTRİ MİRASI, KORUMA VE YENİDEN İŞLEVLENDİRME	8
2.1. Endüstri Devrimi ve Yapıları	8
2.2. Endüstri Mirası ve Korunması	11
2.2.1. Endüstri mirasının tanımı	14
2.2.2. Endüstri mirasının değer tanımı ve korunması	15
2.3. Endüstri Mirası ve Yeniden İşlevlendirme	28
2.3.1. Yeniden işlevlendirme	28
2.3.2. Endüstri yapılarında yeniden işlevlendirme	30
2.3.3. Uluslararası tüzüklerde yeniden işlevlendirme	31
2.4. Dünyadan ve Türkiye’den Yeniden İşlevlendirilmiş Endüstri Mirası Örnekleri	32
3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ FABRİKA YERLEŞKELERİ	47
3.1. Erken Cumhuriyet Dönemi İdeolojisi: Atatürkçülük ve İktisat Politikaları	48
3.2. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ve Yapıları	51
3.3. Sümerbank Fabrika Yerleşkeleri	54
3.3.1. Sümerbank’ın kuruluşu	55

3.3.2. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında kurulan Sümerbank fabrika yerleşkelerinin tarihi ve mevcut durumu	56
4. SÜMERBANK KAYSERİ BEZ FABRİKASI	75
4.1. Yerleşkenin Mevcut Durumu, Çevresi ve Konumu.....	77
4.2. Yerleşkenin Dönüşümü: 1933- 2023.....	79
4.3. Yerleşkenin Değer Tanımları Bağlamında İncelenmesi.....	98
4.4. Yerleşkenin Değer Tanımlarının Değerlendirilmesi	109
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	112
5.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Kapsamında Yapılan Sümerbank Fabrika Yerleşkelerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi.....	112
5.2. Tartışma ve Değerlendirme	115
5.2. Bulgular ve Öneriler	115
KAYNAKLAR	122

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 2.1. Değer tanımları.....	20
Tablo 2.2. Alois Riegl’in değer sınıflandırması	23
Tablo 3.1. BBYSP çerçevesinde Sümerbank’ın yatırımları ile oluşturulan fabrika kompleksleri.....	57
Tablo 5.1. BBYSP kapsamında kurulan Sümerbank yerleşkelerine 1930’lardan günümüze genel bakış.....	114

ŞEKİLLER LİSTESİ

	Sayfa
Şekil 2.1. Tony Garnier'in endüstri kent merkezi planı	9
Şekil 2.2. Ebenezer Howard'ın bahçe kent modeli	10
Şekil 2.3. Tate Modern Sanat Galerisi eski ve yeni hali.....	33
Şekil 2.4. Tate Modern Sanat Galerisi iç mekân görünümü.....	34
Şekil 2.5. Fabrika yapılarını birbirine bağlayan merdivenler	35
Şekil 2.6. Fabrikadan genel görünüm	36
Şekil 2.7. Yeniden işlevlendirilen gazometreden görünüm	37
Şekil 2.8. Gazometrelerin giriş kotunda birbirleriyle bağlantısı	38
Şekil 2.9. Cibali Tütün Fabrikası blokları	39
Şekil 2.10. A bloğunu C bloğa bağlayan şeffaf üst örtülü geçitlerden örnek.....	39
Şekil 2.11. Cibali Tütün Fabrikası yeniden işlevlendirme planı	40
Şekil 2.12. Kasımpaşa Tuz Ambarı	41
Şekil 2.13. Kasımpaşa Tuz Ambarı giriş kat planı	41
Şekil 2.14. Kasımpaşa Tuz Ambarından kesit.....	42
Şekil 2.15. Kasımpaşa Tuz Ambarı iç mekândan görünüm	42
Şekil 2.16. Silahtarağa Elektrik Fabrikası yerleşkesi, 1920	43
Şekil 2.17. Santral İstanbul vaziyet planı, 2015	44
Şekil 2.18. Santral İstanbul Çağdaş Sanat Müzesi	45
Şekil 2.19. Santral İstanbul 4 ve 6 Nolu Kazanlar ve Vaziyet Planı-Kütüphane ve Mimarlık Fakültesi	46
Şekil 2.20. Eğitim yapıları	46
Şekil 3.1. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı Sanayi Yerleri	53
Şekil 3.2. BBYSP'ye göre açılan Sümerbank fabrikalarını gösteren harita	57
Şekil 3.3. 1938 yılına kadar inşa edilen demir yolları	58
Şekil 3.4. Kayseri Bez Fabrikası Vaziyet Planı ve İşlev Dağılımları, 1950 öncesi.....	59
Şekil 3.5. SEKA tesisinde yer alan yapıların tarihi dönem analizi.....	61
Şekil 3.6. İzmit Kağıt Fabrikası Vaziyet Planı ve İşlev Dağılımları, 1936-1945 arası	62
Şekil 3.7. Ereğli Bez Fabrikası Vaziyet Planı ve İşlev Dağılımları, 1950 öncesi	63
Şekil 3.8. İşçi konutları, 1930'lar	64
Şekil 3.9. İşçi konutları, 2000'ler	65

Şekil 3.10. Nazilli Basma Fabrikası Vaziyet Planı ve İşlev Dağılımları, 1950 öncesi	66
Şekil 3.11. Bursa Merinos Fabrikası Vaziyet Planı ve İşlev Dağılımları, 1950 öncesi.....	67
Şekil 3.12. Bursa Merinos Fabrikası'nın yeniden işlevlendirilmiş hali, 2011	68
Şekil 3.13. Sümerbank Gemlik Suni İpek Fabrikası, 1930'lar	69
Şekil 3.14. Uludağ Üniversitesi Asım Kocabıyık Meslek Yüksekokulu, 2000'ler	69
Şekil 3.15. Karabük Demir ve Çelik Fabrikasından bir görünüm, 1930'lar	70
Şekil 3.16. Yenişehir'deki konutların tarihsel gelişimi	71
Şekil 3.17. Arazideki konumlarına göre Yenişehir'deki evler	72
Şekil 3.18. Karabük Demir Çelik Fabrikaları ve Yenişehir Konut Alanı, 2022.....	73
Şekil 4.1. Sümerbank ve Tayyare Fabrikasına bağlanan demiryolu hattı, 1945	76
Şekil 4.2. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası (Abdullah Gül Üniversitesi) kent içindeki konumu.....	77
Şekil 4.3. Kayseri Sümerbank yerleşkesinin çevre analizi.....	78
Şekil 4.4. Günümüzde üniversite kampüsü içinde bulunan yapılar- Abdullah Gül Üniversitesi Planı, 2022	79
Şekil 4.5. Ivan Nikolaev'e ait Kayseri Sümerbank Fabrikası çizimleri, 1935	80
Şekil 4.6. Ivan Nikolaev'e ait Kayseri Sümerbank Fabrikası çizimleri	80
Şekil 4.7. Sümerbank Dış Vazife Evleri.....	82
Şekil 4.8. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası ve Lojmanları Yerleşke Planı	83
Şekil 4.9. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası 1934- 2012 yılları zaman çizelgesi	84
Şekil 4.10. Abdullah Gül Üniversitesi Planı, 2022.....	85
Şekil 4.11. Giriş Yapıları.....	86
Şekil 4.12. Müdüriyet Binası.....	87
Şekil 4.13. Atıl durumdaki sosyal tesis	88
Şekil 4.14. Ana Fabrika Binası	89
Şekil 4.15. Büyük Ambar Binası	90
Şekil 4.16. Küçük Ambar Binası- Rektörlük Binası	91
Şekil 4.17. Atıl durumdaki Bakım Onarım Atölyesi	92
Şekil 4.18. Elektrik Santrali.....	93
Şekil 4.19. Abdullah Gül Kütüphanesi	94
Şekil 4.20. İtfaiye Binası, 2022	95
Şekil 4.21. İç Vazife Evleri, 2022	96
Şekil 4.22. Dış Vazife Evleri, 2022	96

	Sayfa
Şekil 4.23. Spor Tesisleri.....	98
Şekil 4.24. Dökümhanenin günümüzden fotoğrafı.....	102
Şekil 4.25. Atatürk Büstü	105
Şekil 4.26. Ayşe Düğencioğlu'nun sosyal tesiste yapılan düğünü,1966	106
Şekil 4.27. Abdullah Gül Müzesi içinde bulunan kömür yatakları	109

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

AGÜ	Abdullah Gül Üniversitesi
BBYSP	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı
DOCOMOMO	Document and Conservation of Modern Movement- Modern Hareketin Belgelenmesi ve Korunması
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites- Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
İETT	İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel
KİT	Kamu İktisadi Teşekkülleri
MKE	Makine ve Kimya Endüstrisi A.Ş.
NRIM	National Record of Industrial Monuments- Ulusal Endüstri Anıtlarının Kayıtları
ORAN	Orta Anadolu
SEKA	Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş.
TEK	Türkiye Elektrik Kurumu
TEKEL	Tütün, Tütün Mamulleri, Tuz ve Alkol İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TICCIH	The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage- Uluslararası Endüstriyel Mirasın Korunması Komitesi
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

1. GİRİŞ

Kültürel varlıkların gelecek kuşaklara aktarılması, tarih bilincinin oluşturulması, kent kimliğinin şekillenmesi ve toplumsal bağların sürdürülmesi amacıyla dünya genelinde kabul görmüş olan koruma anlayışı, çok disiplinli bir konudur. Günümüzde kullanılan bir koruma yöntemi olan yeniden işlevlendirme, yapıların onarımı, bakımı, ekonomiye katkısı, tarih bilincinin yaygınlaşması, halkın erişimine açılması, devamlılığın sağlanması ve kent görünümüne katkısı sebebiyle önem taşır.

Tarihsel süreçte ekonomik ve sosyal anlamda kırılma noktalarının yaşandığı dönemlerden biri olan Endüstri Devrimi, toplumların sosyal hayatları, yaşam biçimleri, ekonomik düzeyleri ve üretim faaliyetlerinde değişikliklere yol açmıştır. Endüstri Devrimi ile makineleşmeye geçilmiş ve köyden kente göç arttığı için kentlerdeki nüfus oranı da artmıştır. Tarihi çevrelerin insan hayatına sunduğu ihtiyaçlar zaman içinde yetersiz kalmaya başlamış ve işlevselliğini kaybetmiştir. Bu durum, tarihi yapıları zaman içinde ihtiyaçları karşılayamaz hale getirmiş, mekânsal ve görsel niteliklerini yitirmelerine neden olmuş ve çöküntü alanları oluşturmuştur. Çöküntü alanlarının yeniden işlevlendirmesi, kent yaşamına kazandırılması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Tarihi yapıların ve alanların geleceğe taşınması, kentin ihtiyaçlarını karşılaması ve kültürel ortama katkıda bulunması için yeniden işlevlendirme, tarihi yapıların sürekliliği için gerekli bir uygulamadır. Bu bağlamda, yapılara verilecek yeni işlevin doğru bilgi aktarımını yapabilmesi ve yapının taşıdığı değeri koruyabilmesi için değer analizi büyük önem arz etmektedir. Bu değerleri oluşturan kriterler, yapının kent makroformundaki yeri, yapının çevresi ve kentliyle ilişkisi, mekân- işlev organizasyonu, kullanılan malzemeler ve döneminin karakteristik özelliklerini içeren unsurları değerlendirmeyi içermektedir. Bu kriterler ile yapıya verilecek yeni işlev doğru bilgi aktarımının yapılması ve yapının sahip olduğu değeri kaybetmemesi açısından önemlidir.

Birçok yapı ve çevresini oluşturan alan, sahip olduğu değerler nedeniyle korunmaktadır. Korunması gereken kültür miraslarından bir olan endüstri mirası döneminin üretim tekniklerini ve mimari özelliklerini yansıtmıştırdan dolayı bu alanlarda koruma çalışmaları yapılmaktadır. Endüstri mirasının korunması alanında ICOMOS (International Council on Monuments and Sites-Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) , DOCOMOMO (Document and Conservation of Modern Movement-Modern Hareketin Belgelenmesi ve Korunması) ve ICOMOS'un yan kuruluşu olan TICCIH (The International Committee for

the Conservation of the Industrial Heritage-Uluslararası Endüstriyel Mirasın Korunması Komitesi) gibi kuruluşların çalışmalarının yanında Türkiye’de ve dünyanın çeşitli yerlerinde bu çalışmalar hükümetler tarafından yürütülmektedir. Dünyada endüstri mirası özelliği taşıyan yapılar yeniden işlevlendirilerek kente kazandırılmaktadır. Türkiye’de ise çöküntü alan halinde olan ve teknolojiden uzak olan endüstri yapılarının mimari değer analizinin yapılması ve korunması gerekmektedir.

Ekonomik bağımsızlığın ülkenin tam bağımsızlığı için önemli olduğuna inanan Mustafa Kemal, milli gelirin yükselmesi, sağlam bir ekonomiye sahip olunması amacıyla İzmir İktisat Kongresini toplayarak ekonomik alanda adımlar atmıştır. Mustafa Kemal, kongrede alınan kararların esaslarına göre ekonomiye, ticarete ve endüstri alanındaki gelişmeye yön verecek kredi ve banka sisteminin kurulmasını öngörmüştür. Bu dönemde çeşitli banka kurma çalışmaları başlamış ve ekonomik gelişim sağlanmıştır. Türkiye’nin pek çok yerindeki endüstri yapıları, bulundukları kentin tarihine, ekonomisine ve toplumsal yaşantısına katkı sağlamıştır. Bu yapılardan bazıları ise Erken Cumhuriyet dönemi özelliği taşıyan ve BBYSP (Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı) kapsamında açılan Sümerbank fabrikalarıdır.

1933-1938 yılları arasında uygulanan BBYSP’nin temel amacı, ülke içinde üretilen ve üretilecek olan ham maddelerin işlenmesi ve üretim tesislerinin Türkiye’de kurulmasıdır. Bu planın gerçekleştirilmesi için devlet, özerk bir banka olan Sümerbank’a görev vermiştir. Sümerbank bu dönemde çeşitli fabrikalar kurarak ülke ekonomisine katkı sağlamıştır. Sümerbank’ın görevi yalnızca fabrika kurmak değil, aynı zamanda nitelikli işçi ve mühendis yetiştirmektir. Sümerbank’ın kurmuş olduğu fabrika yerleşkeleri sadece ekonomi alanında değil, aynı zamanda sosyokültürel açıdan bulunduğu kentlere yenilik getirerek dönüştürmüştür. Bu nedenle fabrika ve yerleşkeleri sadece kendi başlarına değil, bulundukları kentin kimliğinin oluşmasında da önemli rol oynamıştır.

BBYSP kapsamında kurulan ve devletçilik ilkesinin benimsenmesi ile sanayileşme alanında önemli bir girişim olan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, 1935 yılında ilk devlet fabrikası olarak kurulmuştur. Fabrika bulunduğu konumdan dolayı kent ile kurduğu ilişki ve fabrika içinde oluşan yaşam nedeniyle toplum hafızasında önemli bir yer etmiştir. Tez kapsamında, kurulduğu yıllardan itibaren günümüze gelene kadar yerleşke içinde değişen, dönüşen, özgün haliyle kalan veya atıl kalan yapıların tespiti yapılmış ve yerleşkenin alan ölçeğinde değer analizi yapılmıştır. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası korunması gereken yerleşke olarak ele alınmıştır ve değerler bağlamında analizi yapılmıştır.

1.1. Problem Tanımı

Endüstri Devrimi ile birlikte birçok sanayi kuruluşu açılmış ve köyden kente göç yaşandığı için kent nüfusu artmış, bu da düzensiz yerleşimlerin oluşmasına neden olmuştur. Türkiye’de ise Endüstri Devrimi’nin etkileri görülmüş ve dışa bağımlı olmaktan kurtulmak için kendi kendine yetebilen bir ekonomik anlayış benimsenmiştir. Cumhuriyet’in ilanı ile devletçilik ilkesinin benimsenmesi ve sanayi alanında birçok devrimin yapılması ile çağdaşlaşma hareketi başlamıştır.

İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararlar sonucunda ekonomi alanında yapılabilecek uygulamalar görüşülmüş ve sonrasında BBYSP uygulamaya geçirilmiştir. Bu plan kapsamında Sümerbank’a fabrika kurma ve nitelikli işçi yetiştirme görevi verilmiştir. Tüm bunlar yaşanırken kente göç eden halk, kent nüfusunu artırmıştır. Fabrika içinde bulunan her türlü imkândan faydalanan halk tüm yaşantısını bu yerleşkede geçirmiş ve endüstri kentini oluşturmuştur. Bir süre işlevine devam eden bu fabrikalarda, Sümerbank’ın kapatılması ve fabrikaların farklı kuruluşlara devredilmesi ile birlikte yeniden işlevlendirme veya atıl kalma sorunu ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar ile birlikte yapılara verilen değerler göz ardı edilmiştir.

Yeniden işlevlendirme çalışmaları yapılırken birtakım sorunların ortaya çıktığı görülmekte ve yapılan bu yeniden işlevlendirme çalışmalarında, yapıların özgün değerleriyle uyumlayacak şekilde önerilerin getirilmesi ve bu önerilerin uygulanması sonucunda yapıların özgün değerlerini zaman içinde kaybetmesi gibi problemler ortaya çıkmaktadır. Türkiye’deki yeniden işlevlendirme çalışmaları, yapıların özgün değerlerini dikkate almadan gerçekleştirmesi nedeniyle ortaya çıkan ürünlerin, aslında yapıların korunmasına yardımcı olmadığı ve özgünlüğünün kaybolmasına sebep olduğu bir problem olmuştur.

BBYSP kapsamında incelenen Sümerbank fabrikalarının birçoğunda yeniden işlevlendirme sorunu görülmektedir. Bu fabrikaların bazılarında tamamen işlev değişikliğine gidilerek farklı bir işleve dönüştürülmüş, bazılarında yerleşkede bulunan yapıların bir kısmı korunarak ve yeni yapı eklenerek işlevlendirilmiş bazılarında ise yerleşkenin bütünlüğü korunmuş ve mevcut işlevine devam etmiştir. Bu fabrikalar arasından seçilen Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası’nda ise mevcut yapılar korunmuş ve yeni yapılar yerleşkenin bütünlüğünü ve özgünlüğünü bozmayacak şekilde tasarlanmıştır.

Üretim faaliyetlerinin bitmesi ile atıl kalan yerleşke, kent içindeki önemini yitirmeye başlamış, kullanıcı profili değişmiştir. Yeniden işlevlendirme çalışmaları ile birlikte mevcut yapılara yeni işlev verilmiştir. Günümüzde Abdullah Gül Üniversitesi olarak işlevine devam eden yerleşkenin, üniversite kampüsüne dönüşüm sürecinde sahip olduğu veya kaybettiği

değerleri vardır. Bu değerler göz önünde bulundurularak, günümüzde bu yerleşkede bulunan yapıların değer kavramı açısından incelenip ortaya çıkan problemler araştırılmıştır.

1.2. Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası yerleşkesi; üretim, sosyal alan ve barınma mekânlarının bir arada olması, çağdaşlaşma adımlarının önemli bir parçası olması, modernleşmenin temelini oluşturan devletçilik anlayışını yansıtmaları ve endüstri mirasının önemli yapılarından olması nedeniyle korunması gereken modern mimarlık mirasıdır. Modern bir kent modelini oluşturan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, kentte yaşayan halka modernleşmeyi öğretmiştir. Yerleşkenin Erken Cumhuriyet Dönemi'nde ekonominin gelişmesinde önemli bir rolü bulunmaktadır.

1999 yılından sonra bir süre atıl kalan ve sonrasında çeşitli kuruluşlara devredilen yerleşkede, birtakım değer kayıpları yaşanmıştır. Fiziksel bozulmaların yanı sıra sosyal ve ekonomik değerini de yitirmeye başlamıştır. Geçmişte üretim amacıyla kullanılan yerleşke, bugün bir üniversite kampüsü olarak kullanılmaktadır. Günümüze gelene kadar yaşadığı işlev değişikliği ile yerleşkeye uygun görülen yeni işlevin getirdiği birtakım değerler vardır. Yerleşkenin çöküntü alan halinden kurtulup kente kazandırılması ve yerleşkenin bulunduğu bölgenin canlandırılması yerleşkenin değer analizi açısından önemli bir noktadır. Özgün organizasyonunu ve mimari kurgusunu kaybeden yerleşkenin yeniden işlevlendirme kararlarının alınmasında, sahip olduğu değerler veya kaybettiği değerlerin de göz önünde bulundurulması gereklidir.

Çalışmanın problem tanımı ile birlikte; yeniden işlevlendirme çalışmaları yapılırken öncelikle değer tanımlarının uygun bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Sonrasında ise yeniden işlevlendirme çalışmalarında bu değerler ele alınarak yeniden işlevlendirme çalışmasının yapılması gerekliliği vurgulanmalıdır. Türkiye'den Sümerbank fabrikaları ve bunun özelinde Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası incelenerek bu vurgu desteklenmiştir. Böylelikle çalışmanın amacı, yeniden işlevlendirme çalışmalarında değer tanımlarının referans noktası olduğunu göstermek ve bunun üzerinden bir yeniden işlevlendirme çalışmasının yapılması gerektiğini ortaya koymaktır.

1.3. Çalışmanın Kurgusu

Tez kapsamında endüstri mirası incelenmiş ve koruma bağlamında BBYSP ile kurulan Sümerbank yerleşkeleri değerlendirilmiştir. Sümerbank yerleşkelerinden biri olan Kayseri

Bez Fabrikası geçirdiği dönüşüm ile endüstri mirasının bir parçası olmasından dolayı kente, mimariye ve değerlere katkısı bulunmaktadır. Tez kapsamında çalışma aşaması beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, çalışma konusu olan BBYSP kapsamında açılan Sümerbank fabrikalarının yeniden işlevlendirmesi ve değerler özelinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmaya başlamadan önce belirlenen problemin tanımı yapılmış ve bu problem tanımı ile birlikte bir amaç belirlenmiştir. Yapılan çalışmada araştırmalar ile birlikte yöntem belirlenmiş ve bu yöntem çalışmaya yön vermiştir.

İkinci bölümde, Endüstri Devrimi ile toplum yaşantısının ve gerekliliklerinin değişmesi ve bununla birlikte ortaya çıkan endüstri yapılarının kent oluşumunu etkilemesi incelenmiştir. Endüstri yapıları zamana ayak uyduramayıp tarih içinde yeniden işlevlendirilmiş veya atıl bırakılmıştır. Bu durum endüstri mirasını oluşturmuş ve endüstri mirası tanımı yapılmıştır. Endüstri mirası tanımı yapılırken kişilerin ve kurumların tanımları kullanılmıştır. Endüstri mirasının değer tanımı ve yeniden işlevlendirme bu tezin ana kapsamını oluştururken, kişi ve kurumların değer tanımları da incelenmiştir. Ayrıca uluslararası belgelere dayanarak endüstri mirasının korunması üzerine alınan kararlar da irdelenmiştir. Dünyadan ve Türkiye’den endüstri alanlarının dönüşümü incelenmiştir.

Üçüncü bölümde Erken Cumhuriyet Dönemi ideolojisinin ele alınması ve İzmir İktisat Kongresi’nde alınan kararların ekonomik bağlamda ülkenin çağdaşlaşması için bir adım olacağı düşüncesi incelenmiştir. Kongrede alınan karar ile BBYSP gerçekleştirilmiş ve bu dönemde çeşitli bankalar kurulmuştur. BBYSP, ekonomik alanda gelişmelerin sağlandığı bir dönem olmuştur ve bu dönemde fabrika kurma görevi Sümerbank’a verilmiştir. Sümerbank’ın, ülkenin çeşitli yerlerine kurduğu fabrikalarının mevcut durum analizi yapılmış ve dönüşümü incelenmiştir.

Dördüncü bölümde Sümerbank fabrikaları arasından seçilen Kayseri Bez Fabrikası’nın günümüzde bulunduğu konumu ve mevcut durum analizi incelenmiştir. Yerleşkenin sahip olduğu yapıların dönüşümü değerlendirilmiştir. Sonrasında ikinci bölümde yapılan değer analizi, bu bölümde Kayseri Bez Fabrikası üzerinden incelenerek kaybettiği, dönüştüğü veya kazandığı değerlerin neler olduğu araştırılmıştır.

Beşinci bölüm sonuç kısmında ise yapılan çalışmadaki çıkarımlar belirtilmiştir. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası özelinde yeniden işlevlendirmenin ve değerinin öneminden bahsedilmiştir. Tez çalışmasının getirdiği yöntem ve bulgular ile ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlaması açısından öneriler getirilmiştir. Ayrıca çalışma kapsamında oluşan sınırlılıklar ve elde edilemeyen bilgiler bu bölümde aktarılmıştır.

1.4. Çalışmanın Yöntemi

Endüstri Devrimi ile dünyada ortaya çıkan fabrika yerleşkelerinin Türkiye üzerinden endüstrileşme sürecinin incelenmesi ve Erken Cumhuriyet Dönemi'nde devlet destekli yapılan sanayi yatırımlarının, yeniden işlevlendirme bağlamında incelenmesi Kayseri özelinde Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın değer tanımları üzerine yapılmıştır. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası üzerinden yapılacak inceleme, yeniden işlevlendirme ve değer tanımlarının değerlendirmesi olarak hedeflenmiştir. Yerleşkenin geneline bakılarak, yerleşkenin zaman içinde geçirdiği dönüşümler incelenmiştir. Böylece sahip olduğu veya kaybettiği mekânlar ve değerler tespit edilmiştir.

Çalışmanın alt yapısını oluşturan Sümerbank fabrikalarının BBYSP döneminde kurduğu fabrikaların durum analizinin yapılmış, koruma ölçütleri kapsamında yeniden kullanım ile ortaya çıkan işlevin yapıya kazandırdığı değerler incelenmiş ve Kayseri Bez Fabrikasının değer analizi gerçekleştirilmiştir. Bu incelemeler yapılırken lisansüstü ve doktora tezlerinin, makalelerin, dergilerin ve kitapların incelenmesi yapılmış, dönemin gazetelerine ve yerel gazete arşivlerine erişilmiştir. İnsan ve kent hafızasında önemli bir yeri olan Kayseri Bez Fabrikası'nın dönem videoları izlenmiş, tarihi fotoğraflara ve belgelere ulaşılmıştır. Yerleşkenin mevcut durum analizi yapılarak, yerinde gözlem ile tarih içerisindeki süreç incelenmiş, arşiv fotoğrafları ile kıyaslanmış ve plan, projelerine bakılmıştır. Böylece yerleşkenin değer analizinin yapılmasına katkıda bulunulmuştur.

Koruma bağlamında değer analizinin yapılması ve günümüze gelene kadar sahip olduğu, kaybettiği değerler veya bir değerinin diğer bir değere dönüşümü incelenmiştir. Böylelikle alan içerisinde yeniden işlevlendirilen yapılara, bu çalışma bir altlık görevi oluşturmuştur. Yeniden işlevlendirme yapılacağı zaman bu değerler göz önünde bulundurulması, bu yerleşkenin değer bakımından önemini artıracaktır.

1.5. Çalışmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada ilk olarak, mimari miras niteliği taşıyan yapılar arasından endüstri mirası seçilmiştir. Endüstri mirasını koruma yöntemlerinden biri olan yeniden işlevlendirme ile birlikte değer tanımları yapılmış ve endüstri mirasının değer analizi araştırılmıştır. Zaman sınırlaması yapılarak BBYSP dönemi (1933-1938) seçilmiştir. Mekân sınırlaması olarak Sümerbank yerleşkeleri incelenmiştir. Bu dönemde seçilen Sümerbank fabrikalarından Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası detaylı olarak incelenmiştir. Çünkü yerleşkeye bakıldığında, diğer fabrikalardan farklı olarak önceden üretim alanı ve lojmanlardan oluşan

yerleşkenin şuan eğitim alanı ve öğrenci köyünden oluşması, geçmişte sahip olduğu yerleşke sınırlarını hala koruyor olması ve yerleşke içinde barındırdığı yapıların yeniden işlevlendirme ile günümüze gelmiş olmasından dolayı Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası çalışılmıştır. Detaylı olarak Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası yeniden işlevlendirme bağlamında değer analizi yapılarak irdelenmiştir.

2. ENDÜSTRİ MİRASI, KORUMA VE YENİDEN İŞLEVLENDİRME

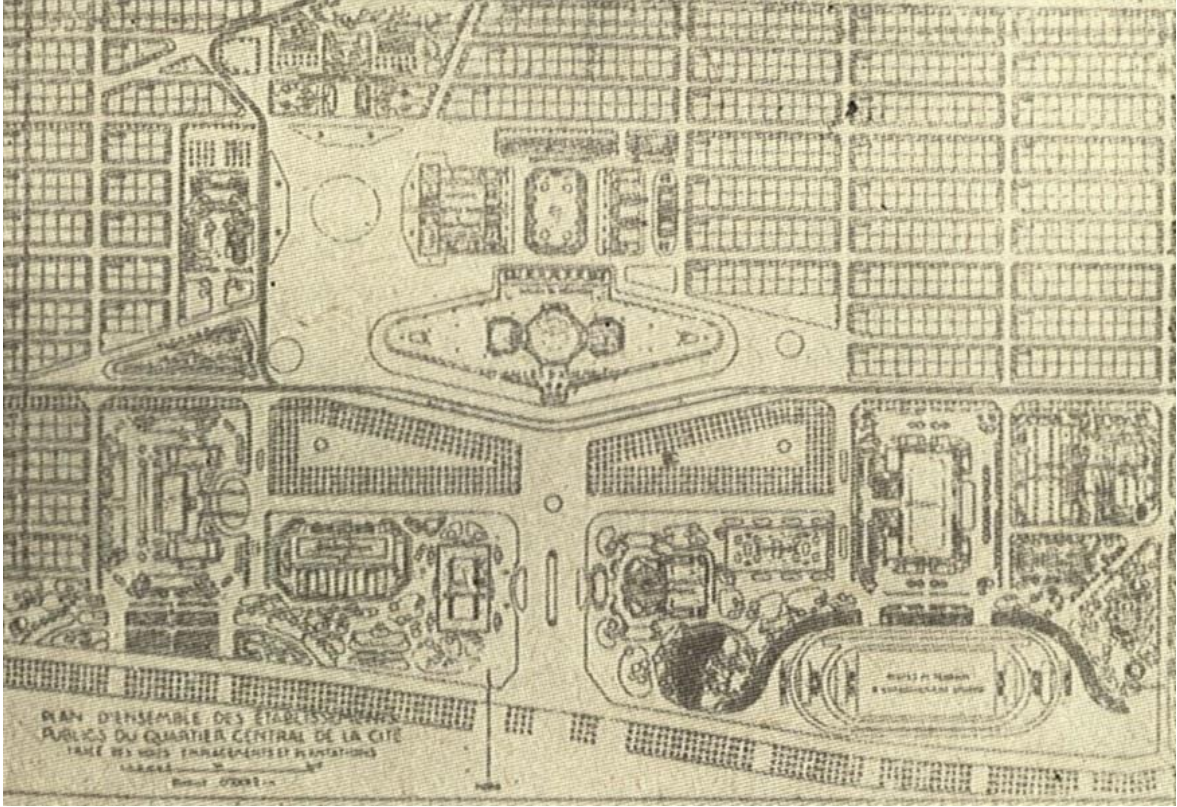
2.1. Endüstri Devrimi ve Yapıları

Endüstri Devrimi, insan ve hayvan gücü temelli üretim yöntemlerinin yerini makinelerle desteklenen üretim süreçlerine bıraktığı dönemdir. 17. yüzyılın sonlarında başlayan teknolojik gelişmeler, giderek hayatın her alanında önemli gelişmelerin yaşanmasına ve yeniliklere yol açmıştır. İlk yenilikler, pamuk ve dokuma üzerine olmuştur. 18. yüzyıl üretim sisteminde önemli bir adımın atıldığı ve Endüstri Devrimi'nin başladığı dönem olmuştur. 18. yüzyılın ortalarında ise teknolojik gelişmeler, tarımsal üretimin ve yeni yapılaşmaların meydana gelmesini sağlamıştır [1]. 1830 yılından sonra buharlı makinaların kullanımı ile demiryollarının kullanımı yoğunlaşmış ve demiryolunun geçtiği yerler yeni endüstri bölgelerini oluşturmuştur. Bu endüstriyel eylem sonucunda yeni kentler kurulmuştur ve bu kentlere yoğun nüfus akımı yaşanmıştır. Öte yandan tarımda makineleşme ile hammadde verimi artmış ve kırsal alandan kentlere hızlı bir göç yaşanmıştır [2].

Endüstri Devrimi, teknolojinin, sanayi alanındaki üretimin ve ulaşım imkânlarının gelişmesi ile birçok alanda değişimin yaşanmasına ve yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına öncülük etmiştir. Endüstri Devrimi, sadece ekonomik yönüyle değil, aynı zamanda toplumsal yapı, çalışma hayatı, barınma imkânları, yapı tasarımları ve toplumsal etkinlikleri değiştiren bir dönemi temsil etmektedir. Kentlerdeki nüfus artışını hızlandırarak yaşam standartlarını da iyileştirme imkânı sağlamıştır [3].

Endüstri Devrimi ile birlikte kentlere yönelik göç, plansız yerleşim alanlarının oluşmasına ve gecekondulaşmanın yaygınlaşmasına neden olmuştur. Kentlerde kurulan işçi mahalleleri ile burjuva kesimin yaşadığı mahalleler arasında ayırım yapılmış ve bu mahalleler birbirinden izole bir şekilde varlıklarını sürdürmüştür. Artan nüfus, toplumlar arası uyum sorunları ve konut ihtiyacı gibi sıkıntılara yol açmıştır. Bu sorunlar Avrupa'da "endüstri kenti" kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur [3]. Kırsal yaşamdan kent yaşamına doğru yönelen toplum, kentlerin düzensiz ve olumsuz gelişmesine sebep olmuştur. Kentlerdeki olumsuz yaşam koşulları, şehir planlama kavramını doğurmuş ve bu doğrultuda çalışmalar yapılmıştır. 1830-1850 yılları arasında "modern şehircilik" anlayışı ortaya çıkmıştır. Kentlerdeki olumsuzlukları gidermek ve çözüme kavuşturmak için 19. yüzyılın sonlarında Ebenezer Howard'ın Bahçe Şehir, 20. yüzyılın başlarında ise Tony Garnier'in Endüstri Kenti yaklaşımları ortaya çıkmıştır [2].

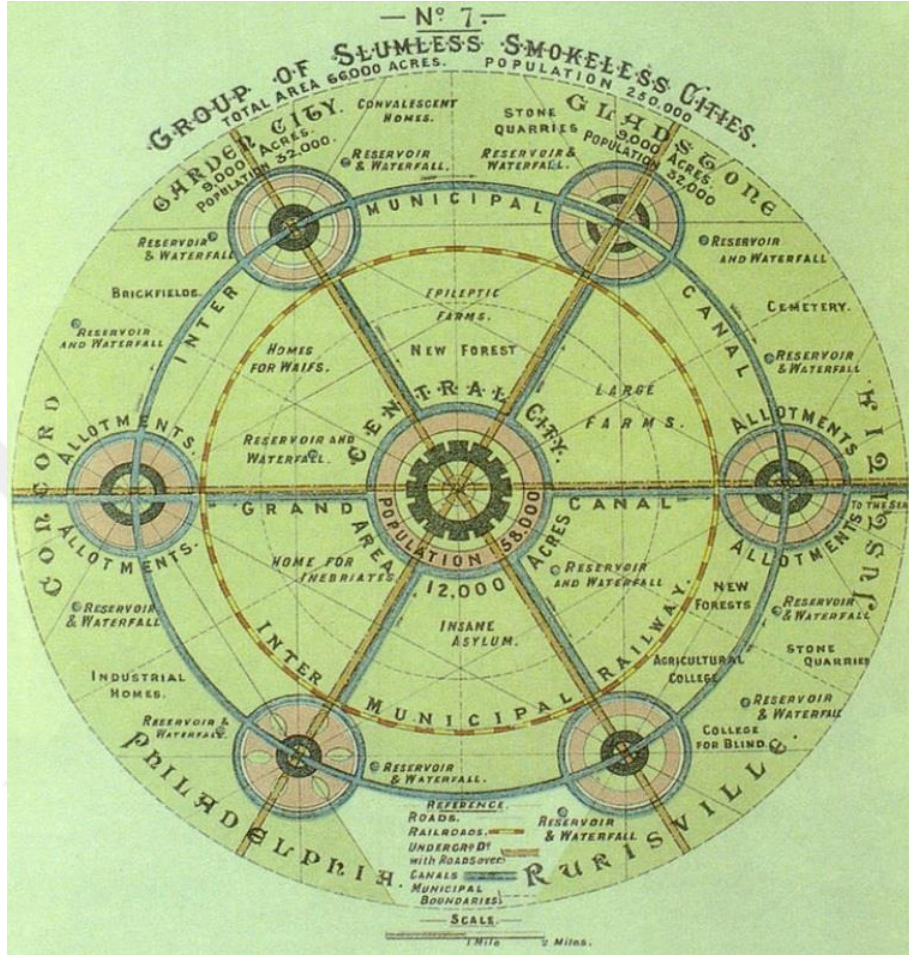
Endüstri Devrimi'nin kentsel yerleşim modelini ilk tasarlayan kişi Tony Garnier'dir (Şekil 2.1). Tony Garnier'in Endüstri Kenti fikri özünde ideal bir sanayi kenti oluşturarak mekânların işlevlerine göre birkaç kategoriye ayrılmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yerleşkeler; evler, endüstri yapıları, tren istasyonları ve kamusal alanları içermektedir. Bunlar “sosyalist kent” olarak tasarlanmıştır. Böylece Endüstri Devrimi toplumsal yaşamı etkilemiş ve bu yaşam tarzını tüm kurumlarıyla değiştirecek yeni bir güç olarak ortaya çıkmıştır [4].

Şekil 2.1. Tony Garnier'in endüstri kent merkezi planı [4]

Endüstri kentlerini planlamayı amaçlayan bir diğer bakış açısı ise Ebenezer Howard'ın Bahçe Kent fikridir (Şekil 2.2). Kentlere olan göç ile birlikte nüfus artışının sebep olduğu problemler sonucu kentsel yaşamın zorlaştığını, kişilerin kentsel imkânlardan faydalanamadığını ve kentin sürdürülebilirliğine zarar geldiğini düşünen Howard, bu sorunları çözmeye yönelik yeni bir kent modeli geliştirmiştir. Kentsel ve kırsal alanlar arasındaki farkı ortadan kaldırarak, kırsal bölgelerin sosyal ve ekonomik eksiklikleri ile kentin doğal ve biyolojik eksikliklerinin birbiriyle uzlaştırılarak giderileceğini düşünmüştür [5]. Bu fikir ile endüstri yerleşkelerinde yaşayan emekçilerle kırsal alanda yaşayan köylülerin yaşadığı fiziksel çevreyi değiştirmek istemiştir. Bahçe Kent fikri ile hızlı ve yoğun kentleşmenin ekonomik ve toplumsal sakıncalarını gidererek mekânsal

örgütlenmenin sağlanmasını amaçlamıştır [6]. Bütün bu gelişmeler, modern şehircilik anlayışının temelini oluşturmuş, endüstriyel gereksinim sonucu kurulan birçok kente örnek teşkil edecek şekilde yaygınlaşmıştır.

Şekil 2.2. Ebenezer Howard'ın bahçe kent modeli [7]

Endüstri Devrimi'nde kentler büyüdükçe bölünmeye başlamıştır. Çalışma, ticaret, eğlence gibi kentsel faaliyetlerin yanında, farklı sınıfların yerleşim bölgeleri de ayrılmaya başlamıştır. Lojman ve konut yerleşimleri nitelikli işçileri barındırmak için genellikle şehir merkezi veya çevresinde yoğunlaşırken, niteliksiz işçileri barındıran semtler ise genellikle şehrin dışında yer almıştır. Endüstrileşme sonucu hızlı nüfus artışı ile kentlerin gelişimi de hızlanarak artmıştır. Bu sebeple yeni kentsel yapılar ortaya çıkmıştır. İhtiyaca göre ortaya çıkan bu yapılar, sanayi yapıları, ulaşım yapıları, kültür yapıları, sağlık yapıları, eğitim yapıları, alışveriş yapıları ve kamu yapıları olarak belirginleşmiştir [8]. Endüstri tesislerinin inşa edildiği yerler, sokakları, kanalları, depoları ile birlikte endüstri bölgesi haline gelmiştir. Bu tesislerin hemen yakınına kurulan işçi ve işveren konutları, eğitim alanları, rekreasyon alanları ve ibadet yapıları ile “endüstri kasabası” özelliğini almıştır [1]. Endüstri

kasabalarının bulunduğu bölgelerden geçen demiryolları sayesinde hızla gelişen yeni kent merkezleri oluşmuştur. Fakat endüstri yapılarının kent merkezlerine konumlanmasından dolayı kent merkezi konutlardan boşaltılmış ve önceleri kent merkezinde yaşayan burjuva sınıfı giderek kent dışına yerleşmiştir. Kent dışına taşınmayla birlikte kent merkezi konutlardan tamamen boşalmış ve yerini endüstri yapılarına bırakmıştır [8].

Endüstri Devrimi ile kent merkezinin dışına planlanan yerleşkeler, zaman içinde gelişen ve dönüşen yeni kentlerin odak noktası haline gelen bölgelerde kalmıştır. Kentler her dönemde farklı ölçeklerde geliştikçe dönüşmektedir. Kent içindeki bu yapı ve alanlar, dönemin şartlarına ve teknolojiye ayak uyduramayınca işlevini yitirmeye başlamış ve birçoğu zamanla atıl duruma düşmüştür [9]. Endüstrileşme sürecinde ortaya çıkan yapı ve alanların (başta fabrikalar olmak üzere, tersaneler, gazhaneler, su kuleleri vb.) bir kısmı yeniden işlevlendirme projeleri ile korunup tekrar gündelik hayata kazandırılmıştır. Geriye kalan birçoğu ise zaman içinde ya bakımsızlıktan kullanılamayacak hale gelmiş ya da kent merkezlerinde yeni yapı ve alanlara yer açılabilmesi adına otoriteler tarafından sistematik olarak yıkılmıştır.¹

2.2. Endüstri Mirası ve Korunması

Uzun yıllar boyunca üretim faaliyetlerini devam ettiren endüstri yapıları, günümüz teknolojisinin gerisinde kalarak öncelikle mekânsal değişimlere uğramıştır. Gelişen teknoloji karşısında verimliliğini yitiren bu yapılar işlevsiz kalarak yok olma tehdidi altına girmiştir. İşlevsiz yapıların terk edilmesi beraberinde tarihsel ve kültürel değerlerin yok olma sorununu da ortaya çıkarmaktadır. Günümüzde birçok endüstri mirası özgün niteliklerini yitirerek terk edilmiş, harap edilmiş veya yıkılmıştır. Bu nedenle, günümüze ulaşabilen endüstri mirasları için koruma yöntemlerinin geliştirilmesi ve bu mirasların sonraki nesillere aktarılması için çalışmaların yapılması büyük önem taşımaktadır. Endüstri yapılarının yok olmasını engellemek, korunmasını ve gelecek nesillere aktarılabilmesini sağlamak amacıyla 20. yüzyılda endüstri mirası kavramı ortaya çıkmıştır.

Kaya'ya (2012) göre, Endüstri Devrimi ve sonrasında meydana gelen üretim biçimlerinin yer aldığı mekânlar, içinde bulundukları çevrenin, toplumsal yapının, sermaye birikiminin organizasyonu ve yeni sosyal ilişkilerin tümünü şekillendiren unsurlardır. Bu

¹ Ankara Havagazı Fabrikası: 1991 yılında Kültür Bakanlığı tarafından taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen yapı 2006 yılında Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından koruma kapsamından çıkartılıp Ankara Büyükşehir Belediyesi tarafından yıkılmıştır. Sanayi tarihi açısından önemli olan yapının korunmamış olması çeşitli tepkilerle karşılanmıştır [128] [129].

bağlamda, yeni kentsel mekânın merkezi olarak yükselen tesisler ve yapılar, genel olarak günümüzün endüstriyel mirasını oluşturmaktadır [10]. Köksal (2005) ise, endüstri mirasının kapsamını, “makine ile üretim yapan fabrikalar, endüstriyel üretim ile elde edilen malzemelerden inşa edilen yapılar, endüstri üretimini destekleyen yan yerleşimler (depolar, haller, işçi konutları)” olarak belirlemenin mümkün olduğunu belirtir [1]. Endüstri Devrimi ürünlerinin miras olarak kabul edilmesi için sadece sitlerin, yapıların, alanların ve peyzajların değil, aynı zamanda bu ürünlerle ilişkili makineleri, geçmiş veya günümüzde devam eden endüstri süreçleri, hammaddelerin çıkarılma ve ürüne dönüştürülme aşaması, enerji ve ulaştırma altyapıları ile ilgili elde edilen belgeleri de kapsamı gerekmektedir [11].

Endüstri mirasının korunması konusunda ilk başlarda gönüllü ve bireysel çabalar rol oynamıştır. Sonrasında bu çabalar, ülkelerin kurumlarında endüstri mirası üzerinde tespit çalışmaları yapılması, belgelenmesi ve bu mirasa ait kurullarının kurulması şeklinde gelişmiştir. Bu çalışmaların tutarlı ve bilimsel olabilmesi, ancak miras tanımının doğru yapılması ve değerlerin doğru belirlenmesi ile mümkündür.

İngiltere’de 1950’lerde başlayan endüstri mirasının tespit edilmesi ve korunmasıyla ilgili çabalar, 1963 yılında kurulan Endüstriyel Anıtları İnceleme Kurulu (Industrial Monuments Survey) ile kayda alma işlemleriyle devam etmiştir. İlk kayıt işlemleri NRIM (Ulusal Endüstri Anıtlarının Kayıtları) adı altında başlatılmıştır. Fransa’da ise kayıt altına alma çalışmaları Genel Envanter (Inventaire Generale) isimindeki kuruluş ile 1970’li yıllarda başlamıştır. İngiltere ve Fransa’nın ardından Hollanda, Belçika, İskandinav ülkeleri gibi çok sayıda Doğu Avrupa ülkesinde endüstri mirasını koruma ve kayıt altına alma çalışmaları başlamıştır [12].

Uluslararası düzeyde endüstri mirasının korunması, muhafaza edilmesi, çalışmalar yapılması, araştırılıp belgelenmesi, çeşitli ortamlarda sunulması ve bir sonraki nesillere aktarılabilmesi amacıyla kurulmuş olan komite TICCIH (The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage), endüstri mirasının bir parçası olarak faaliyet gösteren ve 1973 yılında kurulan uluslararası bir organizasyondur [13]. Bu kurum UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü)’ya bağlı ICOMOS (International Council on Monuments and Sites)’a endüstri miras alanında özel danışmanlık hizmetleri sunmaktadır. Temmuz 2003’te TICCIH tarafından hazırlanan “Sanayi Mirası için Nizhny Tagil Tüzüğü”nde geniş bir yapı grubunun endüstri mirası kapsamında değerlendirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır. Daha çok gönüllülerden oluşan komitenin dünyanın birçok

yerinde üyesi bulunmaktadır. TICCIH, birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de temsilci boyutundadır.

1988 tarihinde kurulan ve 1990 yılından itibaren uluslararası konferanslar organize eden DOCOMOMO, “makine çağının dinamik ruhunu” korumayı hedeflemektedir. DOCOMOMO, modern ve çağdaş mimari mirasıyla ilgili ilgiyi arttırmayı, sorumluluğunu yaymayı, koruma teknolojileri, tarihi ve eğitimi hakkında bilgi alışverişi yapmayı amaçlayarak modern yapıların tehdit altında olduğu durumları takip etmek ve korumak gibi önemli amaçlarıyla koruma çabalarına destek olmaktadır [14]. TICCIH gibi mimari mirasın belirli bir bölümüne odaklanan diğer bir kuruluş olan DOCOMOMO, modern mimarlık mirasının tespit edilmesi, belgelenmesi, korunması ve yeniden işlevlendirilmesi amacıyla kurulan ve çalışma konusu olarak endüstri mirasını da içine alan bir örgüttür. DOCOMOMO misyonunu şu şekilde ifade etmektedir [15]:

- Herhangi bir yerdeki önemli modern mimari yapılarının tehdit altındayken korumak
- Koruma teknolojisi, tarih ve eğitim ile ilgili fikir alışverişi yapmak
- Modern hareketin fikirlerine ve mirasına olan ilgiyi artırmak ve teşvik etmek
- Mimari mirasa olan sorumluluğu ortaya çıkarmak.

DOCOMOMO Türkiye’nin öncelik verdiği çalışmalar ülkemizdeki modern mimarlık örnekleri, 20. yüzyılın diğer stilleri ve mimarlarından oluşmaktadır. DOCOMOMO Türkiye, ülkemizdeki modern mimarlık akımı sorunlarını ve potansiyellerini gündemde tutmak için hem mesleki hem de popüler çalışmalarını yürütmektedir [13].

Avrupa Konseyi’nin endüstri mirası hakkındaki temel metni, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi tarafından oluşturulmuştur. Bu metin ile endüstri mirası hakkında üye ülke hükümetlerine şu tavsiyelerde bulunulmuştur [16]:

- Endüstri mirasının tespit edilmesi, araştırılması ve bilimsel analizin yapılmasını sağlayacak tedbirlerin alınması,
- Konu ile ilgili yasal düzenlemeler yaparak bu mirasın korunmasının sağlanması,
- Özellikle turizmin öne çıkarılması ile kamu nezdinde endüstri mirasına dair bilginin halkın dikkatini konuya çekecek kampanyalar aracılığıyla artırılması,
- Hükümetlerin bir bütün olarak Avrupa ortak mirasının parçaları olan bazı istisnai endüstri tesislerinin korunması ve bakımı konusundaki çabalarının birleştirilmesi olanaklarının araştırılması,

Avrupa Birliği'nin endüstri mirasını dolaylı olarak ilgilendiği en kapsamlı programlardan biri olan Culture 2000 projesi, Avrupa kültürünü hem kültürel çeşitlilik hem de kültürel miras açısından vurgulayarak bu kültüre yönelik farkındalığı artırmayı amaçlamış ve bu çerçevede anıtların ve sitlerin çoğaltılmasını hedeflemiştir. Böylece Avrupa endüstri mirasına dâhil olan yapı ve alanlar önemli hale getirilmiştir [16]. Türkiye'de endüstri mirası kavramı ilk olarak 1990'lı yıllarda önem kazanmıştır. Endüstri mirasının korunmasına için herhangi resmi bir kurum bulunmamaktadır. Koruma sorumluluğu, Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulları tarafından üstlenilmiştir.

2.2.1. Endüstri mirasının tanımı

Endüstri Devrimi'nin getirdiği birçok değişim, toplumların sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki düşünce yapılarını ve yaşam biçimlerini farklılaştırmıştır. Zamanla gelişen teknoloji karşısında endüstrileşmenin yaşandığı mekânlar ve yerleşim alanları asıl verimliliğini kaybetmiş ve işlevsiz konuma düşmüştür. İşlevsiz kalan bu endüstri yapılarının/alanlarının yok olmasını engellemek, bu yapıları/alanları koruyup belgelemek, gelecek nesillere aktarımını sağlamak için 20. yüzyılda endüstri mirası kavramı ortaya çıkmıştır [11]. Endüstri mirasının korunması ilk olarak bireysel çabalarla olmuş, sonrasında ülkeler koruma alanında çeşitli bilimsel araştırmalar yaparak endüstri mirası kapsamına giren yapıları ve alanları kayıt altına almışlar ve belgelemişlerdir.

Cihanger'e (2012) göre endüstri mirası, Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi (1973) tarafından; tarihi, toplumsal, mimari ve bilimsel öneme sahip bölgeleri ve yapıları koruma amacı güttüğü gibi, aynı zamanda bir dönemin endüstri kültürünü yansıtan yapıları ve alanları da tanımlamıştır [17]. Tanyeli (2000) ise endüstri mirasını; "mekanik araçlarla ve düzeneklerle mal veya hizmet üretme etkinliğinin gerçekleştiği özgül mimariden" oluşan kültürel miras olarak tanımlamıştır [18]. Endüstri arkeoloğu olan Angus Buchanan endüstri mirasının kapsamını şöyle tanımlar; "Bu kapsam içerisinde yer alan endüstri anıtı, modası geçmiş bir zamana ait endüstri ya da ulaşım sisteminin kalıntısı olarak tanımlanabilir. Buradaki modası geçmiş deyimini, tarih öncesi çağa ait bir maden ocağından, günümüzde üretilmiş lakin artık kullanılmayan uçak ya da bilgisayara kadar geniş bir alanı kapsamaktadır" [19].

Uluslararası örgüt olan TICCİH tarafından 2003 yılında hazırlanan The Nizhny Tagil Tüzüğü'nde endüstri mirası, "Endüstri kültürünün tarihsel, teknolojik, sosyal, mimari ya da bilimsel değeri olan endüstriyel kalıntılardan oluşur. Bu kalıntılar, binalar ve makineler,

atölyeler, fabrikalar, madenler ve işleme ve arıtma alanları, ambarlar ve depolar, enerjinin üretildiği, iletildiği ve kullanıldığı yerler, ulaşım ve tüm altyapısı, ayrıca, ibadet, eğitim, sosyal alanlar gibi endüstri ile ilgili toplumsal alanlardan oluşmaktadır.” şeklinde tanımlanmaktadır [20]. Endüstri mirası kavramı yerine farklı kavramlar da kullanılmıştır. Köksal’ın Neumann’dan aktarımına göre, 1930’larda Almanya’da “teknik kültür anıtı” ve “teknik anıt” kavramları kullanılmıştır [1].

Bilimsel nitelikte, endüstri mirasının korunması amacıyla mirasları bulan, inceleyen ve belgeleyen çalışma disiplini “endüstri arkeolojisi” olarak nitelendirilir. 20. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan bu bilimsel alanın amacı; endüstri alanları ile endüstri anıtlarının önemini toplumsal ve teknoloji bağlamında değerlendirmektir [21]. Cengizkan (2002), 1950’lerde endüstri arkeolojisi kavramının İngiltere’de ortaya çıktığını ve 1960’larda da yaygın olarak kullanılmaya devam ettiğini belirtmektedir [22]. 1978 yılında endüstri mirasını koruma amacıyla kurulan TICCIH tarafından 2003 yılında hazırlanmış olan The Nizhny Tagil Tüzüğü’nde endüstri arkeolojisi “Endüstriyel süreçler için ya da endüstriyel süreçler sonucu meydana gelen, maddi ve maddi olmayan kanıt niteliğindeki tüm belgeleri, eserleri, insan yerleşimlerini, yapıları, doğal ve kentsel peyzajları inceleyen disiplinler arası bir yöntemdir.” şeklinde tanımlanmaktadır [20].

Tüm bu tanımlar sonucunda, endüstri mirasının korunması için öncelikle doğru tanımın yapılması gerekmektedir. Endüstri mirasının tanımının yanı sıra, endüstri mirasının amacını ve önemini anlamak, endüstri mirasını korumak için atılan ilk adımdır. Bu çalışma, endüstri mirasının korunması ve değer tanımları bağlamında farklı değer tanımlarının ortaya çıkmasını ele almaktadır.

2.2.2. Endüstri mirasının değer tanımı ve korunması

Koruma; kültür varlıklarının niteliklerini, değerlerini yaşatmak ve bir sonraki nesillere aktarmak için yapılan müdahalelerdir. Bir kültürel varlığa yapılacak müdahalenin en temel ölçütü, o yapının esas niteliklerini korumaktır [23]. Bir taşınmazın kültürel bir varlık olarak kabul edilmesi ve koruma yasaları kapsamına alınabilmesi için belirli değerlere sahip olmalı ve bu değerlerin yapını belirli niteliklerini taşıması gerekmektedir [24].

Koruma kavramı, kapsayıcı ve tüm kültürel değerleri içeren bir kültürel miras anlayışının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kültürel miras, bir toplumun geçmişten günümüze ulaşmış, toplumsal kimliğini şekillendiren, yaşamsal sürekliliği sağlayan, yerel ve evrensel değeri olan, sürekli değişen değerlerin, inançların, bilgilerin ve geleneklerin yansıması olan

somut ve somut olmayan varlıkları içerir. Günümüzde UNESCO, ICOMOS ve benzeri uluslararası kurumlar tarafından hazırlanan sözleşmelerde veya ulusal düzeyde kullanılan yasalarda kültürel miras kategorileri şu şekilde sıralanabilir [25]:

- Somut Kültürel Miras
- Taşınır Kültürel Miras (tablolar, heykeller, sikkeler, el yazmaları, arkeolojik eserler vs.)
- Taşınmaz Kültürel Miras (anıtlar, arkeolojik sitler, tarihi kent dokuları vs.)
- Sualtı Kültürel Mirası (batıklar, sualtı kalıntıları ve kentleri)
- Somut Olmayan Kültürel Miras (sözlü gelenekler, gösteri sanatları, ritüeller vs.)
- Doğal Miras (kültürel boyutu olan doğal sitler, kültürel peyzajlar gibi, fiziki, biyolojik ve jeolojik biçimlenmeler vs.)

Mimari ürünler sadece biçimlerden meydana gelmez aynı zamanda bir yaşamın parçası, ortaklıkların kanıtı, duyguların hatırlatıcısı, varlığımızın tanımlayıcısı ve mimarlık bilgisinin aracıdır [26]. Bu tanımların açığa çıkması için, yapılara yüklenen anlamın ve değerin araştırılması gerekmektedir. Özellikleri ve değerleri bakımından korunmaya değer yapıları değerlendirmek, koruma çabalarına yön vermektedir.

Yapının sahip olduğu değerlerin kültürel miras olarak ele alınması ve korunması gereklidir. Bir yapının kültürel miras olarak nitelendirilebilmesi için değerlerinin doğru tespit edilmesi ve koruma sürecinin bu değerlerin sürdürülebilirliğini sağlayacak şekilde geliştirilmesi gerekir. Bu bakımdan yapının koruma analizi ve değer belirleme çalışmalarının yapılması önemlidir. Mason'a (2006) göre değer merkezli koruma [27]:

- Alanların bütünsel olarak anlaşılmasını sağlar.
- Bir alanın tüm değerlerini hesaba katarak daha geniş bir yelpaze sağlar.
- Bütünsel ve geniş çapta desteklenen koruma planlarının uzun vadeli uygulanabilirliğini sağlamaya yardımcı olur.
- Tarihi çevre ve o çevrenin nasıl kullanıldığı ile ilgili bilgideki boşlukları ortaya çıkarır.

Kültürel mirasın bir parçası olan endüstri mirası, endüstri kültürünün somut veya somut olmayan bütün belgelerini içerir. Endüstri mirası, endüstriyel üretim için oluşturulan yapılar, üretim elemanları ve yapı aksamaları ile birlikte yerleşimlerden kent peyzajlarına kadar uzanan geniş bir yelpazeyi kapsar. Korunması gereken endüstri mirası tanımı ve koruma altına alınacak yapıların belirlenmesi, yapıların taşıdığı değerler tarafından şekillendirilir ve koruma süreci üzerindeki tartışmaları oluşturur. Koruma ile ilişkilendirilen

temel kavramlar, kriterler ve değer tanımları, kişiler ve uluslararası belgeler özelinde değerlendirilmiştir. Endüstri mirası kuramının temelini oluşturan değerler üzerinden bir koruma tarihi okuması yapılmıştır.

1931 yılında Atina’da düzenlenen Birinci Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimarları ve Teknisyenleri Kongresi, eski yapıların korunması ve restorasyonu için temel ilkeleri belirlenmiştir. Ardından 1964 yılında Venedik’te düzenlenen İkinci Uluslararası Tarihi Anıt Mimarları ve Teknisyenleri Kongresi’nde Venedik Tüzüğü onaylanmıştır. Venedik Tüzüğü, koruma, restorasyon ve tarihi alanlar konusunda geniş anlamda tanımlardan oluşan 16 madde içermektedir. Venedik Tüzüğü, yalnızca büyük sanat eserleri için değil, aynı zamanda geçmişte daha küçük ve mütevazı eserler için de kültürel önemi tanımlamıştır. Venedik Tüzüğü’nde ağırlıklı olarak korumanın sürdürülebilirliği, bakım ve restorasyonda modern teknolojinin kullanımı, arkeolojik alanlarda peyzaj ve çevre izlemesi ve restorasyon konuları ele alınmıştır. Tüzük anıtların yalnızca tarihi ve estetik değerleri tanımıştır ve "anıtları koruma ve restore etmedeki amacın, onları sanat eseri olduğu kadar tarihsel kanıt olarak da korumak" olduğunu belirtmiştir [28]. Venedik Tüzüğü’nün giriş bölümünde bulunan “özgünlüklerinin tüm zenginliği ile onları gelecek kuşaklara aktarmak görevimizdir” ifadesiyle tüzüğün uluslararası düzeydeki önemi vurgulanmış ve özgünlük değerinin öneminden bahsedilmiştir. Venedik Tüzüğü’nün 2. maddesinde, rekonstrüksiyonun özel bir uygulama olarak kabul edilmesi gerektiği belirtilmiş ve temel koruma ölçütünün estetik ve tarihi değeri olması gerektiğini açıkça ifade etmiştir [23].

1975 Amsterdam Deklarasyonu’nda, mimari miras kapsamı tek yapı ölçeğinden çıkarak yapı gruplarına ve çevrelerine dönüşmüştür. Bu yapı gruplarının etrafında oluşan eski mahalleler, kasaba ve köylerin tarihi önemi olan bölgeler, tarihi parklar ve bahçeler, geleneksel çevre ve çağdaş binalar mimari miras kapsamına dâhil olacak şekilde genişletilmiştir. Mevcut özelliklerin sürdürülebilmesi ve mimari miras ile bütünleştirilebilmesi açısından bugün yapılan yapıların yarının mirası olabileceğinden bahsetmiştir. Bu hareketle mimari mirasın tüm değerlerinin korunmasını amaçlayan “Bütünleşik Koruma” yaklaşımını benimsemiştir.²

1997 yılında English Heritage “Sustaining Historic Environment: New Perspectives on the Future” adlı kitabında tarihi alanların farklı insanlar tarafından farklı şekillerde değerlendirildiğini belirtmektedir. Kültürel değer, günlük yaşam için bir bağlam sağlayan kültürel değer yer duygusu ile ilgili olduğu belirtmiş ve yer duygusunun tanımlanmasına

² Amsterdam Deklarasyonu, 1975 [131]

yardımcı olduğu ifade etmiştir. Ayrıca tarihi çevre, toplum köklerini yansıtmakta, toplumun evrimi ve geçmiş ortamların özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Bu nedenle yeni nesillerin geçmişi anlamasına yardımcı olmaktadır ve eğitimsel ve akademik değerlere sahiptir. Tarihi çevre ekonomik değere sahiptir, çünkü sadece turizmi teşvik etmekle kalmaz, aynı zamanda insanlara yaşama ve çalışma ortamı sunarak ekonomik katkıda bulunmaktadır. Tarihi çevre ayrıca kaynak değerine de sahiptir, çünkü uzun ömürlü yapılar döneminin yapım tekniği ve kaynakları ile daha iyi kullanılır ve yeniden kullanım daha ekonomiktir. Tarihi çevre rekreasyon ve keyif açısından önemli bir role sahiptir ve rekreasyonel değere sahiptir. Kent peyzajlarının estetik kalitesine katkıda bulunan tarihi çevre, estetik değere de sahiptir [29].

90'lı yıllarda değer üzerinden korumaya ilişkin iki önemli uluslararası belge bulunmaktadır. 1994 yılında Nara Özgünlük Belgesi ve 1999 yılında ICOMOS tarafından yayımlanan Burra Tüzüğü bu alandaki önemli belgelerdir. Ayhan Koçyiğit (2017), geleneksel koruma yöntemlerinin birçoğunun modern yapılar için de uygulanabilir olduğundan bahsederek Burra Tüzüğü ve Nara Özgünlük Belgesi üzerinde durmuştur [30]. Burra Tüzüğü'nde; estetik değer, tarihsel değer, bilimsel değer ve sosyal değer olarak ele alınmıştır. 1994 yılında yayımlanan Nara Özgünlük Belgesi (sf.2)'nde değer tanımının öneminden şu şekilde bahsedilmiştir:

“Kültür mirasının tüm biçimleri ve tüm tarihsel dönemleriyle korunabilmesi, bu mirasa değerler atfedildiği ölçüde kolaylaşır. Bu değerleri olabilecek en doğru bir biçimde algılama yeteneğimiz, bu değerler hakkındaki bilgi kaynaklarının inanılır olmasına ve doğru anlaşılmasına da bağlıdır. Bu değerleri tanımak, anlamak ve kültür mirasının ilk tasarımına ve sonradan kazandığı özelliklerine, tarihsel varlığına ve anlamına bağlı olarak yorumlamak, söz konusu yapıtın özgünlüğü konusunda varılacak yargının temelini oluşturur ve hem biçimle, hem de malzemeyle ilgilidir.”

Ayrıca Nara Özgünlük Belgesi'nin 11. maddesinde kültürel mirasın tüm biçimleri ve tarihsel dönemleri ile korunması, mirasa atfedilen değerlerden kaynaklandığını belirtilmiş ve “Kültür varlıklarına atfedilmiş değerler ve bilgi kaynaklarının güvenilirliği konusundaki yargılar kültürden kültüre, hatta aynı kültürün içinde değişebilir. Başka bir deyişle, değer yargılarını ve bunlara bağlı özgünlük değerlendirmelerini tek ve değişmez ölçütlere dayandırmak kabul edilemez. Tam tersine, kültürlere gösterilecek saygı, her yapıtın ait olduğu kültürel bağlamı belirleyen ölçütlere göre dikkate alınmasını ve değerlendirilmesini zorunlu kılar”³ şeklinde açıklanmıştır.

³ Nara Özgünlük Belgesi [132]

İlk olarak 1979 yılında kabul edilen ve üç kez revize edilen Burra Tüzüğü, kültürel önemi tanımlamış ve değerleri geçmiş, şimdiki ve gelecek kuşaklar için estetik, tarihi, bilimsel, sosyal ve manevi öneme sahip değer olarak belirtmiştir. Tüzüğün 13. maddesinde “Kültürel değerlerin bir arada yaşaması her zaman tanınmalı, saygı gösterilmeli ve teşvik edilmelidir. Bu, özellikle çatıştıkları durumlarda önemlidir. Bazı yerlerde, çelişen kültürel değerler politika geliştirmeyi ve yönetim kararlarını etkileyebilir. Kültürel değerler terimi, siyasi, dini, manevi ve ahlaki inançlar dâhil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere, bir kültürel grup için önemli olan inançları ifade eder”⁴ şeklinde ifade edilmiştir.

ICOMOS’un 28 Kasım 2011 yılında toplanan 17. Genel Kurulu’nda kabul edilen Dublin İlkeleri, ICOMOS ve TICCIH tarafından ortak bir kararla kabul edilmiştir. Dublin İlkeleri’nin 1. maddesine göre; endüstri mirası, sitlerin, yapıların, komplekslerin, alanların ve peyzajların yanı sıra, bunlarla ilgili makineleri, sanayi süreçlerini, hammaddelerin çıkarılmasını, ürüne dönüştürülmesini ve ilgili altyapıları hakkında sonuç elde edilen nesneleri ve belgeleri içermektedir. Dublin İlkeleri’nin 2. maddesinde ise; endüstri mirasının anlamı ve değerinin, yapı ve sitlerin somut yapısına, bileşenlerine, makinelerine ve endüstriyel peyzaj alanlarına yazılı belgelere bağlıdır, ayrıca bu mirasın, toplum hafızasında, yerel sanat ve geleneklerde, somut olmayan kayıtlarda anlam kazandığından bahsetmektedir [31]. Dublin İlkeleri ile endüstri mirasının korunmasına dair, endüstri yapıları, endüstri siteleri, endüstri alanları ve peyzajlarının belgelenmesi, değerinin anlaşılması, konservasyonun sağlanması, bakımlarının yapılması ve halkın bilincini yükselterek endüstri mirasının kültürel anlamının ve değerinin anlatılması başlıkları altında çeşitli ilkeler ile endüstri mirasının korunması için çalışmalar yapılmıştır [11].

ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi (sf.3)’nde ise; değer tanımını şu şekilde açıklamıştır [32]:

“Yapı, yapı grubu veya yapı parçasının korunması gerekli kültür varlığı niteliğini kazanabilmesi, özgünlüğünün yanı sıra aşağıdaki değerlerden bir veya birkaç tanesine sahip olmasıyla mümkündür: özgünlük, bütünlük, tarihsel değer, belgesel değer, estetik ve sanatsal değer, teknik ve teknolojik değer, enderlik-teklük değeri, grup değeri, kullanım değeri, folklorik değer.”

Modern dönemin getirdiği sürekli yeni olma anlayışı, koruma alanını da etkilemiştir. 18. yüzyılda başlayan sanat tarihi ve arkeoloji disiplinlerinin bilimsel hale gelmesi, korumanın evrimini başlatmıştır. Bu süreçte, farklı görüşler ve prensipler arasındaki çatışmalar koruma alanını şekillendirmiştir. Bu, korumanın içgüdüsel bir davranıştan çıkıp bir disiplin haline gelmeye başladığı dönemi işaret eder [33]. Koruma ile birlikte yapıya ve

⁴ Burra Tüzüğü, 2013 [46]

yapı çevresine verilen değer kavramı da ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın başlarında Riegl'in eleştirel yaklaşımıyla başlayan değer tanımı Max Dvorak'ın desteklemesiyle devam etmiş, ardından William D. Lipe, Gottfried Kiesow, Timothy Darvill, Martin Carver, Bruno Frey Throsby, Serageldin, Fielden ve Jokilehto değer tanımlarında bulunmuştur. 21. yüzyılın başlarından itibaren Arjo Klamer, Randal Mason, Ready ve Navrud, Emre Madran ve Nimet Özgönül'ün katkılarıyla değer tanımlarını incelemişlerdir (Tablo 2.1).

Tablo 2.1. Değer tanımları (Özçakır (2018) tablosundan yararlanılmıştır [34])

Alois Riegl (1903)	Hatıra değeri - Yaş Değeri - Tarihi Değer - Uluslararası Hatıra Değeri	Günümüzde - Kullanım Değeri - Sanat Değeri	
Max Dvorak (1916)	Manzaranın Etkisi Yerin Görüntüsüyle Olan İlişkisi Hafıza Değeri Yaş Değeri		
William D. Lipe (1984)	Çağrışımsal-Sembolik Değer Bilgilendirme Değeri Estetik Değer Ekonomik Değer		
Gottfried Kiesow (1988)	Yaş Değeri Tarihi Değer Gerçek Artistic Değer Kullanım Değeri Yerin Görüntüsü		
Timothy Darvill (1995)	Kullanım Değeri - Arkeolojik Araştırmalar - Bilimsel Araştırmalar - Yaratıcı Sanatlar - Eğitim - Eğlence ve Turizm - Sembolik Temsil - Eylemin Meşrulaştırılması - Sosyal Dayanışma - Parasal ve Ekonomik Kazanç	Seçenek Değeri - Kararlılık - Gizem ve Muamma	Varoluş Değeri - Kültürel Kimlik - Değişim Direnci
Martin Carver (1996)	Piyasa Değeri - Sermaye Değeri - Üretim Değeri - Reklam Değeri - Konut Değeri	Toplum Değeri - Hoşluk Değeri - Politik Değer - Azınlık/Dezavantaj Değer - Yerel Tarz Değeri	İnsan Değeri - Çevresel Değer - Arkeolojik Değer
Bruno Frey (1997)	Parasal Değer Seçenek Değeri Varoluş Değeri Miras Değeri Saygınlık Değeri Eğitim Değeri		

Tablo 2.1. devam ediyor.

Throsby (1997)	Seçenek Değeri Varoluş Değeri Miras Değeri		
English Heritage (1997)	Kültürel Değer Eğitim ve Akademik Değer Ekonomik Değer Kaynak Değeri Eğlence Değeri Estetik Değer		
Fielden & Jokilehto (1998)	Kültürel Değer - Kimlik - Göreceli Sanat/Teknik - Enderlik	ağdaş Sosyo Ekonomik Değer - Ekonomik - İşlevsel - Sosyal - Politik	
Serageldin (1999)	Tüketimsel Kullanım Değeri	Tüketimsel Olmayan Kullanım Değeri - Estetik - Rekreasyonel	Kullanım Dışı Değerler - Varoluş - Opsiyon - Yarı Opsiyon
Arjo Klamer (2001)	Ekonomik Değer Sosyal Değer Kültürel Değer		
Randall Mason (2002) ve Avrami	Sosyo Kültürel Değer - Tarihi Değer - Kültürel/Sembolik Değer - Sosyal Değer - Manevi/Dini Değer - Estetik Değer	Ekonomik Değer - Kullanım Değeri - Kullanım dışı Değer - Varoluş Değeri - Seçenek Değeri - Miras Değeri	
Ready and Navrud (2002)	Kullanım Değeri	Kullanım Dışı Değer - Fedakârlık (Özgeci) - Vasiyet - Seçenek - Varoluş	
Emre Madran ve Nimet Özgönül (2005)	Süreklilik Değeri Tarihi Değer Anı Değeri Mitolojik Değer Sanatsal ve Teknik Değer	Özgünlük Değeri Nadirlik Değeri Benzersizlik Değeri Grup Değeri oğulluk Değeri Homojenlik Değeri	Ekonomik Değer İşlevsel Değer Geleneksel Değer Eğitimsel Değer Belgesel Değer
Nara Özgünlük Belgesi (1995)	Özgünlük Değeri Bütünlük Değeri		
Burra Tüzüğü (1999)	Estetik Değeri Tarihi Değer Bilimsel Değer Sosyal Değer		

Tablo 2.1. devam ediyor.

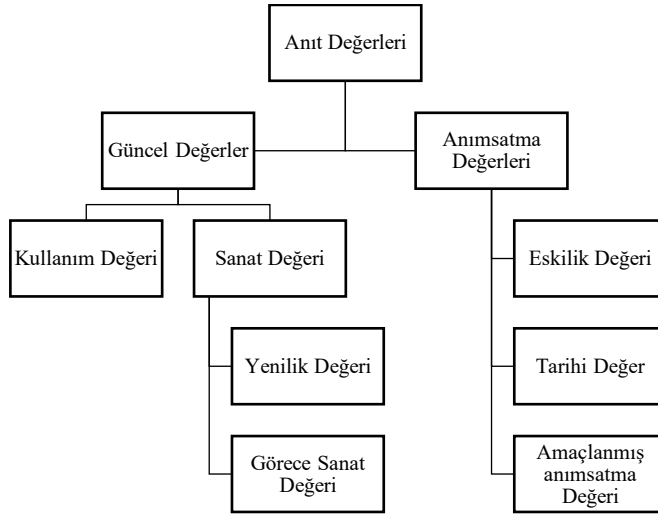
David Throsby (2012)	Ekonomik Değer - Kullanım Değeri - Kullanım Dışı Değer - Varoluş Değeri - Seçenek Değeri - Miras Değeri	Kültürel Değer - Estetik Değer - Sembolik Değer - Manevi Değer - Sosyal Değer - Tarihi Değer - Özgünlük Değeri - Bilimsel Değer
ICOMOS (2013)	Özgünlük Değeri Bütünlük Değeri Tarihi Değer Belgesel Değer Estetik ve Sanatsal Değer	Teknik ve Teknolojik Değer Enderlik-Teklik Değer Grup Değeri Kullanım Değeri Folklorik Değer

Koruma yaklaşımlarını ve etkilerini eleştirel bir bakış açısıyla değerlendiren Georg Gottfried Dehio (1850–1936) ve Alois Riegl (1857–1905), korumanın temelini oluşturan özgünlük kavramına odaklanır. İkisi de, restore edilmemiş, değiştirilmemiş, özgün hali korunmuş yapıların taşıdığı farklı özellikler ve değerler üzerine vurgu yapmıştır. Her ikisi de, anıtların özgün ortamından koparılarak müzeye konmasına veya taşınarak sergilenmesine karşı çıkmıştır [23]. Riegl (1857-1905), özellikle koruma yaklaşımlarını ve etkilerini eleştirel bir şekilde incelemiştir ve anıtları iki kategoriye ayırmıştır. Tasarlanmış anıtlar, geçmiş dönemlerde yaşayan insanların tanıklık ettiği olayları bellekte canlı tutan ve nesiller arasındaki bilinci temsil etmeyi amaçlayan bir tür sanat eserleridir. Tasarlanmamış anıtlar ise, dönemin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla inşa edilmiş yapılardır ve tarihi değerleri nedeniyle anıt statüsü kazanmıştır. Riegl anıtları niteleyen değerleri iki grupta incelemiştir (Tablo 2.2) [23]:

Anma değerleri: eskilik değeri, tarihsel değer (hafıza değeri), tasarlanmış anma değeri

Güncel değerler: kullanım değeri, sanat değeri (yenilik değeri ve görece sanat değeri)

Tablo 2.2. Alois Riegl'in değer sınıflandırması

Endüstri alanları ve yapıları, üretimin gerçekleştiği ana mekânlar, donanımlar ve strüktürler ile birlikte, bir ülkenin tarihsel sosyo-ekonomik geçmişini yansıtan önemli göstergeleridir. İşlevlerini kaybeden bu yapılarda, yapının endüstri anıtı değeri taşıyıp taşımadığı belirlenir ve bu yapılar taşıdıkları temsili niteliklerden dolayı dönüştürülürler. Endüstri alanlarının yeniden işlevlendirilmesinde, Riegl'in anıtlar için ortaya koyduğu değerler arasından “göreceli sanat değeri” ve “kullanım değeri” ön plana çıkmaktadır [35]. Endüstri mirası yapılarının içinde bulunan makineler ve mekânlar, yapının sanat değerini yansıtır. Riegl'in tanımladığı “göreceli sanat değeri” kavramı, bu tür yapıların makine estetiğindeki değerinden kaynaklanır. Riegl'in “kullanım değeri” kavramı ise yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarının kentin bir parçası haline gelmesinde önemli bir rolü oynamaktadır.

Sanat tarihçisi Georg Dehio, korumanın temelini oluşturan 19. yüzyıl tarihselcilik akımının önemini kabul eden bir isimdir. Ancak, Dehio'nun Riegl'den farklılaştığı nokta, anıtların korunabilmesi için sadece estetik ve bilimsel bir yaklaşımın değil, bir toplumun motivasyonuna da ihtiyaç olduğu görüşündeydi. Dehio, “Bir anıt sadece estetik yönüyle değil, ulusal varlığımızın bir parçası olmasıyla korunmalıdır” görüşünü benimsemiş ve anıta sosyal bir değer eklemiştir. Ayrıca Dehio, “restorasyon değil, koruma” ilkesinin savunmuştur. Korumanın somut olarak uygulanamayacağı durumlarda, sınırlı ve özel şartlar altında tamamlama ve rekonstrüksiyonun doğru olacağı görüşündedir [23].

Çek sanat tarihçisi Max Dvorak (1916), manzaranın etkisi, yerin görüntüsüyle ilişki, hafıza değeri ve yaş değeri gibi Riegl'in teorisine dayalı olarak değer yaklaşımına yeni kavramlar eklemiştir. Dvorak, Georg Dehio'nun “restorasyon değil, koruma” ilkesini

desteklemiş ve yaş değerini, anıtı saflaştıran ve onun oluşumuna ve varlığına aracılık eden yaşlılığın izleri olarak açıklamıştır.

William D. Lipe, kültürel kaynak değerlerini çağrışımsal/sembolik, bilgilendirici, estetik ve ekonomik olarak belirtmiştir. Lipe, geçmişten günümüze kalan manzaralar da dâhil olmak üzere tüm kültürel materyallerin potansiyel olarak kültürel kaynaklar olduğunu ve özgün haliyle aynı veya benzer olamayacak bazı potansiyel değere veya kullanıma sahip olduğunu belirtmiştir. Ancak birtakım işlevler eklenirken özgün özelliklerin korunmasının önemli olduğunu vurgulamıştır [28].

Sanat tarihçisi Gottfried Kiesow, Riegl'in yenilik değerini bir miras değeri olarak sorgulamış ve yer imgesinin değerini estetik değer olarak tanımlamıştır. Kiesow, kullanım değeri ile ilgili olarak, mirası koruma uzmanları, yatırımcılar ve kullanıcılar tarafından farklı algılandığını belirtmiştir. Koruma, anıtın özgün kullanım değerini zorunlu kılmaktadır. Eğer anıt çağdaş ihtiyaçlardan türetilmişse, kullanım değeri, yenilik değeri ile yaş değeri arasında bir çatışma yaratabilmektedir.

Timothy Darvill (1995) kullanım değeri, seçenek değeri, varlık değeri olarak üç ana değer grubu tanımlamıştır. Darvill kullanım değerini, bilimsel ve arkeolojik araştırmalar, yaratıcı sanatlar, eğitim, rekreasyon ve turizm için teşvik, mevcut eylemi meşru kılmak, sosyal dayanışma sağlamak ve parasal kazanç olarak tanımlamıştır. Darvill seçenek ve varlık değerlerini kullanım dışı değerler altında sıralamıştır. Seçenek değeri, kültürel kaynakların gelecekte sahip olabileceği değerleri ifade etmektedir. Bu değer, gelecek nesiller için koruma ve keşif potansiyeli içermektedir. Varlık değeri ise bir şeyin mevcut olduğunu bilmek ve bu bilginin kendisi olarak tanımlanmaktadır. Bu değer, toplumsal istikrar, gizem ve muamma gibi değerleri içermekte ve kültürel kaynakların varlığının kendisi için duyulan ilgiyi yansıtmaktadır [28].

Martin Carver piyasa, topluluk ve insani değerler olarak üç ana değer grubu tanımlamıştır. Carver, arkeolojik değer in mutlak veya birincil olmadığını, arkeolojinin daha güçlü olan diğer değerlerle rekabet ettiğini vurgulamıştır.

İktisatçı Bruno Frey (1997) ise, ağırlıklı olarak kültürel miras değerlerinin ekonomik yönlerine odaklanan bir iktisatçının bakış açısından bir değer sistemi önermiştir. Frey, değerleri parasal, seçenek, varlık, miras, prestij ve eğitim olarak sınıflandırmıştır.

Ekonomist Throsby (1997), “Seven Questions in the Economics of Cultural Heritage in Economic Perspectives on Cultural Heritage” adlı kitabında kültürel mirasın korunması ile ilgili değerleri, seçenek değeri, miras değeri ve varlık değeri olarak üçe ayırmıştır. Throsby'e göre seçenek değeri, bireylerin gelecekte kendilerine veya başkalarına fayda

sağlama veya gelecekteki imkanları elinde tutma arzusundan kaynaklandığını belirtmiştir. Miras değerini, sahip olunan varlığın gelecek nesillere miras bırakılacak bir nesne olarak ifadelendirmektedir. Varlık değeri ise bireylerin veya toplumun, kültürel mirasın varlığını sadece bilmesi ve var olduğunu bilmekten dolayı elde ettiği faydayı ifade etmektedir. Kültürel miras kullanılsa bile sadece var olmasının insanlara duygusal veya sembolik bir değer taşıdığı anlamına geldiğini belirtmiştir [29].

Fielden ve Jokilehto (1998), kültürel değer ve çağdaş ekonomik değer olarak adlandırılan iki ana değer grubunu tartışmışlardır. Kültürel değer, kimlik değeri, göreceli sanatsal veya teknik değer ve nadirlik değeri içermektedir. Çağdaş ekonomik değer ise ekonomik, işlevsel, eğitimsel, sosyal ve politik değerleri kapsamaktadır. Fielden ve Jokilehto (1998), tarihi anıt ya da sit alanlarındaki özgünlüğü, bir kültür varlığının eskime ve bozulma izlerini taşıyan, malzemesinde orijinal, taklit ya da sahte olmayan özellikleri içeren hali olarak açıklamaktadır. Bu tanım, kültürel miras kaynağı olarak kabul edilen özgünlüğün temel bileşenlerini vurgulamaktadır. Kültürel mirasın özgün hali, geçmişin izlerini taşır ve bu izler, mirasın kimliğini ve tarihini yansıtan önemli unsurları oluşturmaktadır. Bu nedenle koruma çalışmalarında özgünlüğün korunması büyük önem taşır. Özgünlük, tarihsel katmanların yok edilmesi, orijinal öğelerin modern olarak değiştirilmesi (özellikle tahmine dayalıysa) ve yeni öğelerin eklenmesiyle tehlikeye girebilmektedir. Örneğin, orijinal kaynak yok edilirse, materyalin özgünlüğü kaybolacağı için yapılan herhangi bir kopya özgünlük kriterlerini karşılamayacaktır. Malzemedeki özgünlük, tasarım ve işçilikteki özgünlük için birincil kriterdir.

Serageldin (1999), “Very Special Places” adlı kitabında, kültürel miras alanlarının estetik, tarihi, kültürel ve sosyal önem taşıdığını ve diğer alanlardan farklılaştığını belirtmiştir. Değerlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılması için çevre ekonomisine başvurmuş ve kültürel miras sorunlarının çevresel varlıkların korunmasında ortaya çıkan sorunlarla benzerlik gösterdiğini ifade etmiştir. Çevre ekonomisi alanındaki değerleri şu şekilde gruplandırmaktadır: Tüketimsel kullanım değeri, tüketimsel olmayan kullanım değeri, kullanım dışı değerler [29]. Tüketimsel kullanım değeri, kültürel mirasın turizm, eğlence ve ziyaret amaçları için kullanılmasının getirdiği ekonomik değerdir. Turistlerin ve ziyaretçilerin bu alanları ziyaret ederek harcadığı para ve kaynaklar, tüketimsel kullanım değerini oluşturur. Tüketimsel olmayan kullanım değeri, kültürel mirasın eğitim, araştırma ve kültürel faaliyetler için kullanılmasının yarattığı değerdir. Bu değer, öğrenme deneyimleri, araştırma olanakları ve kültürel etkileşimler yoluyla elde edilen değerleri ifade eder. Kullanım dışı değer ise, kültürel mirasın ekonomik olmayan değeri, çevresel etki,

manevi değer ve toplumsal bağlam gibi alanlarda ortaya çıkmaktadır. Bu değerler, kültürel mirasın çevreye olan etkisi, insanların manevi bağları ve toplumsal kimliklerinin parçası olarak görülmesi gibi faktörlerle ilişkilidir.

Hollandalı iktisatçı Arjo Klamer (2001) çalışmasında ekonomik, sosyal ve kültürel değerler olmak üzere üç değer grubu belirlemiştir. Toplumsal değerlerin estetik, manevi, sosyal, tarihi, sembolik ve özgünlük değerleri gibi geleneksel kültürel değerlerle ayrılması gerektiğini öne sürmüştür ve toplumsal değerlerin kişiler arası ilişkiler, gruplar, topluluklar ve toplumlar bağlamında işleyen değerler olduğunu belirtmiştir [28].

Randall Mason (2002) değer merkezli koruma üzerine çalışmış ve değerleri sosyokültürel ve ekonomik olmak üzere iki ana gruba ayırmış ve bunların farklı değer kümeleri olmadığını, değerleri anlamının iki alternatif yolu olduğunu belirtmiştir. Sosyokültürel değerler, tarihi, kültürel/sembolik, sosyal, manevi/dini ve estetik değerler, ekonomik değerler ise kullanım (piyasa) değeri ve kullanım dışı (piyasa dışı) değeri içermektedir [28]. Mason ve Avrami (2002) koruma değerlerini tarihsel ve sanatsal değerler, sosyal ve sivil değerler, manevi ve dini değerler, sembolik ve kimlik değerler, araştırma değerleri, doğal değerler, ekonomik değerler olmak üzere ele almıştır [36].

Ekonomist Ready ve Navrud (2002) “Valuing Cultural Heritage – Applying Environmental Valuation Techniques to Historic Buildings, Monuments and Artefacts” adlı kitabında miras alanlarını ziyaret etme uygulamalarından örnekler vermiştir. Kültürel miras için değer kavramını, bir kişinin bir kültürel miras malından yararlanabilmesinden elde ettiği değer, o kişinin bu fırsata sahip olmak için isteyerek ödeyeceği en büyük para miktarı olarak belirtmiştir. Bu tanımla değerleri kullanım değeri ve kullanım dışı değer olarak ikiye ayırmıştır [29].

Emre Madran ve Nimet Özgönül (2005), konuyla ilgili geliştirilen tüm tanımları yeniden ele alarak, değerleri şu başlıklar altında sıralamıştır: süreklilik değeri, tarihi değer, anı değeri, mitolojik değer, sanatsal ve teknik değer, orijinallik değeri, nadirlik değeri, benzersizlik değeri, grup değeri, çoğulluk değeri, homojenlik değeri, ekonomik değer, işlevsel değer, geleneksel değer, eğitimsel değer ve belgesel değerler [24].

Madran, Nalbant ve Özgönül’e (2006) göre endüstri yapıları günümüze gelene kadar çeşitli müdahalelere uğramış olsalar bile, farklı dönemlerde farklı kitleler ve mekânlar eklenerek hizmet vermeye devam etmiştir. Süreklilik değeri ile özgün niteliklerinden kopmadan günümüze kadar gelebilen yapılar önem taşımaktadır. Bundan dolayı, yapı ve çevresinde oluşan süreklilik ile farklı dönemlerin izleri görülebilmektedir ve yapının tarihi hakkında bilgi vermektedir [37].

Madran ve Özgönül (2005) tarihsel değeri iki biçimde ele almaktadırlar. İlk olarak, bir yapı ve yapı grubunun bulunduğu kentteki değişikliklerden kaynaklanan tarihsel değerdir. O kentin veya ülkenin yaşamında önemi bir rol oynayan bir olaya ev sahipliği yapmak, toplum hafızasında iz bırakmış bir etkinliğin parçası haline gelmiş olmak, o taşınmaza tarihsel bir değer katmaktadır. Diğer boyutu ise "eskiliği" ile ilgilidir. Bir kültür varlığının ne kadar yaşlı ise, değeri o kadar artmaktadır. Tarih öncesinden günümüz kadar birçok yapı inşa edilmiş ve bu yapıların bir araya gelerek oluşturduğu yerleşkeler, insanlık tarihinin izlenebildiği bir coğrafyayı oluşturmuştur [24]. Erken Cumhuriyet Dönemi endüstri yapılarına baktığımızda, bir kısmının ülke ve kente yenilik getirdiğini, bulunduğu yere getirdiği değişim ile toplumda iz bıraktığı görülmüştür.

Madran ve Özgönül (2005) anı değerini geçmişteki bir olayla bağdaştırmışlardır. Bu anılar, belirli bir yapının bir olayla özdeşleşebileceği şekilde ortaya çıkabilmektedir. Bazı yapı ve yapı grupları, tarihsel bir olayın canlı tanıkları oldukları için toplum tarafından o olaylarla ilişkilendirilmektedir [24]. Erken Cumhuriyet Dönemi endüstri yapılarına bakıldığında, işçi konutları, orada çalışan işçiler için bir değer taşımaktadır çünkü birçok işçinin barındığı, iş sahibi olduğu, sosyal yaşamını sürdürdüğü bu yapılar anı değeri taşımaktadır. Sadece işçiler için değil, aynı zamanda bölgeye ve kente getirdikleri yenilikler sayesinde bu yapılar insan hafızasında yer etmiştir.

Madran ve Özgönül'e (2005) göre teklik değeri bir yapının türü, mimari tarzı, yapıldığı dönem, tasarımcısı ve bulunduğu coğrafya gibi farklı belirleyicilere bağlı olarak oluşmaktadır [24]. Erken Cumhuriyet Dönemi endüstri yapılarının bir kısmı, tasarımından üretimine öncü olarak kente ve ülkeye bu değeri katmaktadır.

Madran, Nalbant ve Özgönül (2006) makalesinde grup değerini mekânsal düzen ve hiyerarşi olarak belirtmişlerdir [37]. Farklı işlevlere sahip yapıların bir araya gelmesindeki tasarım, yapılar arasındaki boşlukların nitelikleri ve bir sistem halinde bir araya getirilmeleri, fabrika yapılarının mekânsal düzen ve hiyerarşisini gösterir. Bu alanlar, bir tasarım bütünlüğü içinde oluşturulmuş gibi görünmektedir.

Madran ve Özgönül (2005) ekonomik değeri yaşamın belli gereksinimlerini karşılamak üzere tasarlanan ve bu gereksinimleri karşılamak için tasarlanmış bir yapı veya yapı grubu tarafından karşılanıyorsa, bu yapı grubunun değerini artırabilecek bir şekilde değerlendirmişlerdir. Yapının kültür miras olması veya koruma eyleminin bir parçası olması, ekonomik değere katkıda bulunan faktörlerden biridir [24].

Madran ve Özgönül (2005) işlevsel değerin ekonomik değer ile ilgili olduğundan bahsetmişlerdir. Bir yapı ya da alanın özgün işlevinin devam edebilmesi öngörülebildiği

gibi, aynı zamanda yeni işlevlere de dönüştürülebilir [24]. Erken Cumhuriyet yapılarının bir kısmı günümüze kadar gelemeyip yeni işlevine dönüşmüştür. İşlevini yitirmiş endüstri yapılarının işlevsel değeri yoktur. Ancak bu yapılar yeniden işlevlendirilerek kullanılmak üzere sosyal, kültürel, eğitim gibi alanlarda kullanılmıştır. Böylece işlevsel değeri artarak toplumda yer kazanmış ve yeniden işlevlendirilerek korunmuştur.

Madran, Nalbant ve Özgönül (2006) eğitim değerini “Yapıları ve onların bir araya gelerek oluşturdukları alanlar, yaşamın mekâna yansıması olarak kabul edildiğinde, bu yapı ve alanlar, değişik dönemlerde yaşayan topluluklar ve onların sosyal, kültürel, ekonomik, teknik ve siyasal yaşamlarıyla ilgili olarak en somut bilgileri veren somut birer kaynak olmaktadır.” olarak ifade etmişlerdir. Bu tanım, kültürel varlıkların geçmiş ile ilgili bilgi edinme, öğrenme, merak etme isteğini karşılayan somut elemanlar olduğunu vurgulamaktadır [37].

Madran, Nalbant ve Özgönül (2006), yapıların tarih boyunca farklı dönemlerin düşünce tarzını, yaklaşımını ve bir aradalığını sunan somut bir örnek olarak belge değerine sahip olduğunu belirtmiştir [37]. Erken Cumhuriyet Dönemi endüstri yapıları, dönemin kentleşme hareketi, ticari etkinlikleri, yapı içindeki işlevsel dağılımı, sosyal ilişkiler gibi birçok bilgiyi içerdiği için belge değeri ile ilişkilidir. Kent kimliğinin oluşmasında bu değer önemi büyüktür.

Endüstri yapıları ve alanlarında, gelişen teknoloji ve mekanik donanım sayesinde çoğu yapı grupları işlevlerini kaybetse bile, ülke geçmişinin önemli izlerini taşımaktadır. İşlevlerini kaybetmiş olmalarına rağmen bulundukları dönem veya günümüze gelene kadar geçirdiği süreçler neticesinde yapılara atfedilen değerler vardır. Bu değerler göz önünde bulundurularak yapıya verilen yeni işlev önem kazanmaktadır. Endüstri yapılarına verilen değer kavramı her yapı için farklılık göstermektedir. İşlevini yitirmiş bir endüstri yapısında endüstri anıtı değeri taşıyabilmesi için temsil ettiği ve kazandığı birtakım oluşumlar olması gerekir. Sadece kent için sembolik bir oluşum değildir, aynı zamanda insan hafızasında endüstriyel gelişmenin kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3. Endüstri Mirası ve Yeniden İşlevlendirme

2.3.1. Yeniden işlevlendirme

Tarihi yapılar ve onları çevreleyen tarihi alanlar, kültürel mirasın bir parçasıdır. Kültürel miras olan bu tarihi dokular, korunarak ve özgün kimliklerini yitirmeden gelecek nesillere aktarılmalıdır. Tarihi değeri olan yapıların ve alanların gelecek kuşaklara

aktarılması, kültürel sürekliliğin devamının sağlanması, ekonomik ve kültürel açıdan katkı sağlanması için önemlidir. Bu yapılar ve çevreleri, yeniden işlevlendirme ve koruma çalışmalarının bir parçası olarak yeniden değerlendirilmeli ve kentin ihtiyaçlarına uygun hale getirilmelidir.

“Binaların fiziksel ömürleri, işlevlerinden çok daha uzun süre dayanır ve işleve kıyasla yapı çok daha uzun zaman sonra kendiliğinden değişime uğrar. İşlev zaman içerisinde, gerek teknolojik gerekse sosyal ve kültürel anlamda eskimeye uğrar. Malzeme ömrünü tüketmemesine rağmen, işlevsel olarak eskiyerek standart altı kalan, güncelleştirme yapılmadığında, terk edilerek harap olmaya yüz tutmuş yapıların, yıkımdan kurtularak tekrar yaşanılır bir mekân haline getirilmesine yeniden işlevlendirme denir. En sade anlatımıyla, yapıyı tadilatlarla yeni ihtiyaçlara uygun hale getirme şeklinde tanımlanabilir” [38].

Anıtsal bir yapıyı yeni işlev ile tekrar kullanıma sunulması, insan ve yapı arasındaki bütünleşmeyi sağlamaktadır. Yeniden işlevlendirmenin amacı, kültür varlığının sahip olduğu tarihi, estetik ve özgünlük gibi değerlerin korunarak müdahaleler yapmaktır [39]. Yeniden işlevlendirme, eski yapıların harap olmalarının önlenmesi ve yıkımdan kurtarılması için kullanılabilecek bir araç olmaktadır [40]. Yeniden işlevlendirilerek kullanılan yapılar taşıdığı değerler ve çevresi ile birlikte bütün olarak düşünülmelidir [41].

Tarihi yapılar zaman içinde özgün fonksiyonlarını kaybetmektedir ve yapıların işlev olarak fonksiyonlarını yitirmelerinden dolayı yeniden işlevlendirme çalışması yapılmaktadır. Tarihi yapıların yeniden işlevlendirilmesi için gerekli olan faktörler tarihi ve kültürel faktör, çevresel faktör ve ekonomik faktör olarak sıralanabilir [42]. Tarihi ve çevresel faktörler, toplumsal yapının zaman içinde yaşam biçimlerini, ihtiyaçlarını ve değerlerini değiştirmektedir. Değişen bu koşullara bağlı olarak işlevler de değişebilmekte fakat yapıların fiziksel yapıları aynı kalmaktadır. Böyle bir durum eski-yeni yapılar için farklı fonksiyonların oluşmasına ve yeni kullanımların ortaya çıkmasına nedne olmaktadır. Buna ek olarak mevcut yapının yıkılarak yeni bir yapının inşa edilmesi yerine, yeniden işlevlendirilip değerlendirilmesi gerekmektedir. Tarihi yapının yıkılarak yok edilmesi, yapıdaki yaşam izlerinin silinmesine, özgün işlevinin yok olmasına ve tarihteki yerinin toplumsal bellekte kazandırdığı izlerinin silinmesine neden olmaktadır. Tarihi yapıların yaşatılması ve kültürel miras olarak görülmesi, yapılara yaklaşım açısının farklılaşmasını sağlamaktadır.

İkinci faktör yapının çevresi ile olan bağlantısıdır. Çünkü tarihi yapılar çevreleri ile bir bütündür. Çevresinde oluşan her türlü yıpranmalar ve olumsuzluklar yapıları etkilemektedir. Yeni bir işlev verilecek olan yapının çevresel uyumu göz önünde bulundurulmalıdır. Böylelikle arzu edilen işlevin belirlenmesi ile yapının toplum hafızasındaki yeri korunmuş olur [43].

Fiziksel faktör ise; kullanılabilir durumda olan fakat işlevsel olarak eski kalan yapıların yeniden işlevlendirilerek tekrar kullanıma kazandırılması ile açıklanabilir. Bu durum, daha az iş gücü, maliyet, malzeme kullanımıyla ekonomik yarar sağlamak ve zamandan tasarrufu sağlamaktadır. Toplumsal gereksinim değişikliklerine karşı yeni bir yapı inşa etmek yerine, hâlihazırda var olan yapıları yeni işlevlerle kullanmak, bu yapıların varlıklarını sürdürmeleri için önemli bir etkidir.

2.3.2. Endüstri yapılarında yeniden işlevlendirme

Yapılar sahip oldukları işlevi yerine getirmek ve kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılamak için tasarlanır ve inşa edilir. Zamanın değişen ihtiyaçlarına ve teknolojik gelişmelere cevap veremeyen yapılar işlevlerini yitirebilmektedir. Bu durum karşısında kullanılmaz hale gelen yapılar mekânsal dönüşümlere uğrayabilir, atıl durumda kalabilir veya yıkılabilir. Endüstri yapıları da diğer tarihi yapılar gibi zaman içinde değişen kullanıcı ihtiyacını, ekonomik ve teknolojik gereklilikleri karşılayamaması nedeniyle kullanılmaz hale gelebilmektedir. Dönemin şartlarının değişmesi ile birlikte özgün işlevini kaybeden endüstri yapıları atıl duruma düşmektedir. Kentin önemli alanlarına konumlanan endüstri yapıları kendi zamanının sosyo-kültürel, toplumsal, mimari, teknolojik ve ekonomik yapısını yansıtmıştandır dolayısıyla önemli yapılardır. Bu nedenle, endüstri yapıları kültürel miras olarak korunmalı, sürdürülebilirliği sağlanarak gelecek nesillere aktarılmalıdır. Endüstri yapılarının korunması yalnızca kültürel mirasın korunması bakımından değil, aynı zamanda toplumsal yaşam kalitesinin artırılması ve kent hafızasının canlı tutulabilmesi açısından da önemlidir. Zamanla işlevini kaybeden endüstri yapılarının yeniden günlük hayata kazandırılması için kullanılan en sık koruma yöntemlerinden biri yeniden işlevlendirme'dir.

Endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesinde uygun işlev seçimi; yapının mimari değerine, bulunduğu konuma, fonksiyon şemasına, mekânsal kurgusuna ve hacim ilişkilerine bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Yeniden işlevlendirmenin sürdürülebilir bir şekilde gerçekleşmesi için endüstri yapısının özgün niteliklerinin korunması, yapının kullanıcı yararına olması, uzun yıllar varlığını sürdürebilebilmesi ve nitelikli bir şekilde kent hayatına kazandırılması gerekmektedir [44]. Yapıya uygun işlevin kazandırılması, yerinde müdahalenin yapılması, teknik ve mekanik özelliklerin korunması, mekânsal ve mimari özelliklerin doğru bir şekilde belirlenip değerlendirilmesi, yapının geniş açıklıklı ve büyük mekânlara sahip olması nedeniyle işlevsel değişikliklerin ve dönüşümlerin başarıyla gerçekleştirilmesini sağlamaktadır.

2.3.3. Uluslararası tüzüklerde yeniden işlevlendirme

Yeniden işlevlendirme, 1930’lardan sonra birçok uluslararası tüzüklerde, konferans ve bildirgelerde ele alınmıştır. 1931 yılında Atina’da Uluslararası Müzeler Örgütü tarafından düzenlenen toplantıda, Carta del Restauro (Atina Tüzüğü) isimli belge yayımlanmış ve koruma konusunda esaslar belirlenmiştir. Gerçekleştirilen toplantıda endüstri mirasına yönelik bir içerik bulunmasa da, endüstri mirasının da tarihi yapıların bir parçası olması sebebiyle belirlenen maddeler, endüstri mirasının korunması konusunda atılan ilk adım olarak değerlendirilebilir. Belgenin 1. maddesinde yeniden işlevlendirmeye yönelik, tarihi yapıların zamanla dirençlerini yeniden kazanabilmesi için sürekli bakım ve sağlamlaştırma çabalarına önem verilmesinden bahsetmektedir. Aynı belgenin 7. maddesinde ise yeniden kullanım sebebiyle eklerin yapılması için uyulması gereken koşullardan bahsetmektedir. Bu yeni öğelerin minimumda tutulması, yalın olması, yapısal düzeni yansıtmaması ve mevcut çizgilerin devam ettirilmesinin söz konusu olduğundan bahsetmiştir.⁵

Tarihi yapıların korunması ve restorasyonu hakkında uluslararası bir çerçeve belirleyen Venedik Tüzüğü, 1964 yılında yayımlanmıştır. Korunması gereken tarihi endüstri yapılarına yeni bir işlev kazandırılırken dikkat edilmesi gereken noktalar vardır. Yeni işlev verilirken, yapının bazı müdahalelere tabi tutulması kaçınılmazdır. Bu müdahalenin sınırları bulunmaktadır. Bu sınırlar Venedik Tüzüğü’nün 5. maddesinde şu şekilde açıklanmıştır: “Tarihi yapıların korunması, tarihi yapıları herhangi bir yararlı toplumsal amaç için kullanmakla kolaylaştırabilir. Bu tür yeni işlev ve biçim olarak kullanımlar ortaya çıkar fakat bu kullanım yapılırken yapının planı ya da bezemeleri değiştirilmemelidir. Yalnızca bu sınırlar içinde yeni işlevin gerektirdiği değişiklikler tasarlanacak şekilde izin verilmesi gerekmektedir.” [45].

Koruma konusunda önemli sözleşmelerden biri olan, 1979 yılında Avustralya’da kabul edilen ve daha sonra 1981, 1988, 1999, 2013 yıllarında güncellenen Burra Tüzüğü’nde, kültürel öneme sahip alanların korunması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Kültürel değeri olan alanlar, geçmiş, şimdiki veya gelecek nesiller için estetik, tarihi, bilimsel, sosyal veya manevi değer anlamına gelmektedir [46]. Burra Tüzüğü’nün 1. maddesinde kültürel öneme sahip alanlar örneğin; bir anıt, bir ağaç, tek bir bina veya bina

⁵ Carta del Restauro’nun yayınlanmasından sonra, koruma alanında birçok gelişme yaşanmıştır: İkinci Dünya Savaşı sonrasında koruma konusuna olan ilgi artmış ve ulusal ve uluslararası kuruluşların kurulmasına neden olmuştur. 1945 yılında Birleşmiş Milletler (BM), UNESCO Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü’nü (UNESCO) ve Uluslararası Müzeler Konseyi’ni (ICOM) kurmuştur. Ayrıca, 1948 yılında kurulan Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUCN) ve 1949 yılında kurulan Avrupa Konseyi (CE) isimli uluslararası organizasyonlar da koruma alanında resmi belgeler yayımlamışlardır [127].

grubu, tarihi bir olayın yeri, bir kentsel alan veya kasaba, kültürel bir peyzaj, bir bahçe, bir sanayi tesisi, bir taş düzenlemesi, bir yol veya seyahat rotası gibi yerlerden oluşmaktadır. Bu açıklamaya göre endüstri mirasını oluşturan fabrika yapıları, makinalar, ofisler, yemekhaneler, barınma birimleri gibi özgün dokunun parçası olan yapılar da kültürel öneme sahip alanlardır.

Burra Tüzüğü'nün 21. maddesinde “yeniden işlevlendirmenin yalnızca yeniden işlevlendirilen yerin kültürel önemi üzerinde en az etkiye sahip olduğu durumlarda kabul edilebileceği” belirtilmiştir. Ek olarak, yeniden işlevlendirme, dokuda en az değişikliği içermeli ve alternatifler değerlendirildikten sonra gerçekleştirilmelidir.” şeklinde açıklama yapılmıştır. Kültürel miras niteliğindeki yapı ve alanlarının yeniden işlevlendirilmesi ve bu yolla korunmasına yönelik bildiri ve çalışmaların büyük çoğunluğu direkt olarak endüstri mirasını ele almasa da, alınan kararlar endüstri mirasının korunması sürecinde yol gösterici olmuştur. Tarihi belge niteliği taşıyan endüstri mirası alanlarının tanımlanarak belgelenmesi ve korunması gerekmektedir.

2.4. Dünyadan ve Türkiye’den Yeniden İşlevlendirilmiş Endüstri Mirası Örnekleri

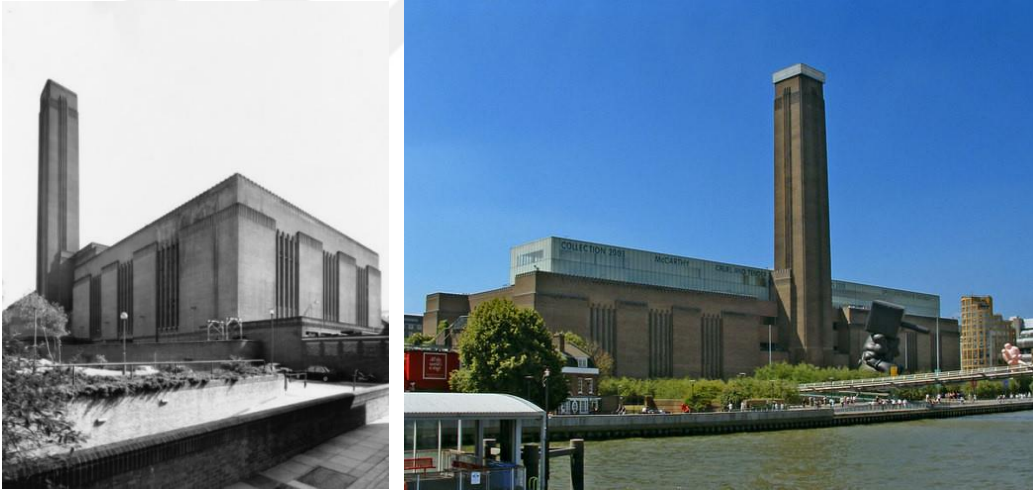
Kültürel miras yapı ve alanları, zaman içinde geçirmiş oldukları değişim sonucunda günümüz koşullarına ayak uydurabildikleri ve değerlerini sürdürebildikleri sürece korunabilirler [47]. Dünyada ve Türkiye’de, endüstri mirası yapı ve alanlarının yeniden işlevlendirilerek korunduğu birçok önemli örnek yer almaktadır. Bu yeniden işlevlendirme çalışmaları, endüstri mirasının korunması bağlamında değerlendirilmiş ve projelerin koruma ve tasarıma yöntemleri ile karar süreçleri üzerinde yapılan bir inceleme, önerilerin özgün değerlerle uyumluluğu açısından gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, belirlenen örneklerin endüstri mirası olarak seçilme kriterleri ve yeniden işlevlendirme ile sahip oldukları yeni kullanımlar da bu inceleme kapsamına alınmıştır. Seçilen örneklerin tarih aralığı, endüstri yapılarının en sık rastlandığı dönem olan 1800’lerin sonu 1900’lerin başı olarak ele alınmıştır. Seçilen örnekler, üretim alanlarının dönüşümünü temsil etmek amacıyla seçilmiş ve dönüşümün nasıl gerçekleştiği incelenmiştir.

Bank Side Elektrik Santrali, Tate Modern Sanat Galerisi

Bankside Elektrik Santrali, 1947- 1963 yılları arasında iki evre halinde inşa edilmiş ve Sir Giles Gilbert Scott tarafından tasarlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası inşa edilen santralin kapatılmasıyla yapı kullanılamaz duruma gelmiş ve 1981 yılında kapatılmıştır.

Bölgedeki en büyük elektrik santralinin kültür merkezine dönüştürülmesi fikri hükümet tarafından desteklenmiş ve böylece alan koruma altına alınmıştır. 1981 yılında hükümet tarafından düzenlenen mimari proje yarışmasında elektrik santralinin müzeye dönüştürülmesi Herzong & de Meuron adlı şirkete verilmiştir [48]. İsviçreli mimarlar, binanın tarihi önemine zarar vermeden, çağdaş bir kamusal alan yaratarak ana karakterleri korumuştur.

Tate Modern, çizgiselliğin ön planda olduğu, geometrik şekillerin hâkim olduğu bir tarzda inşa edilmiştir. 2000 yılında açılan yapının tadilatı sırasında dış kabuk hiç bir şekilde değiştirilmemiştir. Mimarlar binanın formundan uzaklaşmadan kentsel karakterini de geliştirmeyi seçerek, kendi başına görsel ve deneyimsel bir yapı olarak kalmasına olanak sağlamıştır (Şekil 2.3). Dış cephede yapılan en belirgin değişiklik, çatının tepesine yerleştirilen ve yükselen bacayla yatay bir zıtlık oluşturan ışık hüzmesidir. Mimarlar tarafından eski ve yeni arasındaki fark belirgin olmayacak şekilde tasarlanmıştır. Endüstriyel malzemelerin her ayrıntıda fark edildiği yapıda keskin müdahalelerden kaçınılmıştır. Mimarlar, elektrik santralinin etrafındaki peyzajı açarak, görünüşte yekpare olan yapıya doğal bir yaklaşım getirmişlerdir.

Şekil 2.3. Tate Modern Sanat Galerisi eski ve yeni hali [49] [50]

Bahçeler, müze ile çevresindeki kentsel doku arasında geçiş yaparak dört yönden erişim sağlamaktadır. Cephe, zemin seviyesinden halkı içine çeken bantlarla delinmiştir. Mimarlar tribün salonunun büyük bir kısmını, geçişe izin veren veya toplanılacak bir yer olan halka açık bir plaza olarak tasarlamıştır (Şekil 2.4). Eski fabrikanın üç büyük petrol tankı, müzeye özgü bir başka galeri türü olarak 2012 yılında açılmıştır. Herzog & de Meuron tarafından tasarlanan ve 2016 yılında açılması beklenen genişletme çalışması henüz

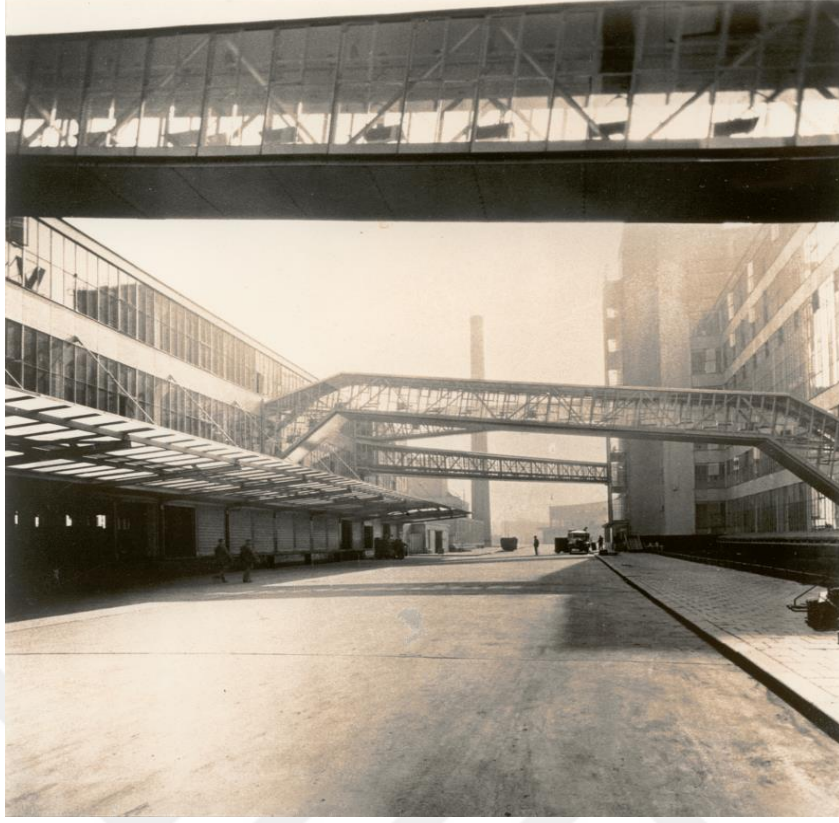
açılmamış olup, günümüzde devam etmektedir. Bu genişletme çalışmasında, ek sergi alanının yanı sıra öğrenme ve üretim için ortak alanlar da vardır. [51].

Şekil 2.4. Tate Modern Sanat Galerisi iç mekân görünümü [50]

Van Nelle Tütün Fabrikası, Hollanda

1925-1930 yılları arasında Rotterdam’da Leendert van der Vlugt tarafından inşa edilen Van Nelle Tütün Fabrikası, modern mimari akımının önemli temsilcilerinden biridir. Betonarme yapılardan oluşan yerleşkede tütün, kahve ve çay fabrikaları bulunmaktadır. Bu binaların iki ucunda birbirine bağlanan merdivenler bulunmaktadır (Şekil 2.5).

Şekil 2.5. Fabrika yapılarını birbirine bağlayan merdivenler [52]

Zaman içinde fabrika, ihtiyaçlara karşılık veremeyecek duruma gelmiş ve çeşitli dönüşümler geçirmiştir. 1995 yılına kadar çay, kahve ve tütün üretimi yapan fabrika, bu tarihten sonra kapanmış ve yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir. 1998 yılında özel bir şirketin fabrikayı satın almasıyla 2000 yılında dönüşüm projesi başlamıştır. Projede, bir endüstri mirası olarak korunmaya değer görülen fabrika, donatı ve peyzajı ile bir bütün olarak ele alınmıştır. Mekânsal değişiklikler, fabrikanın orijinal yapısına zarar vermeden gerçekleştirilmiştir. Yeniden işlevlendirilen yapıya, eski ile yeni arasında bağ kuran, toplum ihtiyaçlarını karşılayan ek mekânlar da eklenmiştir. Fabrikada medya, iletişim ve mimarlık alanlarında hizmet veren üretim birimleri bulunmaktadır. Endüstri yapılarının yeniden işlevlendirilmesi yönündeki dönüşüm örneklerinden biri olarak Van Nelle Tütün Fabrikası 2014 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine alınmıştır (Şekil 2.6) [53].

Şekil 2.6. Fabrikadan genel görünüm [54]

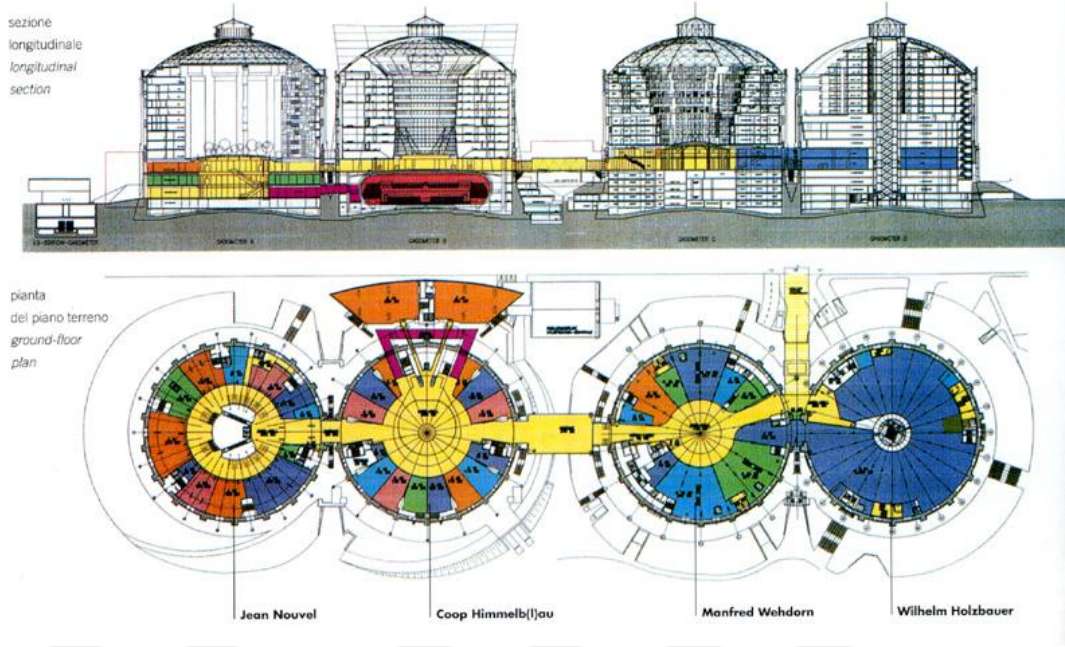
Viyana Gazometreleri, Avusturya

1886-1899 yılları arasında Alman mühendis Schimming tarafından inşa edilen dört gazometre, şehrin gaz ihtiyacını karşılamaktadır. Demir strüktür ve bu strüktürü saran tuğlalardan oluşan bir yapım tekniği kullanılmıştır (Şekil 2.7). Uzun yıllar kullanılmaya devam eden gazometreler 1970 yılından itibaren işlevini yitirmiş ve 1981 yılında yasal koruma altına alınan gazometrelerin içinde bulunan endüstriyel ürünler sökülüştür [53]. 1995 yılına kadar atıl durumda kalan gazometre yapıları, 1995 yılında yeniden kullanıma dair çalışmalar başlamış ve yeniden işlevlendirme sürecinde Jean Nouvel, Coop-Himmelblau, Manfred Wehdorn ve Wilhelm Holzbauer gibi mimarlar bir arada çalışarak, her biri farklı bir gazometre yapısı için öneri geliştirmiştir.

Şekil 2.7. Yeniden işlevlendirilen gazometreden görünüm [55]

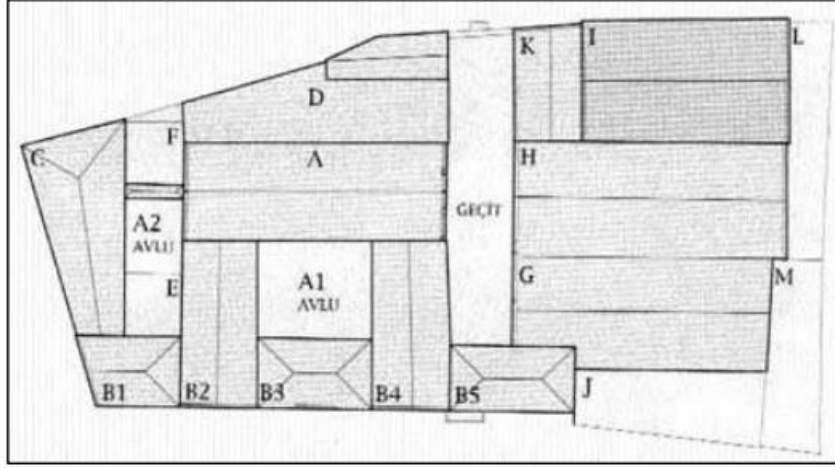
Yeniden işlevlendirme sürecinde yapıların dış kabukları korunmuştur. 1999 yılında başlayıp 2001 yılında tamamlanan projede konutlar, ofisler, alışveriş ve eğlence merkezleri bulunmaktadır. Gazometre A, Jean Nouvel tarafından projelendirilmiştir. Yapıda otopark, alışveriş merkezi, konutlar ve bürolar bulunmaktadır. Gazometre B'nin yeniden işlevlendirme projesi, Coop Himmelblau tarafından yapılmıştır. Projede otopark, eğlence alanı, alışveriş merkezi, öğrenci oteli ve konutlar yer almaktadır. Gazometre C ise, Manfred Wehdorn tarafından tasarlanmıştır. Yapıda yalın mimari ve yüksek yaşam kalitesinin yakalanması ilkeleri benimsenmiştir. Yapıda ofis, alışveriş merkezi, otopark ve konutlar bulunmaktadır. Wilhelm Holzbauer tarafından yeniden işlevlendirilen Gazometre D'nin projesinde, otopark, büro, konut ve alışveriş merkezi bulunmaktadır. Çatıdaki çelik konstrüksiyon yeşillendirilerek kullanılmaktadır. Ayrıca giriş kotunda bulunan ve Rudiger Lainer tarafından tasarlanan eğlence ve alışveriş merkezi ise gazometre binalarını birbirine bağlamaktadır (Şekil 2.8) [53]. Kent içinde yer alan bu endüstri yapısının yeniden işlevlendirilerek kente kazandırılması ekonomik, sosyal ve kültürel katkı sağlamıştır.

Şekil 2.8. Gazometrelerin giriş kotunda birbirleriyle bağlantısı [56]

Cibali Tütün Fabrikası/ Kadir Has Üniversitesi

1884 yılında Alexandre Vallaury ve Hosvop Aznavur tarafından tasarlanan fabrika, tütün ürünleri üretmek amacıyla kurulmuştur. Fabrikada 20. yüzyılın başlarına kadar genişletme projeleri gerçekleştirilmiştir. Fabrika sadece üretim mekânı değil, aynı zamanda çalışanlar için hastane, okul, kreş, bakkal, itfaiye ve spor imkânlarını da sunmuştur. Fabrikada avlular ve geçitlerle birbirine bağlanan mekânlar bulunmaktadır. Gruplar halinde oluşan komplekste; A, B, C, D, E blokları bir grubu oluştururken; G, H, I, J, K, L, M blokları başka bir grubu oluşturmaktadır. 20. yüzyılın başlarında inşa edildiği tahmin edilen ilk iki grup yapının arasında şeffaf üst örtülü bir geçit ile birbirine bağlanmaktadır (Şekil 2.9, Şekil 2.10) [57].

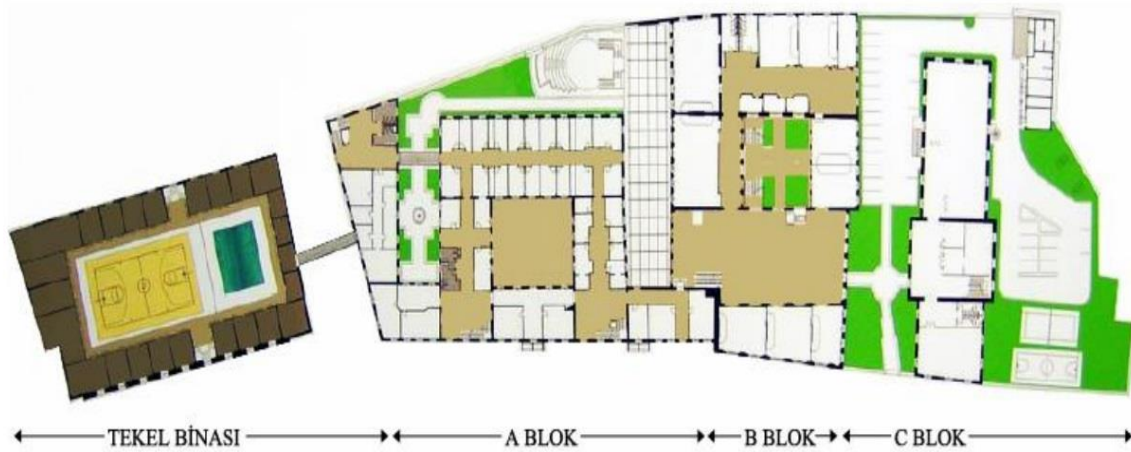
Şekil 2.9. Cibali Tütün Fabrikası blokları [57]

Şekil 2.10. A bloğunu C bloğa bağlayan şeffaf üst örtülü geçitlerden örnek [58]

1925 yılında TEKEL Genel Müdürlüğü'ne devredilen endüstri yapısı, Cumhuriyet Dönemi'nin en önemli sigara ve tütün üretim fabrikalarından biridir. 1995 yılına kadar işlevine devam eden fabrika, Maltepe Sigara Fabrikası'nın açılmasıyla işlevini yitirmiştir. Maliye Bakanlığı aynı yıl içinde binayı bir eğitim kurumu olarak kullanılması amacıyla 29 yıllığına yap-işlet-devret modeli ile Kadir Has Vakfı'na devretmiştir. Fabrika, İstanbul I Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 16.09.1997 gün ve 3618 sayılı karar ile korunması gereken bir kültür varlığı olarak kayıt altına alınmıştır [53].

Projesi Mehmet Alper'e ait olan yeniden işlevlendirme çalışmalarına, 2000 yılında başlanmıştır. Üniversite ve sergi alanı olarak yeniden işlevlendirilen yerleşkenin açılışı 2002 yılında yapılmıştır. A blokta; yönetim ve idari birimler, B blokta; seminer, çok amaçlı salon ve laboratuvar, C blokta; derslikler bulunmaktadır. Yeniden işlevlendirme sürecinde yapının plan şeması korunmuş ve özgün mimari bölümler kullanılmıştır (Şekil 2.11).

Şekil 2.11. Cibali Tütün Fabrikası yeniden işlevlendirme planı [57]

Kasımpaşa Tuz Ambarı/ Reklam Ajansı

Yapım tarihi 20. yüzyılın başları olduğu düşünülen yapının mimarı bilinmemektedir. Kasımpaşa Değirmeni'nin ambarlarından biri olan Tuz Ambarı, tek katlı olarak tasarlanmıştır ve yalın bir mimarisi vardır (Şekil 2.12). Dört ayrı galeri ve bu galerileri birbirine bağlayan koridordan oluşmaktadır. TEKEL tarafından tuz, alkol ve tütün deposu olarak kullanılan ambar, 2008 yılında özel bir reklam şirketi tarafından kiralanmış ve reklam ajansı olarak yeniden kullanılmaya başlanmıştır. Erginoğlu ve Çalışlar mimarlık ofisi tarafından restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmaları yapılan yapıda, prensip olarak “korumacı bir anlayış doğrultusunda çalışanlara modern çalışma ortamı sağlamak” şeklinde benimsemiştir. İç mekândaki taş yüzeyler özgün haliyle korunmuştur. İhtiyaç duyulan

hacimlerde ise cam ve elik strüktür ile kabuk oluşturularak yeni mekânlar elde edilmiştir (şekil 2.13, şekil 2.14).

şekil 2.12. Kasımpaşa Tuz Ambarı [59]

şekil 2.13. Kasımpaşa Tuz Ambarı giriş kat planı [59]

Şekil 2.14. Kasımpaşa Tuz Ambarından kesit [59]

Yapının özgün cephe tasarımı bilinmediğinden, ana giriş ve pencereler muhafaza edilerek boyanmıştır. Yapıya eklenen çağdaş katmanı belirgin hale getirmek için taş duvar üzerindeki çelik çatı beyaza, sonradan eklenen tüm çelik elemanlar ise siyaha boyanmıştır. Yapının özgün mimarisi ve dokusu korunarak yeniden işlevlendirilmiştir (Şekil 2.15).

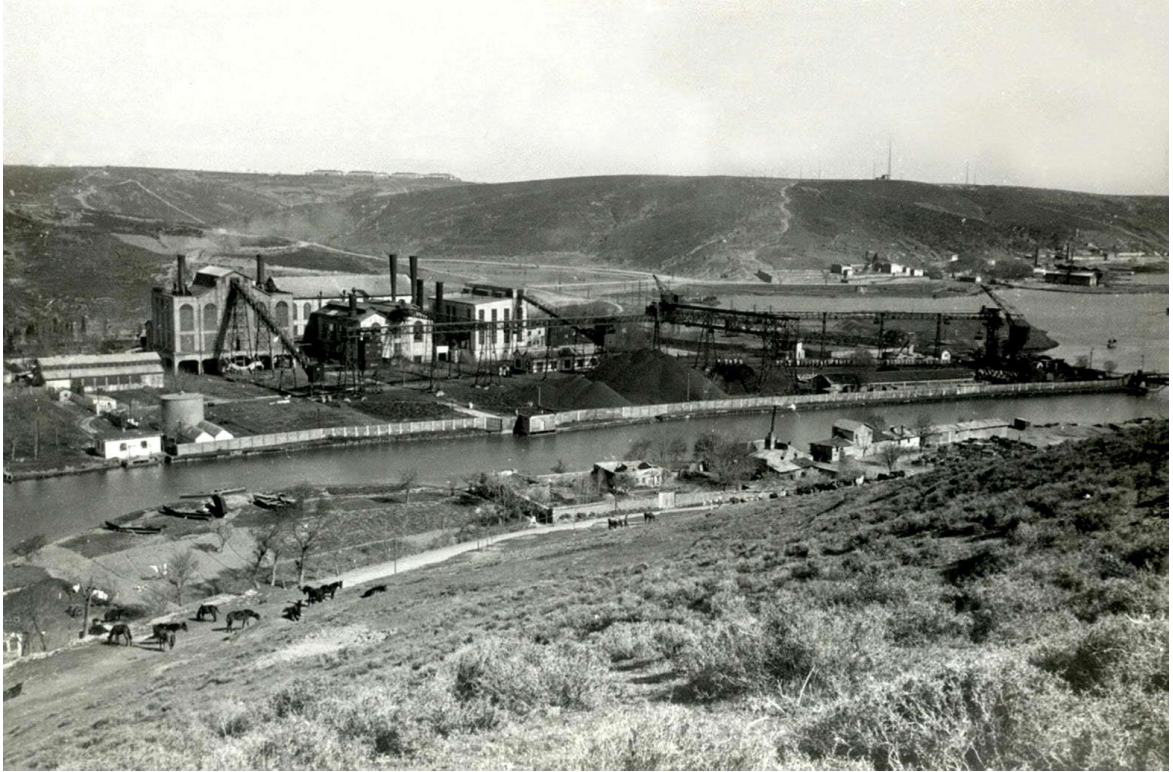
Şekil 2.15. Kasımpaşa Tuz Ambarı iç mekândan görünüm [59]

Silahtarağa Elektrik Fabrikası/ İstanbul Bilgi Üniversitesi (Türkiye)

Silahtarağa Elektrik Fabrikası, 1913 yılında Macar Ganz şirketi tarafından İstanbul Kâğıthane’de kurulmuştur [60]. Elektrik Fabrikası, 1937 yılında Nafia Vekaleti’ne devredilmiştir. 1945 yılında İETT (İstanbul Elektrik Tramvay ve Tünel) tarafından işletilmiş, 1963 yılında Etibank’a devredilmiştir ve 1970 yılına kadar Etibank tarafından işletilmiştir. 1970 yılında TEK (Türkiye Elektrik Kurumu)’e devredilen tesisin üretimi bu tarihten sonra kısmen durdurulmuştur. 1983 yılında tesisin eskimesi ve soğutma suyunun temin edilememesinden dolayı kapatılmıştır [53].

1983 yılına kadar elektrik üretimine devam eden fabrika, İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından 06.03.1991 gün ve 2535 sayılı karar ile tescil edilmiştir [1]. 1991 yılında İstanbul'un doğal ve kültürel mirasları listesine eklenen fabrika, 2004 yılında Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı tarafından 29 yıllığına Bilgi Üniversitesi'ne tahsis edilerek eğitim, kültür ve sanat alanında kullanılmak üzere yeniden işlevlendirilmiştir.

Kentin en önemli endüstri tesislerinden biri olan ve seksen yıl boyunca İstanbul'un elektrik ihtiyacını karşılayan fabrika, kurulduğu dönemde kentin modernleşmesine yön vermiştir. Silahtarağa Elektrik Fabrikası, yerleşkenin güneyinde bulunan üç adet makine dairesi ve dört adet kazan dairesiyle birlikte üretim alanını oluşturmaktadır [60]. Yerleşkede bulunan konut yapıları, ulusal mimarlık akımının etkisini taşıırken, üretim birimleri ise batıdaki endüstri mimarisinin anlayışına ve yapım sistemine benzer bir şekilde tasarlanmıştır (Şekil 2.16) [60].

Şekil 2.16. Silahtarağa Elektrik Fabrikası yerleşkesi, 1920 [61]

Endüstri yapılarının yerleşim planı, kullanım amacına uygun şekilde düzenlenmiştir. Üretim birimlerinde kullanılan makine ve kazan daireleri bir arada bulunmakta ve idare binasının yakınına konumlanmaktadır. Mühendis lokali, üretim yapılarına yakın bir şekilde inşa edilmiştir. Yerleşkenin geniş arazisinde bakım üniteleri ve atölyeler bulunmaktadır.

İşçiler, mühendisler ve yöneticiler için tasarlanan lojmanlar, yemekhane, dinlenme, yaşam ve rekreasyon alanları, otopark gibi alanlar fabrika alanının diğer ucuna konumlanmıştır [1]. Üretim ve yaşam alanı yeşil alan ile birbirinden ayrılmıştır. Fabrikanın eğitim yapısına dönüştürülmesinde bu yeşil alan korunmuştur [62].

Üniversite kampüsüne dönüşen Santral İstanbul'da; Çağdaş Sanatlar Merkezi, Enerji Müzesi, kütüphane, eğitim yapıları, bilgi merkezleri, rezidanslar ve rekreasyon alanları bulunmaktadır. Çağdaş Sanatlar Merkezi Nevzat Sayın ve Emre Arolat tarafından, Enerji Müzesi Han Tümertekin tarafından ve diğer birimler Nevzat Sayın tarafından tasarlanmıştır (Şekil 2.17) [63].

Şekil 2.17. Santral İstanbul vaziyet planı, 2015 [64]

Çağdaş Sanatlar Merkezi, 2 ve 4 numaralı kazan dairelerinin yıkılmış olduğu alanda tasarlanmış ve 2007 yılında açılmıştır. Biçimsel olarak kazan dairelerinin izleri ve yüksekliği referans alınmıştır. Eski yapıların izlerini referans alan yeni işlevde, düşünerek yorumlama ve soyutlayarak tasarlama projenin tasarım yaklaşımını oluşturmaktadır. Yapıya yeni bir giriş eklemek yerine, Enerji Müzesi'nin bulunduğu 2 numaralı makine dairesinden geçiş sağlanarak mekânsal olarak birbirine bağlanmıştır [65]. Üniversitenin isteği doğrultusunda yapıya çeşitli eğitim birimleri eklenmiştir. Yapıda galeri, ofisler ve sınıflar bulunmaktadır (Şekil 2. 18).

Şekil 2.18. Santral İstanbul Çağdaş Sanat Müzesi [66]

Enerji Müzesi, 1 ve 2 numaralı makine dairelerinin yeniden işlevlendirilmesi sonucu müze olarak kullanılmaktadır. Yeniden işlevlendirme projesi 2005 yılında tamamlanan yapının mimarı Han Tümertekin'dir. Müzede çeşitli seminer ve konuşmaların yapıldığı seminer ve sinema salonu bulunmaktadır. Yeniden işlevlendirme sürecinde yapı güçlendirilmiş ve donatılar yerinde korunmuştur [53].

Kütüphane ve Eğitim Birimleri, 4 ve 6 nolu kazan dairelerinin yeniden işlevlendirilmesi sonucu kütüphane ve mimarlık fakültesine dönüştürülmüştür (Şekil 2.19, Şekil 2.20). Nevzat Sayın tarafından yürütülen projede söküm ve güçlendirme çalışmaları dışında, 2013 yılına herhangi bir uygulama yapılmamıştır. Yapıya minimum müdahale ile yapı, endüstriyel donatının tasarımın bir parçası olacak şekilde tasarlanmıştır. Yapı içerisinde atölyeler, sergi ve jüri mekânları bulunmaktadır. Zemin katta ortak mekânlar birbiriyle bağlanarak iki yapı arasında üçüncü bir yapı oluşturmuştur. Geçit oluşturacak bu yapının, konferans salonu olarak işlevlendirilmesi planlanmaktadır.

Şekil 2.19. Santral İstanbul 4 ve 6 Nolu Kazanlar ve Vaziyet Planı-Kütüphane ve Mimarlık Fakültesi [66]

Şekil 2.20. Eğitim yapıları [66]

3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ FABRİKA YERLEŞKELERİ

Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi, ekonomik kalkınmanın çağdaşlaşma yolundaki temel unsurlarının belirlendiği ve bu doğrultuda farklı projelerin uygulandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, Türkiye’nin farklı bölgelerine ana gereksinim ürünlerinin üretimini gerçekleştirecek fabrikalar kurulmuştur. Erken Cumhuriyet Dönemi, üretim sistemi ve sanayi altyapısı açısından batının gerisinde olsa da, Türkiye için hızlı bir sanayileşme dönemi olarak kabul edilmektedir [67].

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde, Atatürkçülük ideolojileri ve devletçilik ilkesi öne çıkmıştır. Devletçilik ilkesiyle iktisat politikaları sayesinde yerli üretimin teşvik edilmesine katkı sağlanmıştır. Böylelikle Türkiye, dışa bağımlılığını azaltarak kendi üretimini gerçekleştiren bir devlet haline gelmiştir. Bu politikaların bir sonucu olarak kurulan bankalar, hem özel hem de devlet destekli olup birçok şehirde sanayi bölgelerini oluşturmuş ve sanayi üretimini teşvik etmişlerdir. Sanayi yerleşkeleri ile birlikte kentlerin yeniden yapılanması ve bu yapılanma ile birlikte kent yaşamında değişim başlamıştır. Kentlerin yeniden şekillendirilmesinde etkili olan ve aynı zamanda kent yaşamındaki değişimi başlatan sanayileşme, Cumhuriyet’in ilk yıllarında önemli bir faktördür ve ekonomik ilerlemeyi amaçlamaktadır.

Asiliskender’e (2008) göre, sanayileşme, modern Türkiye’nin en önemli unsurlarından biridir. Bu süreç, bir yandan mekânı ve sosyal ortamı değiştirirken, diğer yandan toplumu bir araya getirerek toplum yaşamına etki etme aracı olarak kullanılmıştır [68]. Bu bakış açısıyla, BBYSP kapsamında kurulmuş olan Sümerbank ve Etibank gibi kuruluşların, Anadolu’nun farklı şehirlerine inşa ettiği fabrikaların ve çalışanlar için yapılmış olan konutların, modern kimliğin tanımlanmasında önemli bir rol üstlendikleri söylenebilir. Bu fabrikalar ekonomik kalkınma planı ile kısa süre içinde uygulanmış ve ulaşımı rahatlatması amacıyla da demiryolu ağına yakın yerlere konumlandırılmıştır. Bu nedenle ülke genelinde fabrikaların farklı bölgelere yayılmasına rağmen, demiryolu ağı sayesinde birbirlerine bağlandıkları görülmektedir [67].

Kurulan fabrikalar, sanayileşme yolunda atılan önemli adımları desteklemekle kalmamış aynı zamanda kuruldukları kentlere de yenilikler getirmişlerdir. Avrupa ve Amerika’da 19. yüzyıldan itibaren sanayi yerleşme tipi olarak ortaya çıkan “company town (şirket kentleri)” modellerine benzer bu kompleksler, aynı zamanda çalışanlarının tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecek şekilde bir araya gelmiştir. Türkiye’de faaliyete geçmiş olan

fabrikaların batıdaki özel işletmelerden farklılık gösterdiği nokta, şirket şehirlerinin özel işletmeler ve özel girişimler tarafından kurulmuş olmalarına karşılık, Türkiye'deki komplekslerin büyük bir kısmının devlet teşvikiyle inşa edilmiş olmalarıdır [67].

3.1. Erken Cumhuriyet Dönemi İdeolojisi: Atatürkçülük ve İktisat Politikaları

Mustafa Kemal Atatürk'ün, ulusal ve evrensel fikirlerden ilham alarak ortaya koyduğu benzersiz bir bileşim olan Atatürkçülük, tüm toplumlara örnek olacak ulusal ve evrensel nitelikleri ile öne çıkan ve gelecekte de varlığını sürdürecektir bir ideolojidir. Bu yaklaşım, Türk yönetim modelini evrensel düzeye taşımıştır. Atatürkçülük, Mustafa Kemal Atatürk'ün ulusal ve evrensel görüşleri bir araya getirerek oluşturduğu özgün bir ideoloji olarak bilinir. Bu ideoloji, evrensel düzeyde tüm toplumlara ilham kaynağı olacak niteliklere sahiptir ve Türk yönetim modeli için evrensel bir örnek sunar.

Atatürkçülük, akıl ile bilimi temel alır ve bilimsel bir toplum idealini benimser. Yeniliklere açık, eski kalıplara sıkışmayan bir yaklaşıma sahiptir. Atatürkçülük'ün altı temel ilkesi, halkçılık, cumhuriyetçilik, devrimcilik, laiklik, milliyetçilik ve devletçilik, Atatürk tarafından "Atatürkçülük Prensipleri" olarak tanımlanmıştır. 1924 Anayasası'nın 2. maddesine, 10 Aralık 1937 tarihinde "Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılâpçıdır." ifadesi eklenerek Atatürkçülük, devlet sistemine dahil edilmiştir [69]. Bu düşünce sistemi; geniş bir kesim tarafından kabul edilen, laik, çağdaş, medeni ve eğitilmiş bireylerin oluşturduğu bir toplumun "muasır medeniyetler" seviyesine ulaşma hedefine katkıda bulunmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu'nun ardından kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ayakta kalma mücadelesi, modernleşme ile başlamıştır. Bütünleşik ve stratejik olan bu mücadele, Cumhuriyetin kurucu kadrosu tarafından gerçekleştirilmiştir [70]. Böyle bir çağdaşlaşma projesi dört ana boyutta incelenebilir. İlk olarak, ahlaki değerlere ve sanata, rasyonel ve evrensel bir aydınlanma geleneği bağlamında yaklaşılmasıdır. İkinci boyut olarak, ulusal devletin ve temsili demokrasinin kurumsallaşması söz konusudur. Üçüncü boyut ise yasal olarak eşit, toplum içindeki haklarının ve sorumluluklarının bilen özgür vatandaşların oluşturulmasıdır. Son olarak ise ekonomi konusu ele alınabilir. Kapitalist büyüme, sanayileşme ve özel mülkiyetin kurumsallaşması, modernleşme projesinin odak noktasını oluşturur [71]. Kili'ye göre, ekonomi çağdaşlaşmanın temel parçası olarak kabul edilir ve bir ülkenin kendi kendine yetebilmesi için kritik bir faktördür [67]. Türkiye Cumhuriyeti'nin

tam bağımsızlık ve muasır medeniyetler seviyesine ulaşabilme mücadelesinde ekonomik bağımsızlık önemli bir etken olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk, ülkenin tam bağımsızlığını elde etmek için en temel aracın ekonomik bağımsızlık olduğunu savunmaktadır. Cumhuriyet kurulduktan sonra güçlü bir ekonomiye sahip olmak ve ülkenin milli gelirinin artırılması için 17 Şubat- 4 Mart 1923 tarihinde İzmir İktisat Kongresi'ni toplamıştır [72]. İzmir İktisat Kongresi'ndeki kararlardan bazıları şu şekildedir:

- Mevcut yasalar, özel sektörün büyümesini teşvik etmek amacıyla yeniden düzenlenecektir.
- Yerli malların daha ekonomik bir şekilde taşınması amacıyla ulaşım altyapısı geliştirilecektir.
- Devlet, sanayicilere uygun kredi imkânı sunacak ve özel sektörün gerçekleştiremeyeceği yatırımları gerçekleştirecektir.
- Sanayi eğitiminin desteklenmesi amacıyla sanat ve çırak okulları ve usta kursları kurulacaktır.
- Sanayi bankaları kurulacaktır.
- Sanayi odaları ve esnaf odaları kurulacaktır [73].

Cumhuriyet'in kurulmasında sonra Atatürk, ekonomik anlamda kararlı ve etkili adımlar atmıştır. İzmir İktisat Kongresi'ndeki esaslara uygun olarak ticari ve sanayi alanlarında yeni kredi ve banka sisteminin oluşturulması gerektiği düşüncesi egemen olmuş, ülkenin ekonomik anlamda ilerlemesinin milli bankalar aracılığıyla gerçekleştirilebileceği düşüncesi hâkim olmuştur. Bu dönemde, devletin geliştirmeyi planladığı alanlarda banka kurma çalışmaları başlatmıştır. Bunlar; ticaret, tarım, sanayi ve inşaat alanlarında olmuştur [74].

Devlet, ekonominin yönlendirilmesi için belirlemiş olduğu hedeflere ulaşmak amacıyla yatırımcı, işletmecı ve bunun yanı sıra yol gösterici olmak zorundaydı. Bu nedenle Erken Cumhuriyet Dönemi, devlet tarafından bankalarının kurulduğu, devletin ekonomi politikalarında aktif rol oynadığı bir dönemdir. Devlet Kamu İktisadi Teşebbüsleri vasıtasıyla sanayi alanında yatırımlarda bulunarak ekonomik kalkınma amaçlanmıştır [74]. Kamu İktisadi Teşebbüsleri, kamuya ait kaynakları kullanarak ekonomik faaliyetlerde bulunan kuruluşlardır. Siyasal, ekonomik, kültürel ve mimari üretim bağlamında bu teşebbüsler Cumhuriyet'in temel kuruluşları arasında yer almıştır [75].

Erken Cumhuriyet Dönemi'nde finans ve bankacılık sektörüyle ilgili ilk önemli hamle, Türkiye'nin ilk ulusal ticaret bankası olarak tanımlanan Türkiye İş Bankası'dır. 1924 yılında kurulan bu şirketin temel misyonu, kuruluşların kredi gereksinimlerini karşılamak, tasarruf ve mevduat alışkanlıklarını teşvik etmek ve milli bankacılığı geliştirmektir. Böylelikle ülkenin ekonomik kalkınmasına ve sanayileşmesine önemli katkı sağlamıştır. Bir diğer önemli girişim ise, 1863 yılında Osmanlı Dönemi'nde milli sermaye ile kurulan Ziraat Bankası'dır. Bu bankanın hedefi, çiftçilerin ihtiyaç duyduğu kredilerin sağlanmasını amaçlamaktadır. 1914 yılında bankanın yapısında ve çalışma şeklinde değişikliğe gidilmiş, Ziraat Bankası, 1916 yılında çıkarılan yasa ile, devletin özel bir kurumu olarak tanımlanmıştır. 1924 yılında Bütçe Kanunu ile banka yapısında önemli bir değişiklik daha gerçekleşmiştir. Banka, sadece tarımsal kredileri veren bir kurum olmaktan çıkarılarak, her alandaki bankacılık işlemlerini gerçekleştirebilecek bir anonim şirket haline dönüştürülmüştür [74].

Aytemur (2007)'un aktarımına göre, Sanayi ve Maadin Bankası'nın 1925 yılında kurulması, Türkiye'nin ekonomik gelişimine yönelik önemli bir adımdır. Bu banka, devlete ait bazı sanayi kuruluşlarını denetleme ve gelecekte özel sektöre devretmek üzere işletme görevini üstlenmiştir. Bu, Türkiye'nin endüstriyel altyapısını geliştirmek ve sanayiye teşvik etmek amacıyla atılmış bir adım olarak kabul edilebilir. Bu sayede, ülkenin ekonomik çeşitlendirme ve büyüme hedeflerine katkı sağlanmıştır. Ayrıca, bu banka özel sektörü bu sektörlerde kredilendirmekle de sorumluydu. Ancak, "1932 yılında 2064 sayılı kanunla kurulan Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası ile 2058 sayılı kanunla kurulan Devlet Sanayi Ofisi'nin kurulmasıyla birlikte, banka bu görevini devretmiştir. Bu sayede, bankanın sanayi bankası ve sanayi işletmeciliği görevleri birbirinden ayrılmıştır [76]". Bu önemli adım, Türkiye'nin sanayi sektörünün gelişimine ve özel sektörün bu alanda daha fazla faaliyet göstermesine olanak tanımıştır. [77] [78]. Devlet Sanayi Ofisi, kamu sektörünün sanayi yatırımlarını ve sanayi örgütlenmesini teşvik etmek için kurulmuş bir kurumdur. Türkiye Sanayi Kredi Bankası ise, bir yandan kamu sektörünün sanayi yatırımlarına finansman sağlayacakken, diğer yandan özel sektörün sanayiye yönelik yatırımlarına kredi desteği sunmayı amaçlamıştır. Bu iki kurum, Türkiye'nin sanayileşmesi ve ekonomik kalkınması yolunda önemli roller üstlenmiştir [79]. Devletçilik ilkesi benimsenerek, devlet hem sanayici ve işletmeci gibi mal ve hizmet üretmekte, hem de belirli alanlarda mal ve hizmet üretilmesinde özel sektörü teşvik edip destekleyerek büyümesine yardımcı olmaktadır [73]. Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası gibi kuruluşlar, 1933 yılında 2262 sayılı kanunla kurulan Sümerbank'a devredilmiştir [79] [73]. Bu adım, Türkiye'nin

ekonomik planlama ve sanayileşme politikalarının yeniden düzenlenmesiyle ilgilidir. Sümerbank, Türkiye'nin sanayileşme sürecinde önemli bir rol oynamış ve tekstil, pamuk ürünleri, deri ve kimya gibi sektörlerde faaliyet göstermiştir. Bu tür kurumların oluşturulması ve yeniden düzenlenmesi, Türkiye'nin ekonomik gelişimine yönelik stratejilerin bir yansıması olarak görülmüştür.

Aynı dönemlerde, İsmet Paşa önderliğinde bir kurul toplanarak beş senelik programda uygulanacak sanayi kollarının oluşturulması üzerine çalışmaları başlatmıştır. Bu programda sanayi kolları ağır ve ince sanayi olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Buna göre ilk beş yılda pamuklu mensucat, demir, kâğıt, cam, kükürt, kenevir fabrikaları açılmış, nehir kenarlarına elektrik santralleri kurulmuştur. Çalışmalar tamamlandıktan sonra, BBYSP 17 Nisan 1934 yılında uygulamaya konulması için Sümerbank'a gönderilmiştir. Böylelikle Sümerbank'a endüstriyel tesis kurma görevi verilmiş ve sanayileşmede ilk adım atılmıştır. Ayrıca, madencilik ve enerji sektörlerinde planların uygulanması için Etibank adında bir kuruluş oluşturulmuştur. Bu girişimler, Türkiye'nin ekonomik kalkınma ve sanayileşme hedeflerine ulaşma yolunda önemli adımlardır. Sümerbank, endüstrinin gelişmesine ve ülkenin endüstriyel altyapısının güçlenmesine katkı sağlamıştır. Etibank ise, madencilik ve enerji sektörlerinde kaynakların etkili bir şekilde kullanılmasını amaçlamıştır. [80].

3.2. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ve Yapıları

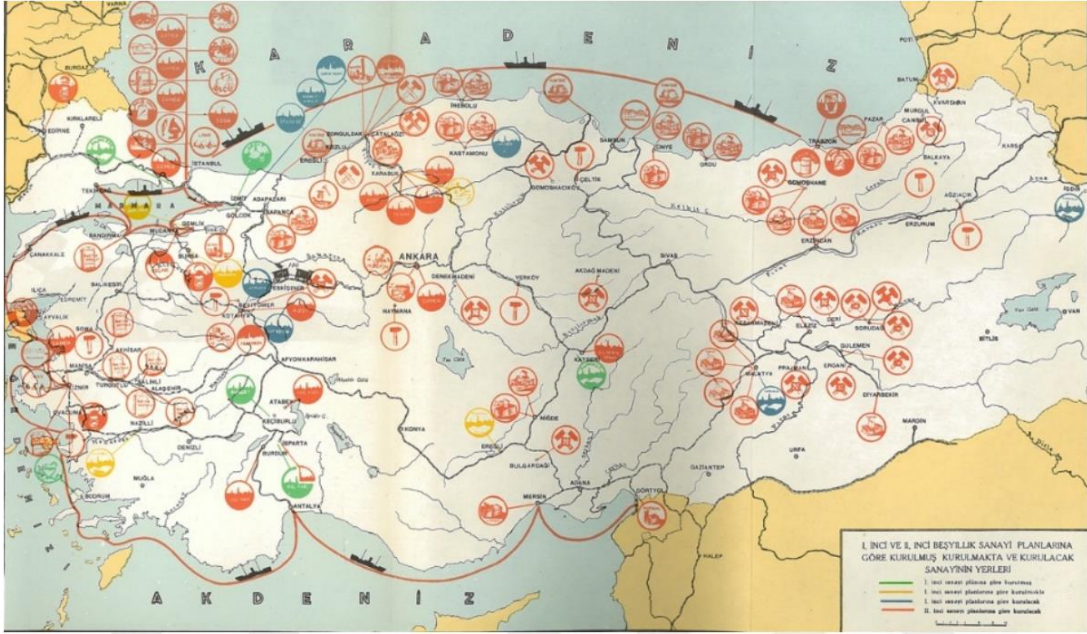
Devletçilik ilkesinin benimsenmesi doğrultusunda kurgulanan ve 1933-1938 yılları arasında hayata geçirilmesi öngörülen BBYSP'nin ana hedefi, ülke sınırları içinde imal edilen veya imal edilecek olan hammaddelerin işlenmesi ve sanayi tesislerinin Türkiye'de kurulmasıdır. Bu planın uygulanması görevi, Devlet Sanayi Ofisi ve Sanayi Kredi Bankası'ndan alınarak, 1933 yılında kurulan Sümerbank'a verilmiştir. [80]. Bu değişiklik, Türkiye'nin yerel sanayisini geliştirme ve kalkınma hedeflerine odaklanarak, sanayileşme sürecini hızlandırmayı amaçlamıştır. Devletçilik ilkesinin kabul edilmesiyle birlikte devlet, sanayi sektörünün hem sahibi hem de işletmecisi konumuna gelmiştir. Bu sonuçla birlikte, Türkiye ilk kez planlama çalışmalarına ihtiyaç duymaya başlamıştır. [73]. Bu planlama, ülkenin ekonomik ve sanayi kalkınmasını koordine etmek ve yönlendirmek amacıyla uygulanmıştır. Bu dönemdeki planlama çabaları, Türkiye'nin kendi kaynaklarını verimli bir şekilde kullanarak ekonomik bağımsızlık ve sanayileşme hedeflerine ulaşma çabasının bir parçasıdır.

“BBYSP'nin ana hedef ve stratejileri şu şekildedir [73]:

- Hammadde kaynaklarını değerlendirecek sanayinin kurulması; böylece temel ihtiyaç maddelerinin (kâğıt, dokuma, şeker) üretilmesi
- Kurulması öncelikli olan ve ekonomik koşullara uygun olan ana sanayi şubelerinin incelenmesi ve fabrikaların beş yıllık bir dönemde meydana getirebilme imkânlarının belirlenmesi
- Ana hammadde ülkemizde bulunan veya tedarik edilebilen sanayi kollarının ele alınması
- Kurulacak sanayi kollarının büyüklüğünün belirlenmesinde ülkemizin kredi ihtiyacının göz önüne alınması;
- Özel sektör tarafından kurulmasına imkân görülmeyen sanayi şubelerini de kapsayacak şekilde devlet teşebbüslerinin kurulması
- Bu ana sanayilerin kurulmasıyla özel teşebbüslere ekonomik gelir sağlanması
- Sanayileşmeye öncelik verilmesi [76]”

Benimsenen sanayileşme stratejisi, temel ihtiyaçların ülke içinde üretilmesini amaçlamaktadır. Bu strateji doğrultusunda, beş alt sanayi dalında fabrikaların kurulmasına karar verilmiştir. Bu sektörler dokuma (pamuk, yün), selüloz (kağıt, karton, suni ipek), maden (demir, kömür, bakır vb.), kimya (klor, fosfat) ve seramik (cam, porselen) olarak belirlenmiştir. (Şekil 3.1) [81]. Bu kararlar, Türkiye'nin yerel üretimi teşvik etme ve temel ihtiyaçlarını karşılama amacına yönelik stratejinin bir parçasıdır. Bu sanayi dalları, ülkenin kendi kaynaklarından yararlanarak ekonomik bağımsızlık ve kalkınma hedeflerine katkı sağlamıştır.

BBYSP'nin dikkate değer bir özelliği, ülkenin veya şehirlerin ekonomisinin tümünü kapsamayacak şekilde düzenlenmiş olmasıdır. Bu plan, devletin bir yatırımcı ve üretici olarak ele alındığı bir devletçi sanayi yatırım modelini içermektedir. Bu model, sanayileşme hedeflerini piyasa güçlerinin etkisine bırakmayıp, daha çok ekonominin tamamını kapsayan büyük ölçekli bir makro model yerine, bir sanayileşme programını yansıtmaktadır [79]. İktisadi açıdan az gelişmiş bir ülke olan Türkiye'nin sanayileşme alanında ilerleyebilmesi adına belirlenen BBYSP milli iktisat ve milli egemenlik açısından son derece anlamlı ve özgün bir girişimdir.

Şekil 3.1. Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı Sanayi Yerleri [72]

Ekonomik kalkınma doğrultusunda farklı sektörlerde sanayinin gelişmesini teşvik etmek amacıyla BBYSP doğrultusunda açılan fabrikalar aşağıda listelenmiştir⁶ [82];

- 1933; Eskişehir Şeker Fabrikaları açılmıştır.
- 1934; Turhal Şeker Fabrikası, Keçiözümlü Kükürt Fabrikası, Diyarbakır Rakı Fabrikası açılmıştır.
- 1935; Paşabahçe Cam Fabrikası, Bakırköy Bez Fabrikası kurulmuştur. Kayseri Bez Fabrikası, Zonguldak Türk Antrasit Fabrikası açılmıştır.
- 1936; İzmit SEKA (Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş.) Birinci Kâğıt Fabrikası, Sümerbank Malatya İplik ve Bez Fabrikası açılmıştır.
- 1937; Sümerbank Konya Ereğlisi Dokuma Fabrikası, Ankara Bira Fabrikası, Ereğli Bez Fabrikası, Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası ve açılmıştır.
- 1938; Bursa Merinos Fabrikası, Gemlik Suni İpek Fabrikası açılmıştır.

Bu fabrikalar, Türkiye'nin yerel üretim kapasitesini artırmayı ve ekonomik bağımsızlığını güçlendirmeyi hedefleyen bir stratejinin bir parçası olarak kurulmuştur. Sanayinin bu farklı alanları, ülkenin ekonomik çeşitliliğini artırmış ve endüstriyel altyapısını güçlendirmiştir.

⁶ 1933-1938 yılları dışında devletin desteklediği yatırımlar da vardır. Bunlar; 1926; Türkiye'nin ilk şeker fabrikası olan Alpulu ve sonrasında Uşak Şeker Fabrikaları, 1927; Bursa ve Bünyan Dokuma Fabrikaları, 1928; Ankara Çimento Fabrikası, 1929; İstanbul Ford Otomobil Montaj Fabrikası, 1932; Kırıkkale Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü bünyesinde demir çelik fabrikası (Bu yıldan sonra toplam 12 ilde Kırıkkale dâhil Karabük, Zonguldak, İstanbul, İzmir, Hatay, Bursa, Samsun, Kocaeli, Sivas, Tekirdağ, Çanakkale'de demir çelik fabrikaları), 1939; Karabük Demir Çelik Kok Fabrikası, Sivas Demiryolu Makineleri Fabrikası, Tekirdağ Şarap Farikası, Sivas Çimento Fabrikası, Malatya Sigara Fabrikası açılmıştır [82].

Devletçilik ilkesiyle birlikte gerçekleştirilen yurt içi kaynaklarla sanayileşme sürecinin öncelikli hedeflerinden biri, şeker, pamuklu dokuma, un, akaryakıt, kömür ve demir gibi ürünleri ülke içinde üretmektir. Pamuklu dokuma üretimi, BBYSP kapsamında özellikle ele alınmışken diğerlerinin bu çerçevenin dışında yürütülmesi kararlaştırılmıştır. “Bu doğrultuda, dokumacılık alanı ile ilgili olarak Sümerbank tarafından Kayseri, Ereğli, Nazilli ve Malatya’da pamuklu fabrika, Bursa’da kamgarn yün ipliği fabrikası, Gemlik’te suni ipek fabrikası kurulmuştur [76]”. Sümerbank farklı dönemlerde farklı alanlarda üretim yaparak ülke ekonomisine katkıda bulunmuştur. Yalnızca pamuklu dokuma üzerine değil aynı zamanda şeker, selüloz, kağıt, çimento, demir çelik, tütün ve şarap üzerine de üretim gerçekleştirmiştir.

3.3. Sümerbank Fabrika Yerleşkeleri

BBYSP kapsamında Sümerbank'a verilen görev, Türkiye'nin sanayileşme hedeflerine ulaşmasında kritik bir rol oynamıştır. Sümerbank, dokuma, maden, selüloz, seramik ve kimya sektörlerinde önemli yatırımlar yaparak bu alanlarda fabrikalar kurmuş ve ülkenin yerel üretim kapasitesini artırmıştır. Bu yatırımlar sadece ekonomik bakımdan değil, buna ek olarak istihdamın artırılması ve bölgelerin kalkınmasına da katkı sağlamıştır. Sümerbank'ın sadece ekonomik faaliyetleriyle değil, aynı zamanda sosyal sorumluluklarını da yerine getirmesi açısından önemli bir kuruluştur. İşçilere istihdam sağlayarak, işsizlik sorununu azaltmış ve bu şekilde sosyal refahı artırmıştır. Ayrıca, fabrikaların bulunduğu bölgelerde yaşayan halka da farklı alanlarda katkı sağlayarak, toplumsal gelişmeye destek olmuştur. Sümerbank'ın bu projeleri hayata geçirmesi, Türkiye'nin sanayileşme ve ekonomik büyüme yolundaki çabalarının bir yansımasıdır ve ülkenin yerel kaynaklarını etkili bir şekilde kullanma stratejisine dayanmaktadır.

Fabrikalar hem yapıları hem de yerleşkeleriyle kente ve o bölgeye hizmet etmişlerdir. Elektrik santraliyle elektriğin sağlanması, sağlık ve eğitim birimlerinin açılması, sosyal alanların kente kazandırılması, kütüphane ve kültür hizmetlerinin sunulması gibi alanlarda bulundukları bölgelere katkı sağlamıştır. Bu bağlamda fabrikalar, planlamaları, mekân kurguları ve kuruldukları bölgede yaşayan ve fabrikada işçi olarak görev yapan insan faktörü göz önünde bulundurulduğunda sosyal yaşantıya önemli katkıda bulunmuştur [83].

3.3.1. Sümerbank'ın kuruluşu

1929 yılında New York Borsası'nda yaşanan büyük çöküşle başlayan ve ardından dünya genelinde etkisini gösteren Büyük Ekonomik Bunalım, birçok ülkeyi derinden etkilemiş ve Türk ekonomisinde de hissedilmiştir [74]. “Türkiye'de de etkileri hissedilen bu dönemde, ekonomik açıdan önemli kararlar alınmıştır [76]”. Devlet yöneticileri, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla büyük yatırımlar yapmayı ve bu yatırımları özellikle devletin sağlayacağı kaynaklarla gerçekleştirmeyi planlamaktadır [84].

Sümerbank, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası (TSMB)'nin kendi bünyesinden açığa çıkardığı bir yapı olarak, 1933 yılında kurulmuştur. Devlet ve özel sektör arasındaki ilişkilerde önemli bir rol üstlenen Sümerbank'ın temel amacı, sanayi işletmelerinin kuruluşuna destek vermek ve bu faaliyetlere ticari katkı sağlamaktır. Sümerbank'ın temel işlevi ise, devletin üretim ve sanayi yatırım programlarını hayata geçirmek ve inşa edilecek devlet fabrikalarını işletmekle yükümlüdür [77]. Sümerbank, sanayi alanındaki yatırımları ve işletmeleri destekleyerek Türkiye'nin endüstriyel altyapısını güçlendirmiş ve ekonomik kalkınma sürecine önemli bir ivme kazandırmıştır.

Devlet imkânlarıyla kurulması planlanan sanayi tesislerinin hayata geçirilmesi için Sümerbank'ın 29 Nisan 1933'te kuruluş gerekçesinde şu ifadeler yer verilmiştir:

“Sanayileşme hareketimizin millî ihtiyaç ve menfaatlerimizin gerektirdiği oranda gerçekleştirilmediği ilk teşebbüs devresinin tecrübeleri ile anlaşılmıştır. Bütün millî kaynak ve iktisadî unsurlardan yararlanarak sanayileşmenin daha verimli ve ahenkli olarak başarılabilmesi için kuvvetli bir kuruluşa ihtiyaç vardır. Devlet sanayi programında ilk önce kurulması istenilen sanayi şubeleri için millî ve özel teşebbüslerle birlikte çalışacak bir Devlet Teşekkülü gerçekleştirilmelidir.”

Bu ifadelerle kamu kurumu olan Sümerbank sayesinde millî ihtiyaç unsurlarının ve sanayileşme hareketinin gerçekleşmesi gerekliliği vurgulanmıştır [84].

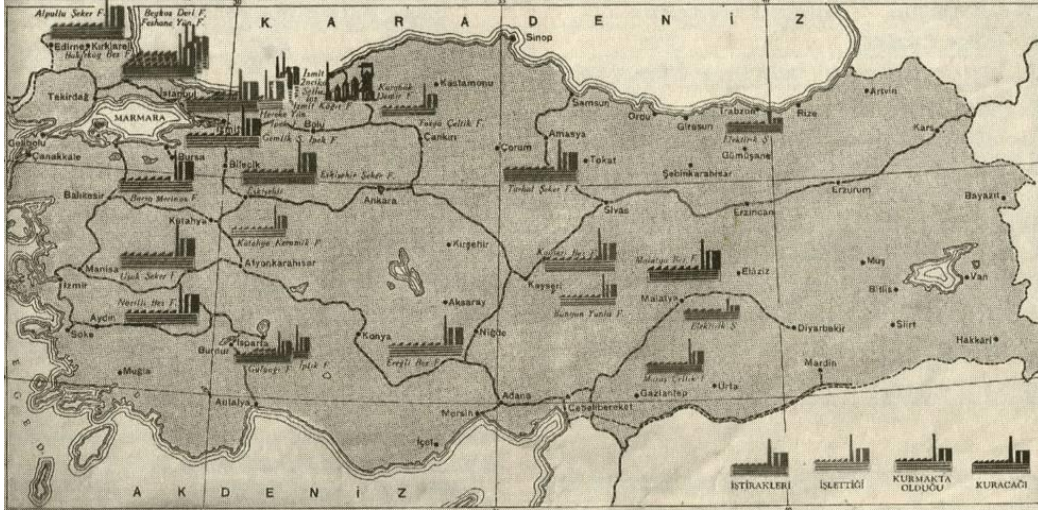
1933 yılında 2262 sayılı kanun ile kurulan Sümerbank, 17 Haziran 1938 yılında yürürlüğe giren 3460 sayılı kanun ile bir iktisadi devlet teşebbüsü haline getirilmiştir. Devlet tarafından bağımsız bir banka kuruluşu olan Sümerbank, fabrikaların inşası ve işletilmesi ile birlikte, bu fabrikalarda yetişmiş işçi, usta ve mühendislerin yetiştirilmesi görevini üstlenmiştir. Ayrıca, BBYSP kapsamında öngörülen 15 fabrikanın kurulmasına liderlik etmiş ve bu fabrikaları 1940'lı yıllara kadar tamamlamıştır. “Sümerbank, kuruluşunda sadece dört fabrika (Bakırköy Pamuklu Dokuma Fabrikası, Feshane Yünlü Dokuma Fabrikası, Beykoz Yünlü Dokuma Fabrikası ve Antalya Dokuma Fabrikası) ve bir satış mağazası [76]”

ile başlamış olmasına rağmen [70], dokuma sektöründe 30, deri ve kundura sektöründe 4, çimento, kimya, demir çelik, ticaret ve kâğıt sektöründe 56 işletmeye kadar genişlemiş ve sadece finansal hizmetler sunmakla kalmayıp, çeşitli alanlarda fayda sağlamıştır. Bankacılık sektöründe 49 şubesiyle sanayi alanında girişimci sınıfın güçlenmesinde ve Türkiye'nin sanayileşme sürecinde önemli rol oynayan bir kurum haline gelmiştir [85].

3.3.2. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı kapsamında kurulan Sümerbank fabrika yerleşkelerinin tarihi ve mevcut durumu

1934 yılı, devletçilik ilkesinin tam olarak benimsendiği bir dönemi temsil etmesi nedeniyle dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Sermaye birikiminin devletçi ilkeler doğrultusunda gelişmesiyle planlama düşüncesi şekillenmiştir. BBYSP, büyük ölçüde Sümerbank'ın sorumluluğunda gerçekleştirilmek üzere hazırlanmış ve uygulanmaya 1934 yılında başlanmıştır [76]. Bu dönemde Sümerbank, yatırımları bizzat üstlenmiştir. Fabrika temellerinin atılması ve fabrikaların faaliyete geçirilmesi bu tarihten itibaren gerçekleşmiştir. 1934 ve 1939 yılları arası hem uygulamalar başlamış hem de bu süreçte Sümerbank kurumsal niteliğini kazanmıştır [77].

“BBYSP çerçevesinde Sümerbank, Sovyetler Birliği'nin desteği ile devletçi ilk yatırımlarını, Kayseri (1935), Nazilli (1937), Bursa (1937), Konya Ereğli (1937) ve Malatya (1939) (Tablo 3.1) [76]” gibi Anadolu'da çeşitli fabrikalar kurarak ve hızla büyüyen bir iç pazarın oluşturarak önemli katkıda bulunmuştur (Şekil 3.2) [68]. Bu plan, sanayileşmede önemli ve sağlam bir zemin oluşturarak daha sonra kurulacak kurumlar için bir altlık görevi üstlenmiştir.

Şekil 3.2. BBYSP'ye göre açılan Sümerbank fabrikalarını gösteren harita [86].

Tablo 3.1. BBYSP çerçevesinde Sümerbank'ın yatırımları ile oluşturulan fabrika kompleksleri (Laçinkaya, 2021 tablosu altlık olarak kullanılmıştır) [3]

Fabrikalar	Kuruluş Tarihi	Faaliyete Başlama Tarihi
Kayseri Bez Fabrikası	1934	1935
İzmit Kâğıt Fabrikası	1934	1936
Ereğli Bez Fabrikası	1934	1937
Nazilli Basma Fabrikası	1935	1937
Bursa Merinos Fabrikası	1935	1938
Gemlik Suni İpek Fabrikası	1936	1938
Karabük Demir Çelik Fabrikaları	1937	1939

BBYSP'nin temel prensiplerine uygun olarak, fabrikaların konumlandırılacağı bölgeler, bu fabrikalarda üretilen ürünler, bölgedeki doğal kaynaklar, ürünün pazar potansiyeli ve üretim kolaylığı gibi faktörlere dayalı olarak belirlenmiştir [72]. Plan, tarıma dayalı olmasıyla nedeniyle dokuma sanayisine ağırlık vermiştir. Tarım potansiyeli yüksek olan bölgelere fabrikaların kurulması hammadde temininde kolaylık sağlamıştır. Ayrıca, fabrikaların demiryoluna yakın yerlerde kurulması kararı ile hammaddeye erişim kolaylığını da artırmıştır. Hammaddenin demiryoluyla fabrika içine veya yakın çevresine ulaştırılması ve hızlı bir şekilde işlenmeye başlanması, sürecin hızlandırılması açısından kritik bir öneme sahiptir.

Kayseri Bez Fabrikası

BBYSP döneminde pamuklu dokuma alanında, hem ilk hem de en büyük fabrika [77] olarak faaliyete geçen Kayseri Bez Fabrikası, 1932 yılında Türk uzmanlar ile Sovyetler'den

gelen bir heyet⁷ arasındaki görüşmeler sonucunda kurulma kararı alınmıştır⁸. Kayseri'nin bu fabrikayı barındırmasının ana sebeplerinden biri, yerleşkenin konumunun tren istasyonuna yakın olması ve aynı zamanda tekstil üretiminde kullanılan hammaddenin yetiştirebileceği uygun bir bitki örtüsüne sahip olmasıdır (Şekil 3.3).

Kayseri Bez Fabrikası'nın temeli Başbakan İsmet Paşa (İnönü) tarafından 20 Mayıs 1934 tarihinde beraberindeki milletvekillerinin de katıldığı bir törenle atılmış⁹ ve fabrika 1935 yılında görkemli bir törenle açılmıştır [70].

Şekil 3.3. 1938 yılına kadar inşa edilen demir yolları [72]

Kentteki ve ülkedeki tekstil sanayisinin kurucu örneklerinden olan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın temel hedefi, uygun maliyetli pamuklu kumaşları halka sunmaktır. Bu fabrika, kendinden sonraki Sümerbank fabrikaları ile birlikte yerel bir markanın oluşturulmasına öncülük ederek ülke ekonomisinin büyümesine katkı sağlamıştır [68]. Fabrika yerleşkesi modern yaşam anlayışı ile tasarlanmıştır. Fabrika kompleksi, içinde barındırdığı eğitim, sosyal aktivite ve eğlence tesisleri ile birlikte sunulan yaşam tarzı sayesinde kentin büyümesine önemli bir katkı sağlamıştır. Aynı zamanda, fabrika yerleşkesinin sağladığı istihdam ve sunduğu fırsatlar, çevresindeki konut alanlarının gelişimine yol açmıştır [3].

⁷ Aralarında, Mimar Prof. Ivan Nikolaev'in de bulunduğu Sovyet uzmanlardan oluşan ekip

⁸ "Celal Bey Rus Heyeti Şerefine Ziyafet Verdi", Cumhuriyet, 25 Eylül 1932.

⁹ "İktisat Savaşında Yeni Bir Zafer", Cumhuriyet, 21 Mayıs 1934.

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, Anadolu'da kendisinden sonra kurulan diğer fabrikalara örnek olmuş ve Sümerbank'ın fabrika yapıları ve satış bölümleri ile birlikte, milli ekonominin ilerlemesine katkıda bulunmuştur. Mekânsal olarak planlama ve tasarım yaklaşımları, kentin mimari anlayışını ve kentleşme sürecini önemli ölçüde etkilemiştir. 20. yüzyılın başlarında, sanayi tesisinin ihtiyaç duyduğu tüm üretim ve sosyal mekanları içeren Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası kompleksi (Şekil 3.4), çalışanlar için alışveriş merkezleri, tenis kortu, spor alanları, okul, sinema gibi tesisleri içerecek şekilde planlanmıştır. Kent merkezine inşa edilen ve modern bir yerleşim modelini oluşturan fabrika, geleneksel üretim yöntemleri ve mekânsal düzenleme göz önünde bulundurulduğunda, kentte yeni bir yapılanma sürecinin başlamasına yol açmıştır [68].

Şekil 3.4. Kayseri Bez Fabrikası Vaziyet Planı ve İşlev Dağılımları, 1950 öncesi (Arıtan, 2004 haritası altlık olarak kullanılmıştır [75])

Asiliskender (2008) tarafından ifade edildiği üzere, yerleşke 1999 yılında kapatılmış ve Erciyes Üniversitesi'ne devredilmiştir. Bu dönemde, tenis, futbol ve basketbol sahaları ile yüzme havuzunun bulunduğu alanlar dışındaki bölümler, devir sürecinin kapsamı dışında bırakılmıştır [68]. “2003 yılında, yerleşkenin işletme içinde kalan yapıları tescil edilerek

koruma altına alınmış; 2004 yılında işletme dışında kalan lojmanlar, DOCOMOMO Türkiye Ulusal Çalışma Grubu'nun başvurusuyla Kayseri Kültür Varlıkları ve Anıtları Koruma Kurulu tarafından tescil edilmiştir. 2008 ve 2009 yıllarında alınan ek kararlarla, yerleşkenin koruma alanı genişletilmiş ve içindeki tüm yapılar "anıt" statüsüne kavuşturulmuştur. İşletme Binası, Büyük Ambar, Memur Lokali ve Yemekhanesi, Elektrik ve Buhar Santrali, Bakım ve Onarım Atölyesi, Müdüriyet, İç ve Dış Vazife Evleri gibi yapılar birinci derece anıt yapısı olarak kayda alınmıştır. 2012 yılında ise yerleşke, Abdullah Gül Üniversitesi'ne tahsis edilmiş ve belgeleme, koruma, planlama ve onarım çalışmaları başlatılmıştır [87] [76]”.

Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu vasıtasıyla, 2014 yılında onaylanan ve Abdullah Gül Üniversitesi (AGÜ) Mimarlık Fakültesi tarafından hazırlanan master plan doğrultusunda, Sümerbank yerleşkesinin üniversite kampüsüne dönüşüm çalışmaları başlatılmıştır. Yerleşke içinde bulunan lojmanlar, öğrenci köyü olarak düzenlenmiş ve öğrencilerin konaklama ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli rekreasyon alanları ile desteklenmiş [88] [76], böylece öğrencilere sadece barınma değil aynı zamanda dinlenme ve sosyal aktiviteler için fırsatlar sunulmuştur. “Master plan kapsamında AGÜ yerleşkesi içerisinde bulunan Büyük Ambar Binası stüdyolar, sınıflar, öğretim üyesi ofisleri, yemekhane ve kafe, öğrenci yaşam alanları gibi birimlere dönüştürülmüş, ayrıca İtfaiye ve Büro Binaları restoran ve öğrenci merkezi olarak kullanılmak üzere işlevlendirilmiştir [76]”.

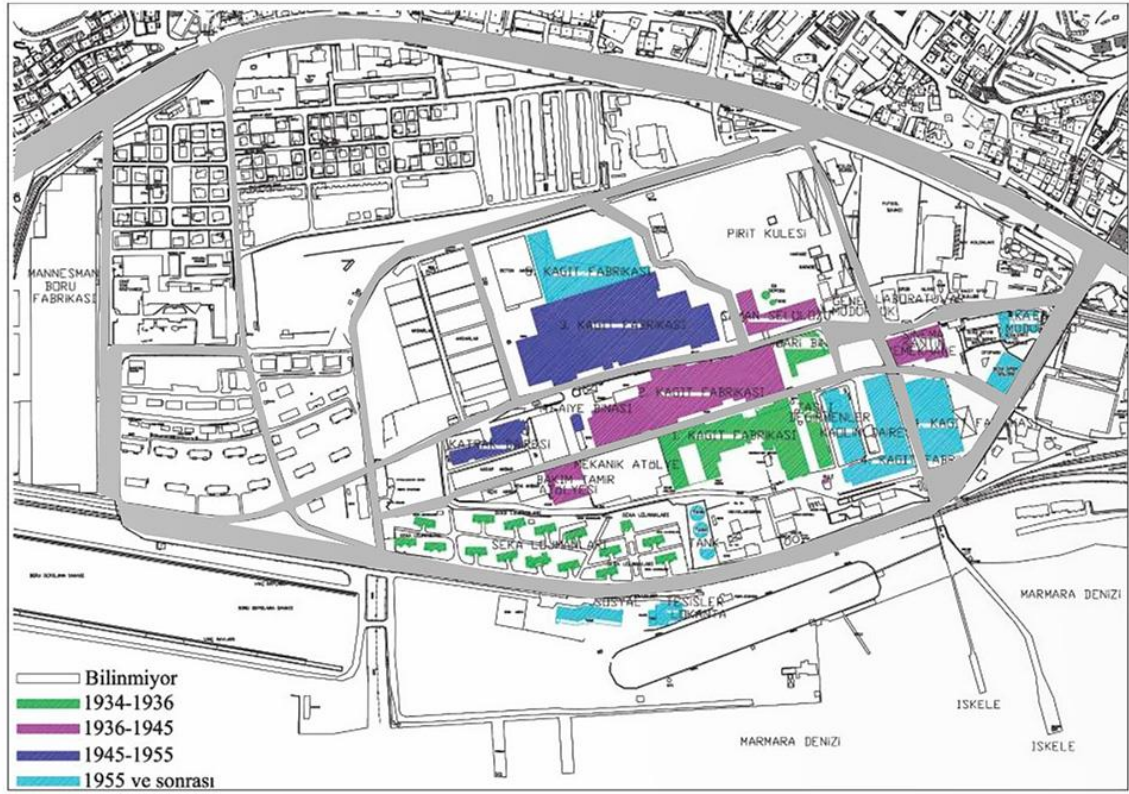
İzmit Kâğıt Fabrikası

BBYSP kapsamında kâğıt fabrikasının inşa görevi Sümerbank’a verilmiş ve Başbakan İsmet İnönü tarafından 14 Ağustos 1934 tarihinde temelleri atılan fabrikanın tamamlanmasıyla 6 Kasım 1936 tarihinde resmi olarak üretime başlamış olan İzmit Kâğıt ve Karton Fabrikası, I. Kâğıt Fabrikası olarak bilinenmektedir [76].

Bu fabrika ülke ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalınca, gelişmekte olan ülkeler arasında olan Türkiye, selüloz ve sanayi gibi uygun alanların oluşturulması ve geliştirilmesi hedefi doğrultusunda II. Kâğıt Fabrikası'nın da kurulmasına karar vermiştir. Tesisin yapımının 1939 yılında tamamlanması planlanmış, ancak açılış planı 1940 yılına sarkmıştır. İsmet İnönü “Kâğıt fabrikasını bu sene yeni tesislerle genişlettik. Selüloz endüstrisi, ana tesislerini kurmuştur. Bundan, ilerisi için birçok alanda geniş faydalar bekliyoruz” sözleriyle fabrikanın işletmeye açılışını halka duyurmuştur. Bu sözleriyle, kâğıt ve selüloz sanayinin

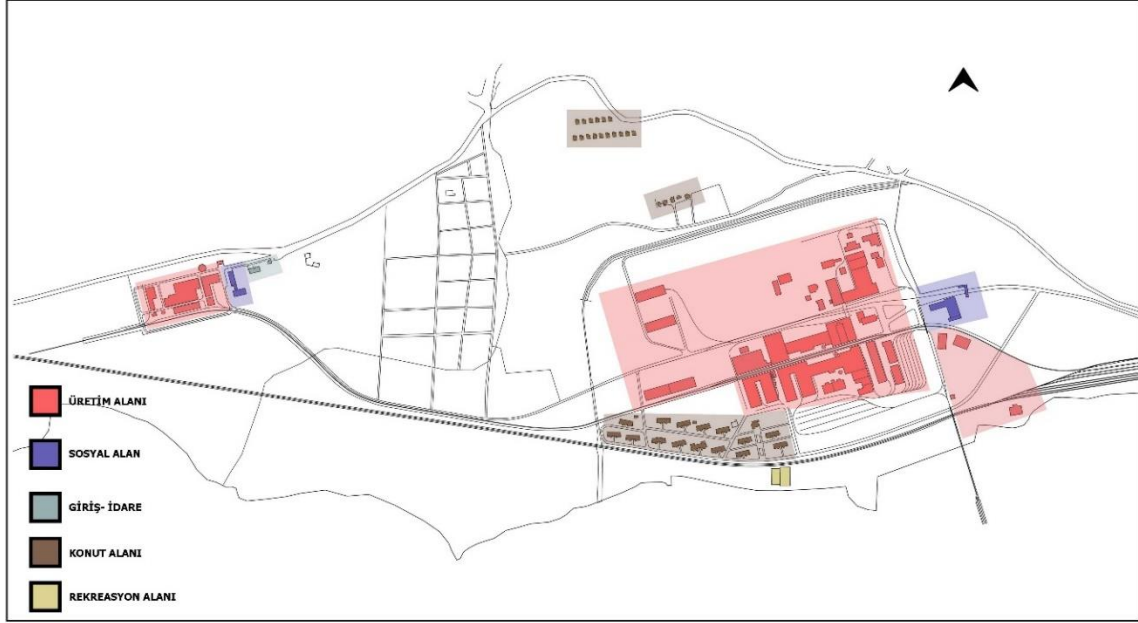
önünün daima açıklığından bahsetmiş ve bu fabrikaların ülkenin ekonomik ve sosyo-kültürel dönüşümündeki önemini bir kez daha vurgulamıştır [89].

“1944 yılında İzmit II. Kâğıt Fabrikası faaliyete geçmiş, ardından 1954 yılında III. Kâğıt Fabrikası da üretime başlamıştır. 1955 yılında Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi Kanunu kabul edilmiş ve böylece SEKA kurulmuştur [89] [76]”. IV. Kâğıt Fabrikası'nın temeli, 1957 yılında atılmış ve fabrika 1961 yılında üretime geçmiştir [90] [76]. Ancak, bu fabrikaların hepsi yaklaşık 70 yıl süren bir faaliyet döneminden sonra, 10 Mart 2005 tarihinde kapatılmıştır (Şekil 3.5).

Şekil 3.5. SEKA tesisinde yer alan yapıların tarihi dönem analizi [90]

SEKA, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde devlete ait diğer sanayi yapıları gibi sadece üretim amaçlı değil, aynı zamanda bulunduğu kente canlılık katan bir kuruluş olmuştur. “SEKA, çevre halkını sinema, tiyatro, yazlık tesis gibi sosyal kulüplerle tanıştırmannın yanı sıra lojmanlar, misafirhane, bekâr evleri, sinema ve tiyatro salonları olarak kullanılan alanlar, revir, kreş, spor salonları ve yemekhane gibi birçok ortak yaşam alanını da yerleşkede barındırmıştır (Şekil 3.6) [91] [76]”.

Şekil 3.6. İzmit Kağıt Fabrikası Vaziyet Planı ve İşlev Dağılımları, 1936-1945 arası
(izmitteseka.com/mimari haritası altlık olarak kullanılmıştır [92])

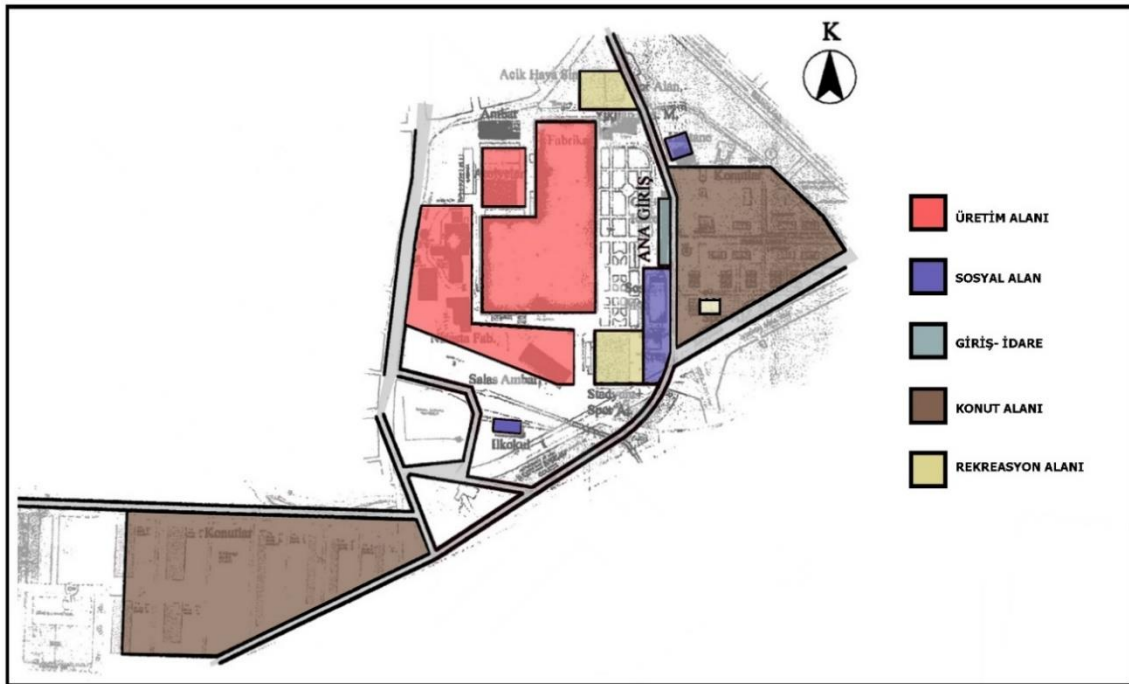
Kök ve Ayhan Koçyiğit (2023)'in aktarımına göre, “Proje alanı, Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu’nun 19 Haziran 2003 yılında aldığı karar ile üçüncü derece arkeolojik sit alanı olarak ve bu alan içinde yer alan küçük bir kısım ise birinci derece arkeolojik sit alanı olarak ilan edilmiştir. Aynı kurulun 28 Ekim 2005 yılında aldığı karar ile SEKA fabrika yapılarının tasarım olarak eşsiz ve özgün olması, yapı strüktürü ve dönemini yansıtan mimari özellikleri nedeniyle korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı olduklarına karar verilerek, tescil edilmeleri uygun bulunmuştur [91] [76]”.

“Kuruluşundan 80 yıl sonra, 2016 yılında, Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından I. Kâğıt Fabrikası, “Kâğıt Müzesi ve Bilim Merkezi” olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Yerleşke içerisindeki tüm ekipmanlar (tesisat ve aksesuarlar dâhil olmak üzere) özenle korunmuş, fabrika binası ve kâğıt üretiminin yoğun olduğu mekânlar Kâğıt Müzesi olarak dönüştürülmüştür [76]”. Kâğıt Müzesi’nde sergi salonlarında ve kâğıt üretim sürecinin anlatıldığı mekânlarda, fabrika yaşantısı ve fabrika tarihi ile ilgili içerikler sergilenmektedir. Paketleme, tartı gibi alanların yer aldığı bölüm ise Bilim Merkezi’ne dönüştürülmüş ve içinde çeşitli gösteri mekânları, sergi, kafe, kütüphane ve ofislerin bulunduğu bir düzen oluşturulmuştur [91].

Ereğli Bez Fabrikası

Ereğli Bez Fabrikası'nın yerleşkesi Alman asıllı bir ekip tarafından oluşturulmuştur. Ereğli tren istasyonuna yakın bir yerde kurulması kararlaştırılan fabrikanın bu bölgeye kurulmasında demiryolu ulaşımına sahip olması ve nüfus yoğunluğu etkili olmuştur¹⁰. Tren istasyonu ile kurduğu ilişki sayesinde ülkenin başka noktalarına sevkiyatın yapılabilmesi kolaylaşmakta ve bu nedenle bölge önemini arttırmaktadır. Sonuç olarak, üretimden doğan ihtiyaç ve bölge halkının ihtiyaçları demir yolu ulaşımı ile sağlanmıştır [70].

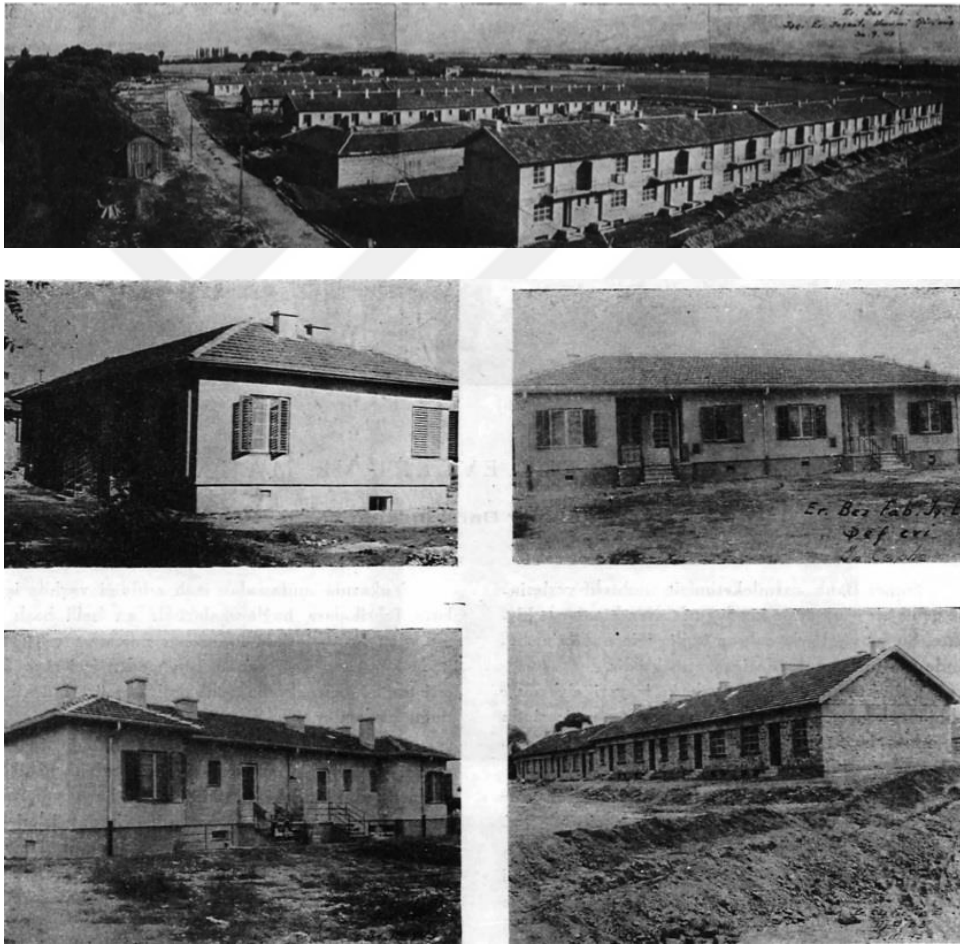
Projelendirilmesi yine Alman asıllı ekip tarafından yapılan ve Alman-Türk işbirliği içinde inşa edilen Ereğli Yerleşkesi şehir yolu ile ikiye ayrılmıştır. Bu yolun batısında üretim alanı doğusunda memur konutları bulunmaktadır (Şekil 3.7) [75]. “Yerleşkede giriş binası, fabrika, nişasta fabrikası, ambarlar, atölyeler, kazan dairesi, saatli su kulesi, soğutma havuzu, idari bina, sosyal merkez, kreş, misafirhane, hastane, lojmanlar, ilkokul, sinema, spor alanları, otopark, yeşil alanlar gibi çeşitli yapılar bulunmaktadır [75] [76]”. Bu yapılar 1934-1935 yılları arasında tamamlanmıştır ve tasarım özelliklerine bakıldığında, dönemin modern mimarlık anlayışının etkilerini taşıdığı görülmektedir. Yerleşkenin mimarisi, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin *yeni kent* kimliğini yansıtmaktadır [70] [76].

Şekil 3.7. Ereğli Bez Fabrikası Vaziyet Planı ve İşlev Dağılımları, 1950 öncesi (Arıtan, 2004 haritası altlık olarak kullanılmıştır [75])

¹⁰ “Yeni Fabrikalardan Sonra”, Cumhuriyet, 24 Kasım 1934.

1930’lu yıllarda uygulanan ekonomi politikası doğrultusunda kamu mülkiyetindeki Sümerbank Ereğli Bez Fabrikası, 1987 yılında özelleştirme programına dahil edilmiş ve Albayrak Tekstil tarafından 1997 yılında satın alınmıştır. Günümüzde Ereğli Bez Fabrikası, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ihtiyaçlarına uygun olan askeri giysiler üretmektedir. 1987 yılında özelleştirme programına alınmasının ardından hazineye devredilen işçi konutları günümüzde boş ve işlevsiz olarak varlığını sürdürmektedir (Şekil 3.8-3.9). Memur evleri ise bu binaların mülkiyet sahipleri tarafından muhafaza edilmekte ve hala kullanılmaktadır. Memur ve işçi konutlarındaki yeşil alanlar, önemli bir kent peyzajını oluşturmaktadır [70] [76].

Şekil 3.8. İşçi konutları, 1930’lar [93]

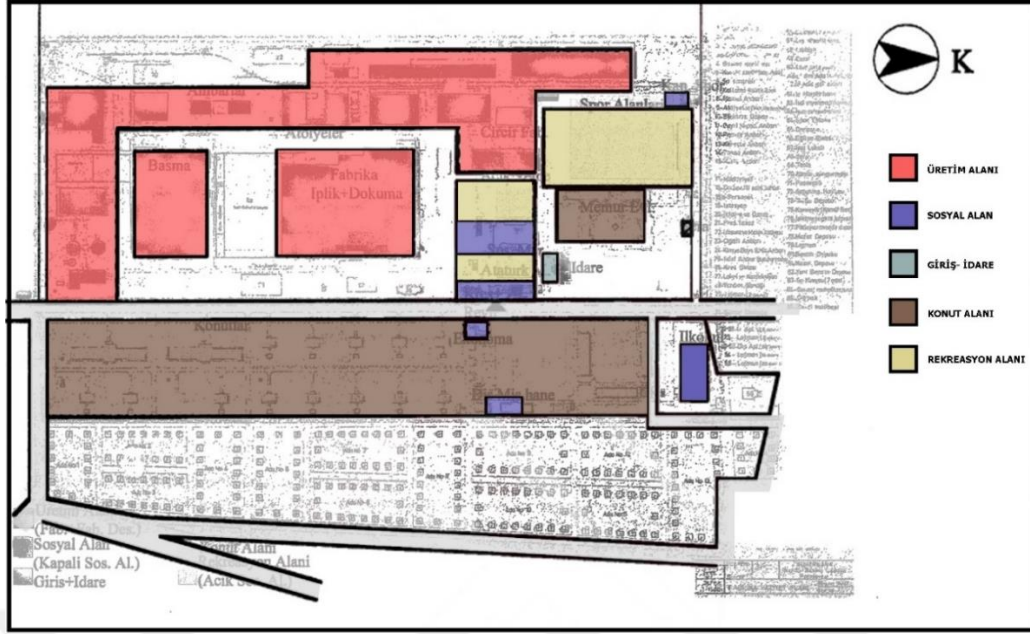
Şekil 3.9. İşçi konutları, 2000'ler [70]

Nazilli Basma Fabrikası,

Sümerbank, BBYSP çerçevesinde çalışmalarına 1933 yılında Kayseri bez fabrikasını açarak başlamış, ardından Ereğli'de pamuklu dokuma fabrikasını açmıştır. Nazilli'de de basma fabrikası açarak ülke genelinde pamuklu dokuma sektöründe yayılmaya başlamıştır. Nazilli'nin zengin hammadde kaynaklarına sahip olması ve Türkiye'nin en önemli pamuk üretim bölgelerinden biri olması durumu, fabrika kurma düşüncesini artırarak büyük önem kazandırmıştır. Yerleşkenin Nazilli'de kurulmasının temel sebepleri şunlardır [94]:

- Demiryolu hattının geçiş noktasında bulunması,
- Pamuk üretiminin yoğun olduğu bölgelerde konumlanması,
- İklim ve toprak koşullarının tekstil üretimine uygun olması,
- Yakınında işletmeye uygun miktarda maden kömürünün bulunması,
- Komşu ilçelere transit bir merkez olabilme potansiyeline sahip olması,
- Büyük Menderes Nehri'nin şehre yakın olması ve su kaynaklarına erişimin kolay olması.

Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası, Türkiye'de inşa edilen ilk baskı tesisidir ve temelleri 24 Eylül 1935 tarihinde atılmış, üretim faaliyetlerine ise 9 Ekim 1937 tarihinde başlamıştır. Bu fabrika, aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk'ün desteklediği ilk sosyal fabrika projesidir. Fabrikanın yakın çevresinde, eğitim ve sağlık yapıları, konut alanları, öğrenci yurtları, park ve rekreasyon alanları yer almaktadır. Yerleşimin ilk hastanesi de yerleşke içerisinde açılmıştır. Ana fabrika binası, memur evleri, kreş, sinema, sosyal tesisler, işçi konutlarından bir yol ile ayrılmaktadır [95]. Fabrika inşaatına başlandığında ana binalar haricinde bir kantin, bir garaj, iki ambar, bir müdüriyet, bir idare binası, dört memur apartmanı, otuz iki odalı bekârlara ait pansiyon, ikişer odalık on altışar dairelik üç usta apartmanı ve yedi yüz işçiyi barındırabilecek iki işçi pavyonu inşa edilmiştir (Şekil 3.10) [3].

Şekil 3.10. Nazilli Basma Fabrikası Vaziyet Planı ve İşlev Dağılımları, 1950 öncesi (Arıtan, 2004 haritası altlık olarak kullanılmıştır [75])

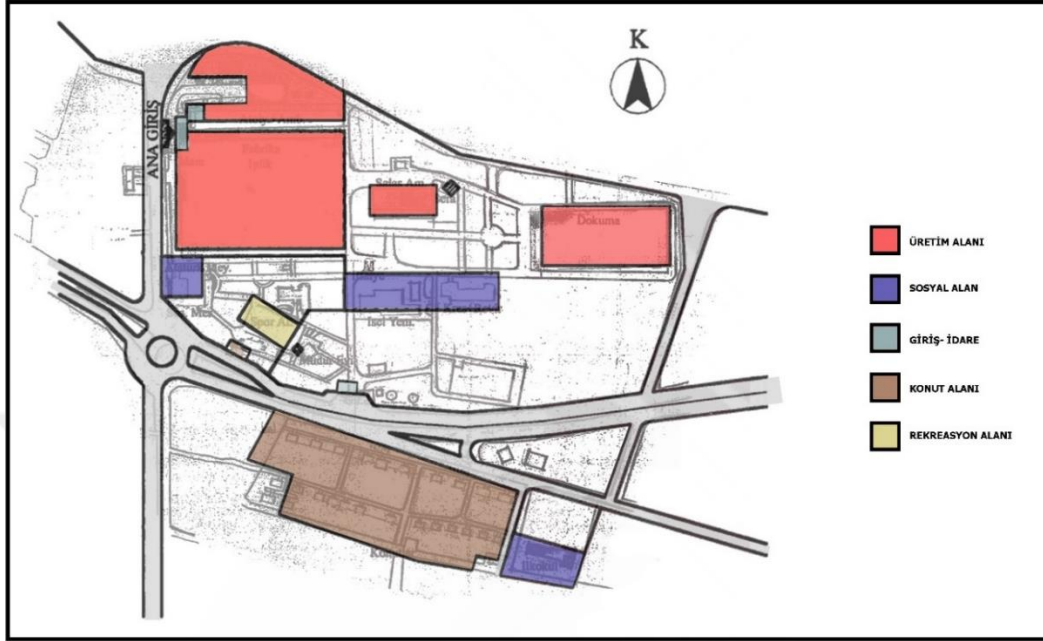
Fabrikanın 2002 yılında faaliyetinin durdurulmasıyla, fabrika alanı Adnan Menderes Üniversitesi Sümer Kampüsü'ne dönüştürülmüştür. Lojman bölgesi Sümer Park olarak düzenlenmiş, işçi evleri ise belediyeye devredilmiştir. Belediye bu alanı, içerisinde sosyal tesis barındıran yeşil alana çevirmiştir. Ayrıca fabrika alanında yer alan lojmanların büyük çoğunluğu yıkılmış, yalnızca işletme içerisinde bulunanlara dokunulmamış ve üniversite kampüsüne tahsis edilmiştir [95] [3].

Bursa Merinos Fabrikası,

Bursa Merinos Fabrikası'nın temeli 1935 yılında atılmıştır. 1938 yılında Atatürk tarafından faaliyete geçirilen fabrika, atölye ve ambarlar, üretim birimleri, santral, sosyal birimler ve lojmanlardan meydana gelen sosyal fabrika projesini temsil eden bir örnek teşkil etmektedir (Şekil 3.11). Fabrikanın Bursa'da kuruluşunun temel nedeni, bu bölgenin geniş ovalara ve yaygın olan küçükbaş hayvancılığa ev sahipliği yapmasıdır. Bu nedenle, merinos koyunlarının yetiştirilmesi için ideal bir ortamın bulunduğu bu bölgede fabrikanın inşa edilmesi planlanmıştır [79]. Bu fabrikayı diğerlerinden farklı kılan özellik, hammadde sevkiyatının demiryolu ile değil, karayoluyla yapılmasıdır [67].

Bursa Merinos Fabrikası'nda konut ve üretim alanları birbirinden ayrılmıştır. Üretim alanında; su soğutma kulesi, havuz, santral, ambarlar ve atölyeler, yönetim, iplikhane, salaş ambarları, dokuma salonu, memur yemekhanesi, lokal, tenis kortu ve mini golf sahası,

misafirhane, işçi yemekhanesi, kreş, yeni hazır giyim fabrikası ve ana giriş kapısı bulunmaktadır. Konut alanında ise lojmanlar bulunmaktadır. Ayrıca konut alanı yakınlarında Sümerbank'a ait ilkokul da yer almaktadır [70].

Şekil 3.11. Bursa Merinos Fabrikası Vaziyet Planı ve İşlev Dağılımları, 1950 öncesi (Arıtan, 2004 haritası altlık olarak kullanılmıştır [75])

Bursa Merinos Fabrikası'nda 1953-1954 yıllarında üretim kapasitesi artmış ve işçi sayısı iki katına çıkmıştır. 1972 yılından sonra ise üretim verimi giderek düşmüş ve fabrika önem kaybetmeye başlamıştır. Kök ve Ayhan Koçyiğit (2023)'in aktarımına göre, “1990 yılında özelleştirilmesi düşünülen fabrikaya 2000 yılında satış kararı alınmıştır. Fabrika, 2004 yılında Özelleştirme İdaresi tarafından bedelsiz olarak Bursa Belediyesi'ne tahsis edilmiştir. Günümüzde yerleşke içerisinde yalnızca su kulesi, santral, ambar ve atölyeler, ve iplik binaları yeniden işlevlendirilerek kullanılmaktadır. İplikhane, Merinos Tekstil Sanayi Müzesi'ne dönüştürülmüştür. Ambar ve sergi alanları da açık sergi alanına dönüştürülerek, bu alanlarda fabrika yaşantısı, fotoğrafları ve belgeleri sergilenmektedir [70] [76]”.

Üretim alanının güneyinde yer alan lojmanlar, yıkılarak ticaret alanları ve konutlar inşa edilmiştir. Üretim alanının dışında kalan bölge, Bursa Belediyesi tarafından yeşil alan olarak düzenlenmiş ve park haline getirilmiştir. Yerleşkenin içerisine Atatürk Kültür Merkezi inşa edilmiştir (Şekil 3.12) [76]. Kurulduğu yıllarda fabrika ile üretim odaklı olan yerleşke, günümüzde müze, kültür merkezi ve işyerleri ile tüketim odaklı kamusal mekân haline dönüştürülmüştür.

Şekil 3.12. Bursa Merinos Fabrikası'nın yeniden işlevlendirilmiş hali, 2011 [96]

Gemlik Suni İpek Fabrikası,

1935 yılında temelleri atılan Gemlik Suni İpek Fabrikası, 1938 yılında Atatürk tarafından “Sümerbank Gemlik Suni İpek ve Viskoz Mamulleri Sanayi Müessesesi” olarak hizmete girmiştir (Şekil 3.13). Suni ipek fabrikasının kurulacağı konumun seçimi yapılırken, hammaddeye yakınlık ve su temininin kolay olacağı bir yerin seçilmesine özel önem verilmiş ve bu nedenle Bursa'nın Gemlik ilçesinde suni ipek fabrikasının kurulması kararı alınmıştır. Fabrika faaliyetlerinde 1943 yılına kadar yalnızca suni ipek üretimi üzerine yoğunlaşmışken, bu tarihten itibaren viskoz, suni yün ve pamuk gibi diğer ürünlerin üretimine de başlamıştır [97]. Fabrika, sadece ekonomik açıdan değil aynı zamanda bölgeye işlevsel, kültürel ve çevresel katkılarda bulunmuştur. Kültürel ve spor etkinliklerine katılım fırsatları sayesinde, bölge halkı daha fazla sosyalleşme imkanına sahip olmuştur.

Şekil 3.13. Sümerbank Gemlik Suni İpek Fabrikası, 1930'lar [97]

1990'lı yıllara kadar faaliyetine devam eden üretim tesisi, Sümer Holding tarafından satışa sunulmuştur ancak uygun alıcı bulunamadığı için, 1998 yılında TEKELE devredilmiştir. TEKELE, bu fabrika içinde sigara paketleri için telefon üretimini sürdürmüştür. 15 Mayıs 2002 tarihinde MKE (Makine ve Kimya Endüstrisi Anonim Şirketi), fabrikanın makinelerini hurda olarak satışa çıkarmıştır. Fabrika sonrasında Uludağ Üniversitesi'ne devrolmuştur. Günümüzde ise bu yerleşke, Uludağ Üniversitesi bünyesinde Asım Kocabıyık Meslek Yüksekokulu olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.14) [97].

Şekil 3.14. Uludağ Üniversitesi Asım Kocabıyık Meslek Yüksekokulu, 2000'ler [97]

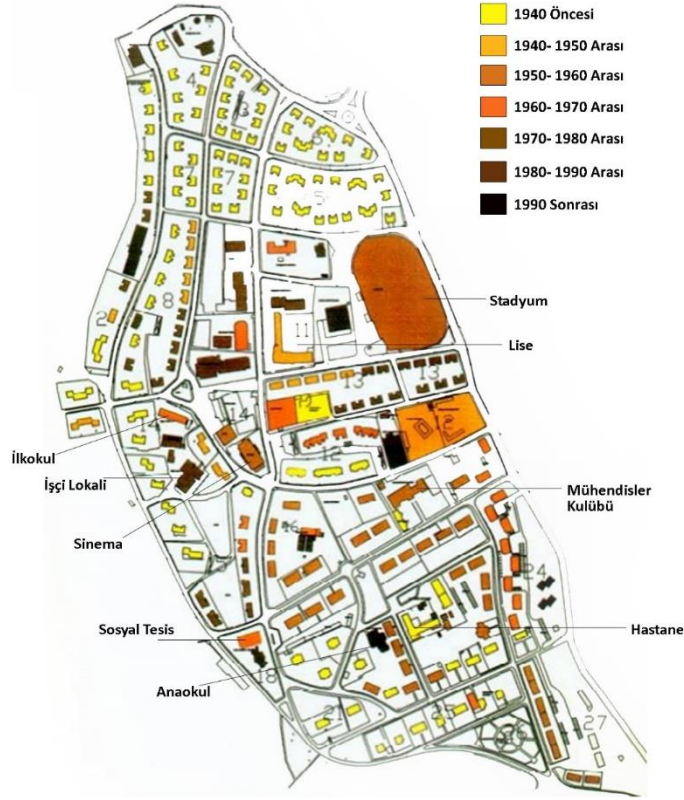
Karabük Demir Çelik Fabrikası,

BBYSP'nin önde gelen kuruluşları arasında bulunan Karabük Demir Çelik Fabrikaları'nın ihalesi, 10 Kasım 1936 tarihinde İngiliz Brassert firmasına verilmiş ve 1937 yılında temeli atılmıştır. Fabrika tesisinin (Şekil 3.15) Karabük ve çevresine konumlandırılma nedenleri arasında maden kömürü yataklarına yakın olması, demiryolu hattı üzerinde olması, işçi yerleşimi için uygunluğu ve jeolojik olarak uygun olması gibi etkenler öne çıkmaktadır [98].

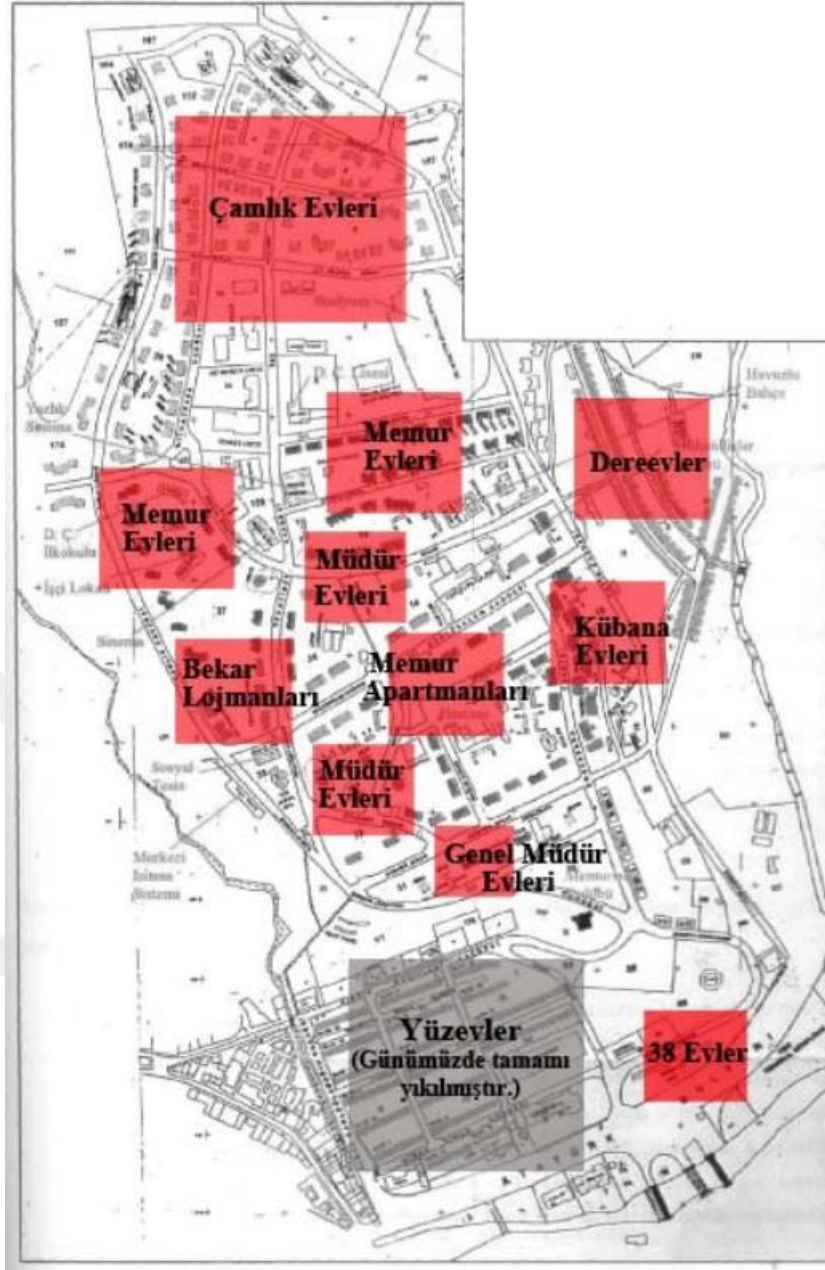
Şekil 3.15. Karabük Demir ve Çelik Fabrikasından bir görünüm, 1930'lar [83]

Fabrikanın inşa aşamasında, ciddi bir konut sıkıntısı ortaya çıkmıştır. 1939'da fabrikanın açılmasına kadar bu sorunu kalıcı bir şekilde çözmek amacıyla, modern bir işçi mahallesi inşa etme kararı alınmıştır. Bu yeni mahalle, Yenişehir adıyla anılmış ve fabrikanın çalışanları için (memurlar, mühendisler, teknisyenler ve işçiler) modern yerleşim alanları oluşturulmuştur. Ayrıca, endüstrileşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkabilecek şehirleşme sorununu önceden öngörerek, Fransız mimar Henri Prost tarafından, 1938 yılında Karabük'teki fabrikanın kuzeyinde yer alan bölgenin imar planı hazırlanmış ve uygulanmıştır [99]. Karabük Demir Çelik Fabrikaları'nın inşası başladığında, fabrikada çalışacak işçiler ve mühendisler için de eş zamanlı olarak bir yerleşim alanı inşası başlatılmıştır. Bu yerleşim alanında altmışlı yılların sonuna kadar yeni konutlar inşa edilmiştir. Sonraki yıllarda inşaat faaliyetleri genellikle mevcut evlerin genişletilmesi üzerine yoğunlaşmıştır (Şekil 3.16) [100].

Şekil 3.16. Yenişehir'deki konutların tarihsel gelişimi [101] (Öktem, 2004 haritası altlık olarak kullanılmıştır [100])

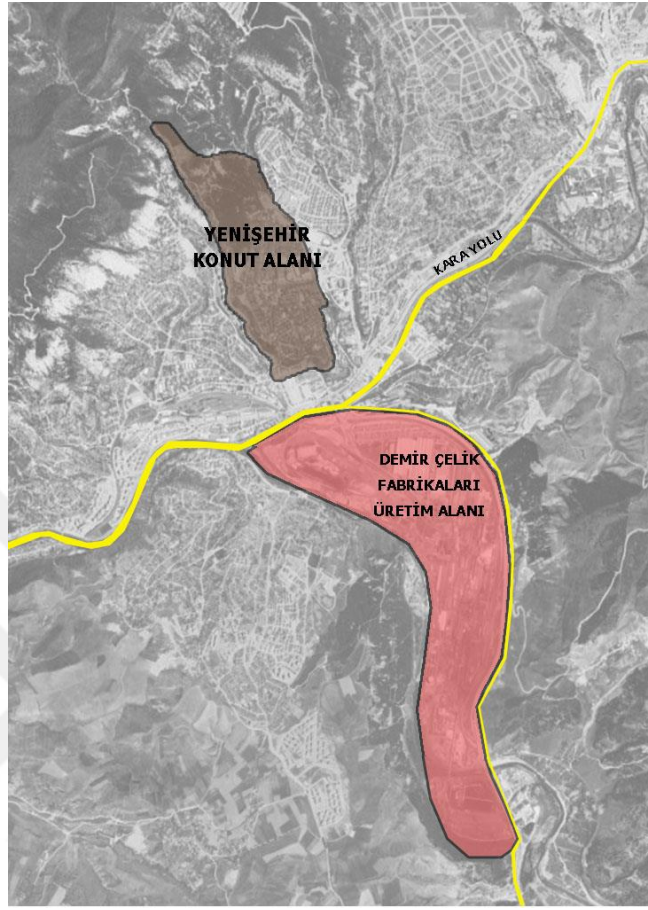
Demir Çelik Fabrikaları tarafından 1935-1955 yılları arasında kurulan konutlar vardır. Bu konutlardan ilki 1942 yılında yapılan Yüzevler yerleşimidir. Sıra evler şeklinde işçiler için inşa edilmiştir. “1945 yılında inşa edilen Dereevler yerleşimi ise Yüzevler ile benzer özelliklere sahiptir. Fabrika alanı ile birlikte ilk inşa edilen konutlar arasında yer alan bu birimler bekar işçiler için inşa edilmiştir. Yenişehir yerleşimi içinde bulunan diğer yapılar ise Çamlık ve Memur Evleri, Müdür Evleri, Genel Müdür Evleri, Misafırhane, Bekar Lojmanları, Memur Apartmanları, Otuzsekiz Evler, Kübana Apartmanları'dır (Şekil 3.17) [100] [76]”.

Şekil 3.17. Arazideki konumlarına göre Yenişehir'deki evler [101]

Fabrika, 13 Mayıs 1955 tarihine kadar Sümerbank'a ait olan, "Demir Çelik Fabrikaları Müessese Müdürlüğü" olarak faaliyet göstermiştir. 13 Mayıs 1955 tarihinde 6559 sayılı kanunla bağımsız bir KİT (Kamu İktisadi Teşekkülleri) durumuna gelerek, "Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Genel Müdürlüğü" adını almıştır. Günümüze gelene kadar çeşitli işletmelerin devri sonrasında, 30 Mart 1995 yılında "Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş." olarak kullanımına devam etmektedir [102]. Günümüzde Demir Çelik Fabrikaları bağlı olan bu yerleşim alanı, hala fabrikanın lojmanları olarak kullanılmaktadır (Şekil 3.18). Dereevler ve apartmanlardan bazıları farklı kuruluşlara devredilmiştir. Karabük Demir Çelik Fabrikaları yerleşimde bulunan evler, farklı bireylerin mülkiyetine ait olmayıp,

tek bir kuruluşa ait olmaları sayesinde özgün özelliklerini korumuş ve bazı genişletme çalışmaları ile günümüze kadar varlıklarını sürdürebilmiştir [100].

Şekil 3.18. Karabük Demir Çelik Fabrikaları ve Yenişehir Konut Alanı, 2022 [103]

Fabrikalar ve yerleşimleri, Erken Cumhuriyet Dönemi'nin devletçilik anlayışını yansıtan en önemli mimari değerlerdir. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde devletçi sanayileşme faaliyetleriyle birlikte ülke genelinde pek çok fabrika kurulmuştur. BBYSP kapsamında, devlete ait özerk bir banka olan Sümerbank tarafından kurulan fabrikalar ile birlikte barınma sorunu ortaya çıkmış; bu sorun fabrika çevresine yapılan konutlarla giderilmiştir. Sanayileşme süreciyle birlikte modernizmin prensipleriyle oluşturulan, içinde çağdaş yaşamın her tür ihtiyacının karşılandığı yerleşimler; çağdaşlaşmanın ve modernleşmenin mimarideki izdüşümü olarak değerlendirilmektedir.

BBYSP çerçevesinde inşa edilen fabrikaların yer seçiminde, hammaddeye yakınlık, demiryoluna erişim kolaylığı, verimli tarım alanları, jeolojik uygunluk ve maden ocaklarına yakınlık gibi faktörler dikkate alınmıştır. “Sümerbank tarafından kurulan yerleşkeler Kayseri Bez Fabrikası (1934), İzmit Kâğıt Fabrikası (1934), Ereğli Bez Fabrikası (1934), Nazilli Bez Fabrikası (1935), Bursa Merinos Fabrikası (1935), Gemlik Suni İpek Fabrikası (1936),

Karabük Demir Çelik Fabrikası (1937) ile Anadolu'nun birçok bölgesinde üretim ve barınma gereksinimleri karşılanmıştır [76]". Fabrika personeli ve işçilerin fabrikayla kurdukları aidiyet hissini arttıran bu yerleşkeler; sundukları modern ve çağdaş çevre ile hem temsil ettikleri değerlerin yaygınlaşmasına ve benimsenmesine hem de cumhuriyetin modern kentlerinin oluşmasına katkı sağlamışlardır. Bu bakımdan fabrika yerleşkelerinin kuruluş amacı, üretim yapmak, konut imkanı sağlamak dışında, aynı zamanda işçilere, çalışanlara ve kent sakinlerine yeni hayat tarzları sunmak ve hayatlarına entegre etmelerine destek verecek ortamlar üretmek olarak özetlenebilir.

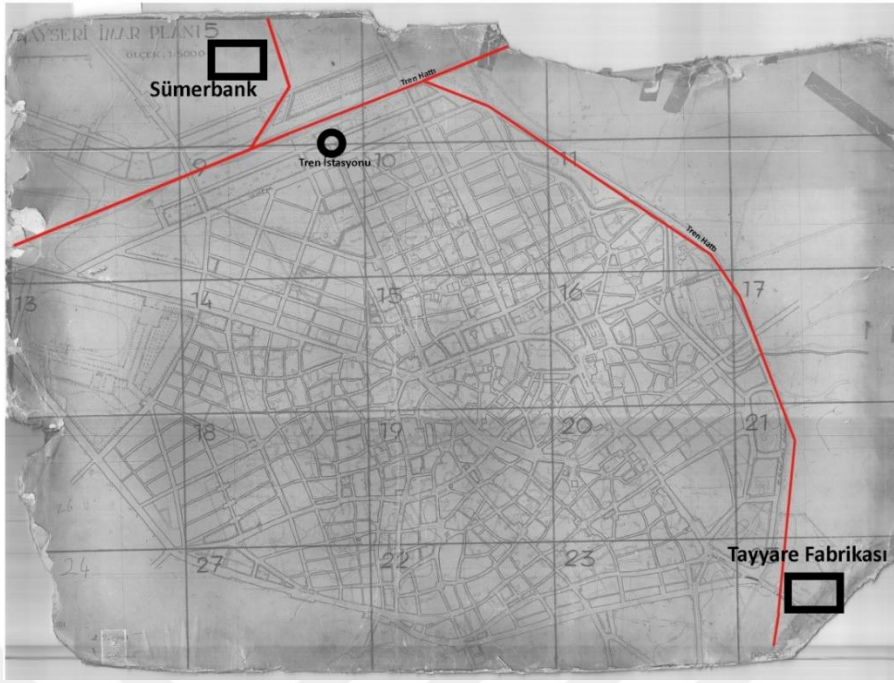
Fabrika yerleşimlerinin birçoğu kuruldukları tarihten günümüze birçok dönüşüm geçirmiş, atıl kalmış veya başka kurumlara devredilmiştir. Bu süreç boyunca, yerleşkelerin kullanımı ve onlara yüklenen değerler sürekli olarak değişime uğramıştır. Yerleşkelerin taşıdığı özgün değerlerin bir bölümü günümüzde tamamen değişmiş veya değerini yitirmiştir. Bu tür değişiklikler veya kayıplar, orijinal yapıların yok edilmesine veya yanlış müdahalelere neden olmakta ve bu da geri dönüşü olmayan mekânlar, kullanımlar ve fiziksel müdahalelerin oluşmasına yol açmaktadır [76].

4. SÜMERBANK KAYSERİ BEZ FABRİKASI

20. yüzyılın başlarında, Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte Türkiye'de endüstrileşme çabaları ön plana çıkmıştır. Sosyal ve ekonomik olarak yeni bir kentleşme çabalarının yanında fiziksel çevrenin de yeniden inşasına başlanmıştır. Birçok endüstriyel yapı, demiryolu ağına paralel bir şekilde inşa edilmiş ve bu durum, demiryolu ağı üzerinde olan kentleri de sanayi kenti haline getirmiştir [104]. Bu dönemde Kayseri'de birçok sanayi ve ticaret alanı planlanmış, çeşitli fabrikaların inşasıyla toplumsal değişim yaşanmıştır.

Kayseri'nin fabrika yeri olarak seçilmesinin en dikkat çeken yanı sanayi temelini olmasıdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında çeşitli sanayi girişimleri olmuş, cumhuriyetin ilanı ile tüm ülkede olduğu gibi Kayseri'de de sanayi ve ticaret alanında girişimler meydana gelmiştir. Bu durum, Kayseri'de sanayi ve ticaretin ilerlemesinin, altyapının gelişmesinin ve kamu ağırlıklı üretime yatırım yapılmasının da yolunu açmıştır. Ulaşım ise bu ilerlemenin temel unsurlarındandır. Osmanlı döneminde başlayan demiryolu inşası Cumhuriyet Dönemi'nde de devam ettirilmiştir [105].

Cumhuriyetin ilanından sonra, devlet merkezli sanayileşme kapsamında çeşitli devlet yatırımlarıyla Kayseri'deki ekonomik yapı, yeniden şekillenerek sanayiye odaklı hale gelmiştir. Bünyan Halı İpliği Fabrikası (1926), Kayseri Tayyare Fabrikası (1926), Tank Tamir Fabrikası (1926), Ankara-Kayseri demiryolu (1927), Bünyan Hidroelektrik Santrali (1929), 1930 Santrali, Kayseri-Sivas-Samsun karayolu (1930), Kayseri- Ulukışla demiryolu (1933) ile Akdeniz'e bağlantı ve Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası (1935) kentin endüstri alanında gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu yatırımlar, 1950 yılından sonra yapılan yatırımlara da öncülük etmiştir [106]. Ülkenin ilk ağır sanayi yatırımı olarak bilinen Tayyare Fabrikası (1926) ve Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası (1935), sadece birer sanayi işletmesi değil, aynı zamanda lojmanları ve sosyal tesisleri ile yeni bir kent modeli özelliğini taşımaktadır (Şekil 4.1) [107].

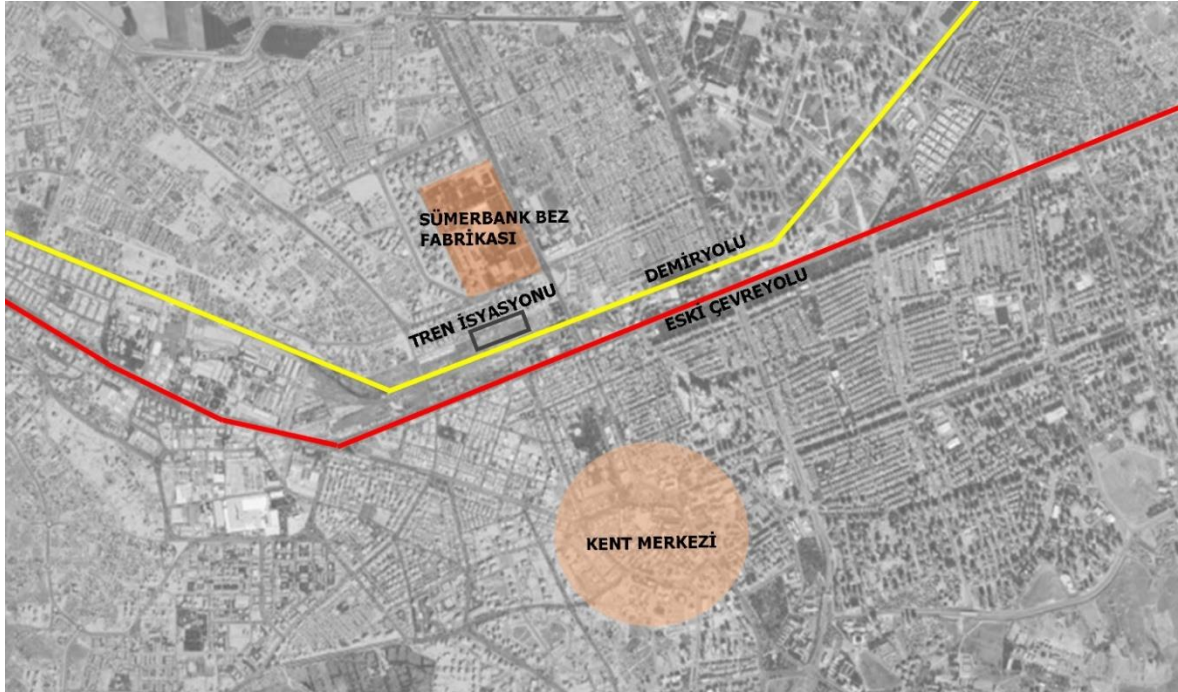

Şekil 4.1. Sümerbank ve Tayyare Fabrikasına bağlanan demiryolu hattı, 1945 (1945 Oelsner ve Aru'nun Kayseri İmar Planı altlık olarak kullanılmıştır [108])

Kayseri, bugün düzenli bir plana sahip olan ve hızla gelişen bir sanayi şehri olmasına rağmen, 20. yüzyılın başlarında organik bir dokuya sahip olan dar, dolambaçlı ve çıkmaz sokaklardan oluşan bir kent merkezine sahiptir. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası ve Tayyare Fabrikası yerleşkelerinde cumhuriyetin ilk yıllarında tasarlanan binalar, biçimleri, inşa teknikleri, fonksiyonları, binalar arasındaki hiyerarşi ve yerleşim düzenleri açısından hem şehrin hem de ülkenin mimari anlayışından farklı özelliklere sahiptir. 1930'lu yıllarda devlet, Kayseri'de mevcut sosyal ve mekânsal ortamın ötesinde modern bir mimarlık anlayışına sahip bir fabrika şehri kurmuştur [107]. Devlet tarafından oluşturulan bu işletmeler, Kayseri'nin kentleşmesi üzerinde ekonomik, sosyal ve mekânsal olarak belirgin etkilere sahiptir. Cumhuriyet Dönemi'nde kurulan bu fabrikalar, çevresinde bulunan konutlar ve farklı işlevdeki yapılar ile birlikte çok amaçlı ve sosyal amaçlı mekânlar sunmaktadır. Fabrikanın, çalışanlarına sunduğu planlama anlayışı ile kent içindeki yapılara ve kimliğe etkisi bulunmaktadır. Böylelikle kurulan fabrikaların kent içindeki amacı “modern kimliğin oluşma sürecinde, kendine özgü bir sanayileşme ve kentleşme geleneği yaratmak” olarak açıklanabilir [109].

4.1. Yerleşkenin Mevcut Durumu, Çevresi ve Konumu

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası yerleşkesi, kent merkezine yürünebilir mesafede olup yaklaşık iki kilometre uzaklıktadır. Yapıldığı dönemde fabrikaya hammadde aktarımını sağlayan fakat günümüzde fabrika içerisine girmeyen demir yolu hattı ve bu hat üzerinde bulunan tren istasyonu, fabrikaya yakın mesafede olup günümüzde hala kullanılmaktadır (Şekil 4.2).

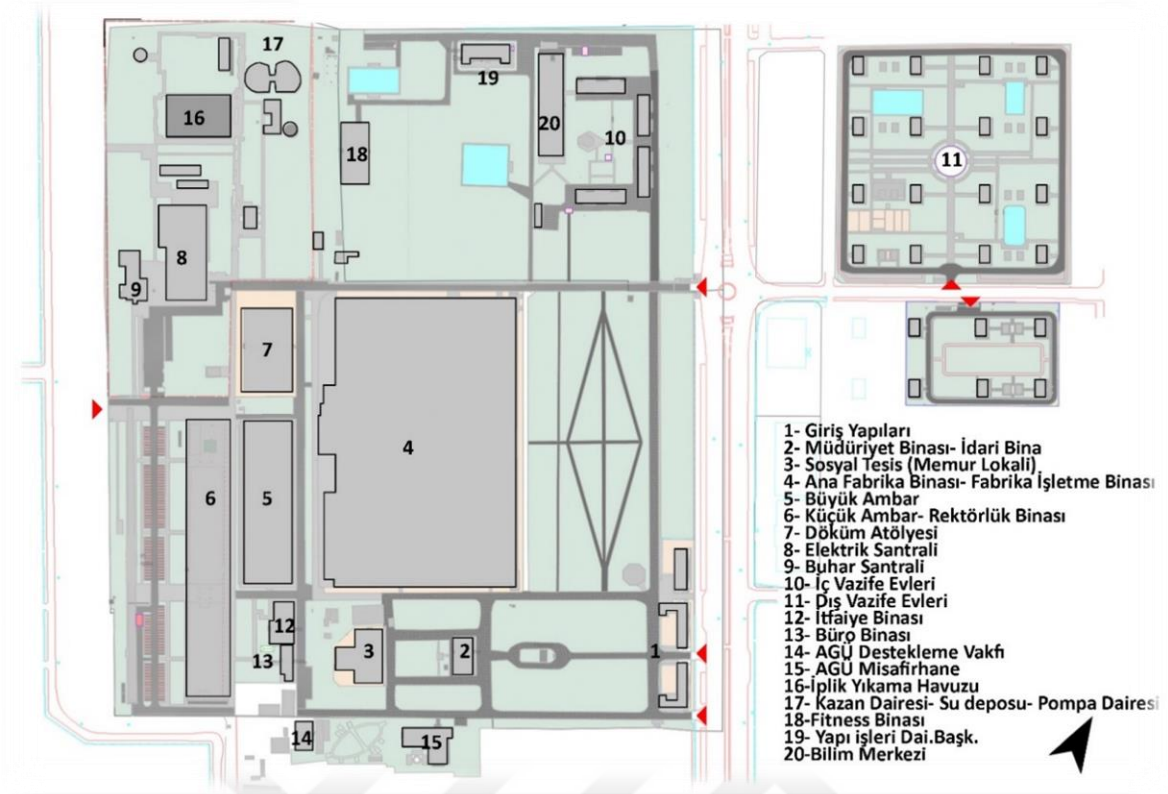
Şekil 4.2. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası (Abdullah Gül Üniversitesi) kent içindeki konumu (Google Earth, 2023 hava fotoğrafı altlık olarak kullanılmıştır [110])

Yeşil alana sahip olan fabrika, kent içinde önemli bir kamusal açık alan olma özelliği de taşımaktadır. Sümerbank yerleşkesinin kente getirdiği modern şehircilik anlayışı, kentsel gelişimi etkilemiştir. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası yerleşkesinin çevresinde oluşan yeni yerleşim alanları ızgara sistemde gelişmiştir. Yapıldığı dönemde çevresinde küçük ve az katlı binalar bulunmakta iken, kentin gelişmesi ile birlikte fabrikanın şehir merkezine yakınlığından dolayı bu binalar yerini çok katlı binalara bırakmıştır (Şekil 4.3).

Şekil 4.3. Kayseri Sümerbank yerleşkesinin çevre analizi (Kayseri İmar Planı, 2023 altlık olarak kullanılmıştır [111])

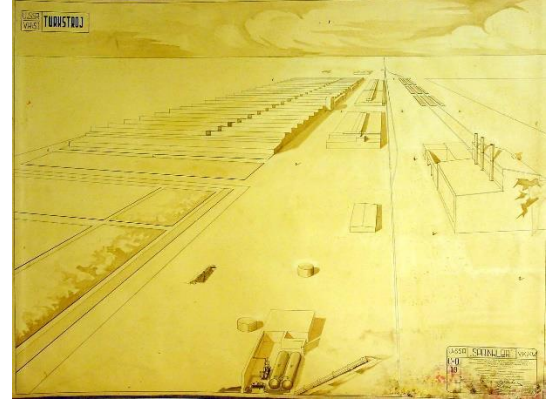
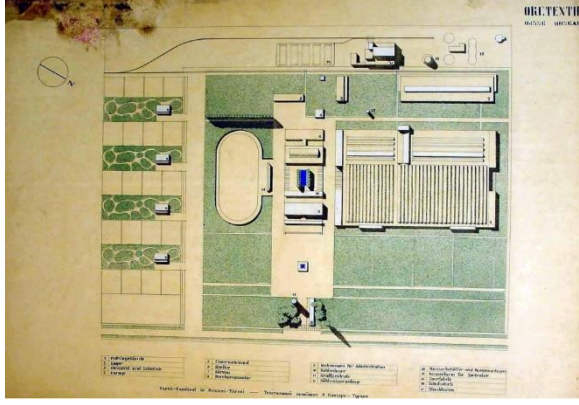
Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, 2012 yılında Abdullah Gül Üniversitesi'ne tahsis edilmiş ve devir işlemi gerçekleştikten sonra 2013 yılından itibaren bu alanda eğitim vermeye başlanmıştır. Yerleşke içerisindeki yapılar kültürel miras olarak değerlendirilerek, koruma ve yeniden işlevlendirme projeleri geliştirilmiştir. Üniversite kampüsü sadece eğitim amaçlı değil aynı zamanda kentliyi de içine çeken sosyal ve kültürel amaçlı alanlardan oluşmaktadır (Şekil 4.4).

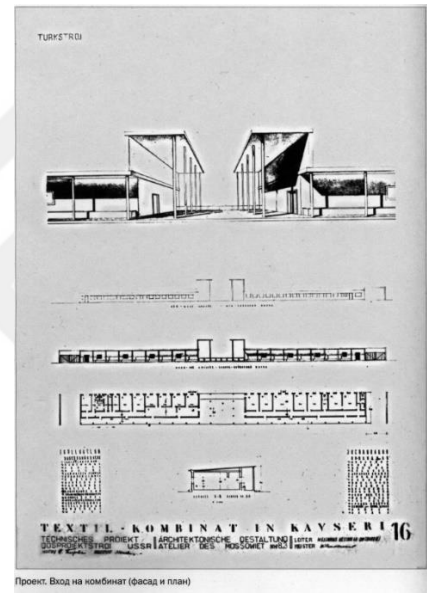
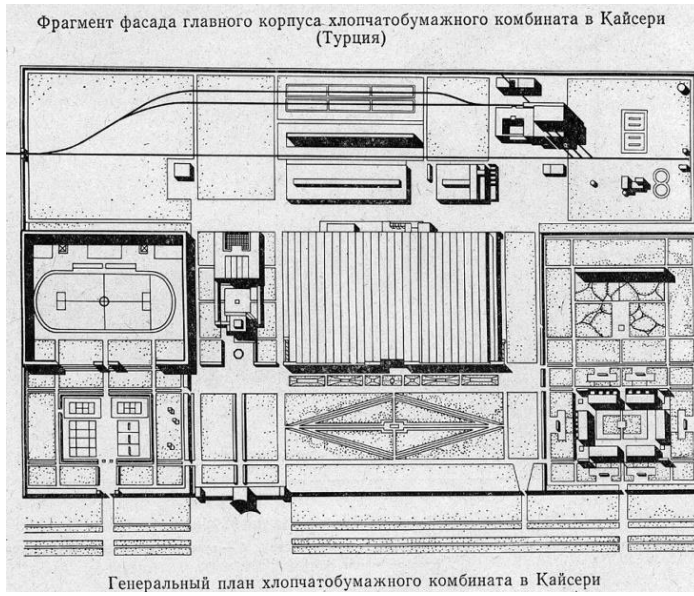
Şekil 4.4. Günümüzde üniversite kampüsü içinde bulunan yapılar- Abdullah Gül Üniversitesi Planı, 2022 (Abdullah Gül Üniversitesi internet sitesi altlık olarak kullanılmıştır [112])

4.2. Yerleşkenin Dönüşümü: 1933- 2023

1930’lu yılların başında, ülkede sanayi yatırımları yapmak, kurmak ve işletmek için Sovyetler Birliği, İngiltere ve İtalya gibi birçok ülke ile görüşmeler yapılmıştır. Özellikle Başbakan İsmet İnönü’nün 1932 yılında, sanayi alanında destek amacıyla Sovyetler Birliği’nden gelen bir heyetle yaptığı görüşmede aldığı kararlar etkili olmuştur. Sovyet uzmanlardan oluşan ve aralarında Mimar Ivan Nikolaev’in de bulunduğu heyet Türkiye’ye gelerek yaklaşık dört ay boyunca incelemelerde bulunmuştur. Bu incelemeler sonucunda heyet, Kayseri ve Nazilli’de dokuma, Karabük’te demir-çelik fabrikasının kurulmasını öneren bir rapor sunmuştur. Bu raporun gereği olarak, Sovyetler Birliği ile birlikte Turkstroj isimli planlama grubu kurulmuş ve Sovyetler Birliği’nden kredi alınmıştır. Sosyal tesis ve lojmanlardan oluşan fabrika yerleşkesinin tasarımı (Şekil 4.5, 4.6) Moskova’da yapılmıştır. 20 Mayıs 1934’te temeli atılan tesis 16 Eylül 1935’te hizmete açılmıştır [68]. Amacı her kesimden halkın erişim sağlayabileceği ucuz pamuklu kumaş üretmek olan fabrikanın, pamuklu tekstil sanayisinin gelişmesine ve ülke ekonomisine büyük katkısı olmuştur.

Şekil 4.5. Ivan Nikolaev'e ait Kayseri Sümerbank Fabrikası çizimleri, 1935 [113]

Şekil 4.6. Ivan Nikolaev'e ait Kayseri Sümerbank Fabrikası çizimleri [113]

BBYSP kapsamında kurulan ilk fabrika olan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, Kayseri'nin kuzey batısında yer almaktadır. Fabrika yapıldığı yıllarda demiryolunun ve yerleşim yerinin kuzeyinde, kentin kuzey yönündeki gelişim aksının üzerinde yer almaktadır. Fabrika arazisi seçilirken dikkate alınan kriterleri Cemal (1935) şöyle sıralamaktadır [114]:

- Fabrikaya işlenmek için getirilecek hammadde ve fabrikanın üreteceği maddenin dağıtımının kolaylığını sağlamak için demiryolu bulunan yerler tercih edilmelidir.
- Fabrika, şehirden uzak bir yere konumlandırılırsa, üretilecek malların nakliye ücreti fazla olur. Diğer taraftan memur ve amelenin yol parası vermesi de gerekebilir. Şehirden çok uzak olmayan ama şehrin gelişimini de yönlendirecek uzaklıkta bir

arazi tercih edilmelidir. Ancak, fabrikanın olası genişlemesi için gerekli olan arazi önceden satın alınmalıdır.

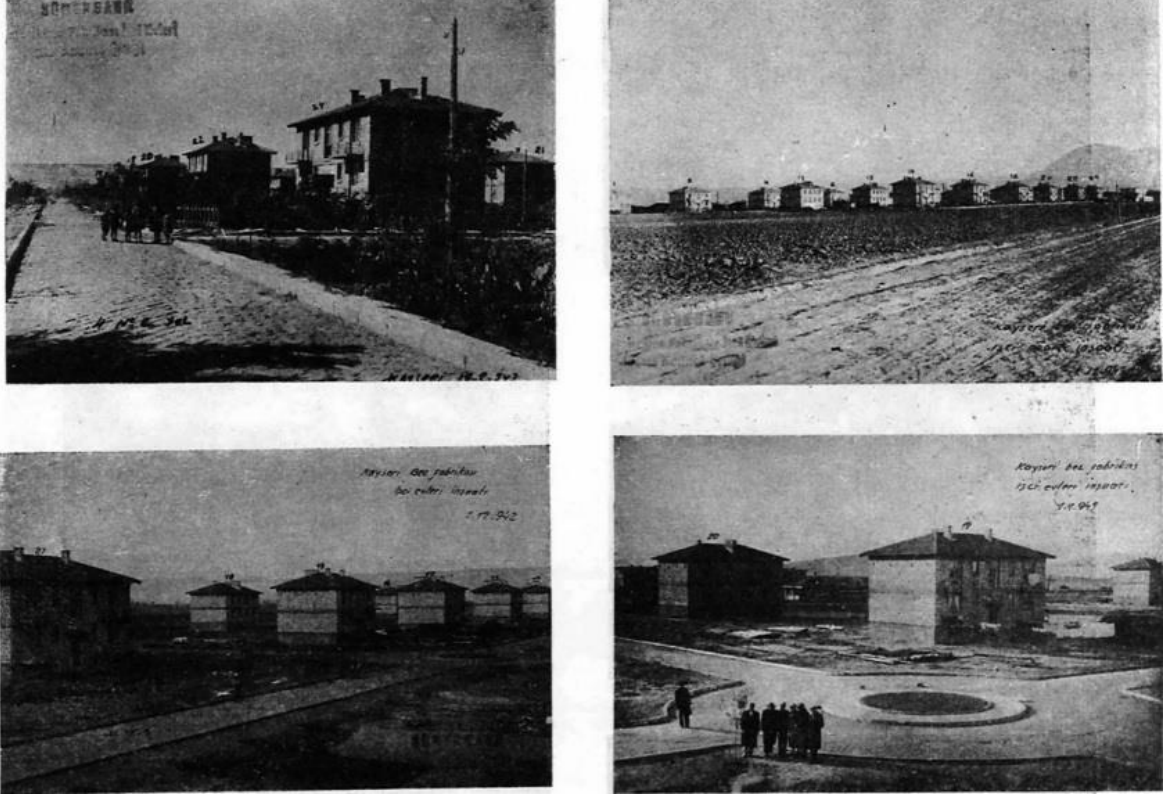
- Fabrikada kullanılacak makineler için gerekli enerji üretim önlemleri alınmalıdır.
- Yabancı ülkelerin yüksek gümrük vergisi uygulamaları, fabrikanın bir şubasını o memlekette tesis etme lüzumunu ortaya koyabilir.
- Sanayi üretiminin birçok noktasında su çok gereklidir. Su teminine özen gösterilmelidir.
- Fabrikada çalışacak işçilerin güvenliği sağlanmalıdır. Fabrika şehir merkezinden uzaksa, işçiler için gerekli konaklama birimleri yapılmalıdır.
- Fabrika üretiminin veya hammadde ihtiyacının civardaki bir fabrikanın ihtiyacını karşılayabilmesi, yeni fabrikalar kurulmasını sağlar.

Fabrikanın konumu belirlenirken demiryoluna yakın geniş düzlük bir bölgede inşa edilme kararı alınmıştır. Mevcut demiryolunun bir kısmı alanın içerisine girerek hammadde ihtiyacının anında giderilmesi sağlanmıştır. Demiryolunun izlerinin halen bulunuyor olması bu durumu destekler niteliktedir [115].

Fonksiyonun biçimlendirdiği bu fabrika, Cumhuriyet Dönemi modernleşme anlayışının akılcı, işlevsel ve devletçi özelliği sayesinde üretim, sosyo-kültürel, eğitim, barınma ve rekreasyon alanları içeren, yeni, modern yaşam anlayışının birebir deneyimlenerek öğretildiği prototiplerden biridir [115]. Yerleşkenin planından da anlaşılacağı üzere fabrika sadece üretim alanı olarak değil bir endüstri kenti olarak tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Fabrikada modern mimarlık anlayışının izleri görülmektedir. Fabrika, basit ve yalın tarzda yapılardan meydana gelmektedir. Modern mimari ve planlama anlayışı modern yaşam tarzlarını da beraberinde getirmiştir. Hem yerleşkenin hem de projenin özgün yapısında yer alan sosyal ve kültürel alanlar merkez özelliğini üstlenmiştir. Fabrikada çalışan memur ve işçiler, aileleriyle birlikte, yerleşkenin hemen dışında bulunan lojmanlarda otururken, sosyal ve kültürel alanlar için başka yere gitmemekte, yerleşkenin olanaklarından faydalanmaktadır.

Betonarme ve yığma karma teknikle inşa edilen Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, içerisinde en büyük yapı olan Fabrika İşletme Binası olmak üzere büyük bir kısmı birlikte tasarlanmış büyüklü küçüklü çok sayıda yapıdan oluşmuştur. Ayrıca bu yapılara ek olarak mühendislerin, memurların, işçilerin barınabileceği lojmanlar ile sosyal ve kültürel tesisler, voleybol ve tenis sahaları, stadyum ve açık yüzme havuzu ile birlikte fabrika alanı “endüstri kasabası” özelliğini taşımaktadır.

1935-1945 yılları arasında altı ayrı tipte fabrika lojmanı inşa edilmiştir. İşletme idarecilerinin kullandığı lojmanlar (iç vazife evleri) yerleşke içerisine inşa edilmiş, memur ve işçilerin lojmanları (dış vazife evleri) ise yerleşke arazisinin dışına konumlandırılmıştır. Böylelikle sosyal mekânların kentle olan ilişkisi ve yerleşkenin kent içindeki önemi güçlenmiştir (Şekil 4.7) [68].

Şekil 4.7. Sümerbank Dış Vazife Evleri [93]

Plantipi4A dışında, lojmanlar fabrika yapıları ile birlikte tasarlanmış ve belirli zaman dilimlerinde inşa edilmiştir. İlk olarak 1935 yılında fabrika yerleşkesi içinde memurlar için iki katlı 8 konuttan oluşan betonarme yapılar (Plantipi1A/1Aa) ve iki katlı 16 konut (Plantipi2A) inşa edilmiştir. Fabrika çevresinde ustalar için inşa edilen lojmanlar (Plantipi3A), her biri iki katlı dört bloktan oluşan 64 konuttan oluşmaktadır. 1937’de 350 yatak kapasiteli bekâr apartmanı yapılmıştır. Koğuşlardan oluşan bekâr apartmanının içinde berber, yemekhane, terzi gibi ihtiyaçların karşılanabileceği birimler bulunmaktadır. Zamanla, çalışanlar için üretilen konutlar yetersiz gelmeye başlayınca, 1942 yılında Plantipi3A (dış usta) lojmanlarının batısına, her biri dörder konut içeren 24 blok (Plantipi4A) daha ilave edilmiştir (Şekil 4.8) [68].

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, Sümerbank Holding A.Ş. yönetim kurulu kararına göre 1989 tarihinden itibaren tüzel kişiliği kaldırılarak işletme haline dönüştürülmüştür. 1997 tarihinde Başbakanlık Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi Başkanlığı'na ve Başbakanlık Özelleştirme Yüksek Kurulu'na devredilmiştir. 1999 yılında mülkiyeti hazineye ait olan fabrika, 2002 yılında Erciyes Üniversitesi Rektörlüğü'ne tahsis edilmiştir [115].

Modern mimarlığın önemli örneklerinden biri olan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, zaman içinde yaşanan değişim nedeniyle günümüz teknolojisine ayak uyduramayıp özgün işlevini yerine getirememiştir. Toplumsal belleğin devamlılığını ve kültürel mirasın sürdürülebilir şekilde yaşatılabilmesi için, bu yerleşkenin yeniden işlevlendirilerek günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek bir şekilde kente kazandırılmalıdır. 1999 yılında üretime son veren fabrika, 2002 yılında eğitim alanında kullanılmak üzere kamulaştırılarak Erciyes Üniversitesi'ne tahsis edilmiştir. Ulusal kimliğin yerel bağlama adapte edilmesi sürecinde, Kayseri'de önemli bir rolü olan yerleşke 2003 yılında "anıt" olarak tescillenerek koruma altına alınmıştır. 2012 yılında Abdullah Gül Üniversitesi'ne devredilen yerleşke, kültürel, sosyal ve eğitim işlevi doğrultusunda kente geri kazandırılmıştır (Şekil 4.9) [116].

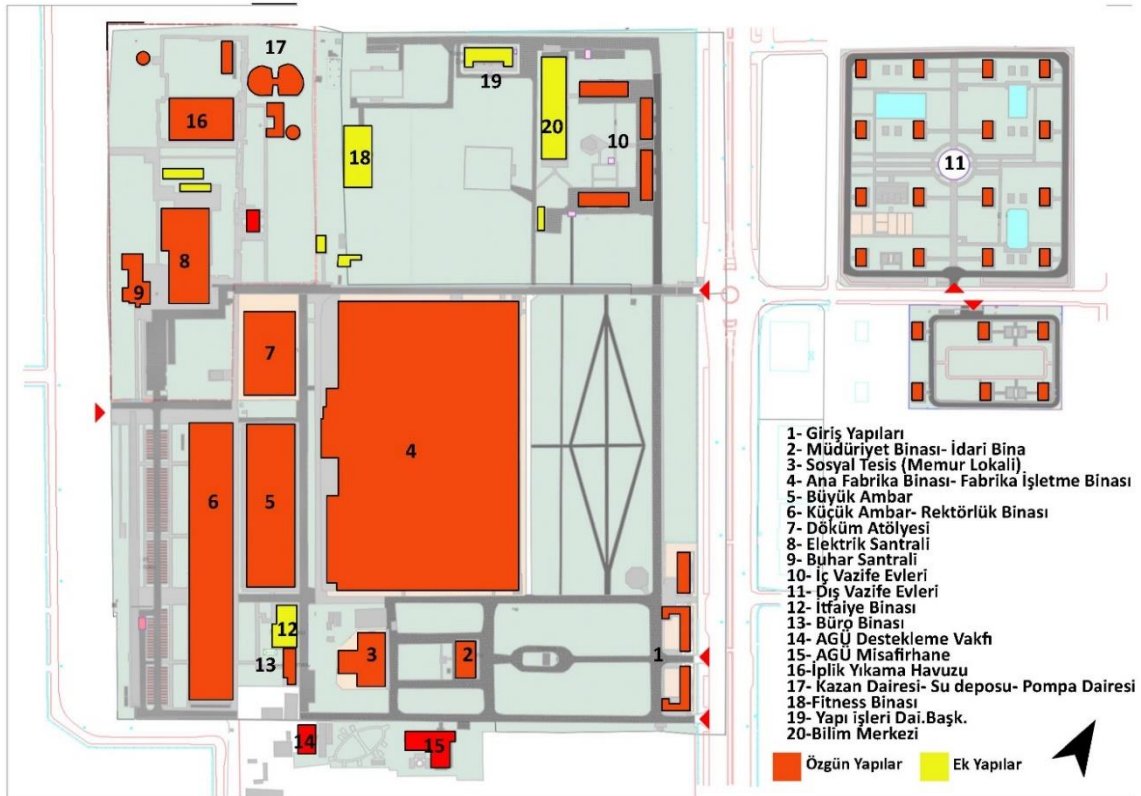

Şekil 4.9. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası 1934- 2012 yılları zaman çizelgesi [117]

2001 yılından sonra Büyük Ambar Binası'nın güney kısmına Erciyes Üniversitesi İnşaat Fakültesi Deprem Araştırma Merkezi laboratuvar kurmuş ve bu merkez çalışmaları sırasında yapıya zarar vermiştir. Tüm bu durumlar, değişim ve dönüşümler sonucunda Abdullah Gül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğretim üyeleri tarafından restorasyon ve yeniden kullanım amaçlı avan proje hazırlanmıştır. Bu proje Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu tarafından onaylanmıştır. Yapıda üniversitenin ihtiyaçları doğrultusunda atölyeler, amfiler, sınıflar, öğretim üyeleri ofisleri, yemekhane, mutfak yer almaktadır [118].

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, 2012 yılında Abdullah Gül Üniversitesi'ne tahsis edildikten sonra devir gerçekleşmiştir. Abdullah Gül Üniversitesi, 2013 yılından itibaren modern mimarlık mirasının önemli bir temsili olan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nda eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Bu yerleşke içerisindeki yapılar, birbirini takip eden etaplar halinde restore edilmektedir. Ayrıca kampüs sadece eğitim amaçlı değil, aynı zamanda kentli ile bir araya gelerek sosyal ve kültürel etkinliklere ev sahipliği yapan bir merkez haline gelmiştir [119].

Sümerbank yerleşkesinin dönüşüm çalışmaları, fabrika kompleksi içindeki özgün yapıları ve açık alan düzenlemelerini değiştirmeden korumayı hedeflemekte ve aynı zamanda üniversitenin ihtiyaçlarına uygun yeni kullanım katmanları eklemeyi amaçlamaktadır. Bu dönüşümün bir parçası olarak en büyük alan, eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerine tahsis edilmiş ve ziyaretçi merkezi, sergi salonu, müze, restoranlar-kafeler ve açık-kapalı spor alanları gibi destekleyici unsurlarla zenginleştirilmiştir. Kampüste bulunan lojmanlar, yine lojman ve öğrenci köyü olarak barınma hizmetlerine ayrılmıştır. Bu hizmetlerin çevresine rekreasyon alanları ile yeşil alanlar ve spor alanları yerleştirilmiştir (Şekil 4.10) [119].

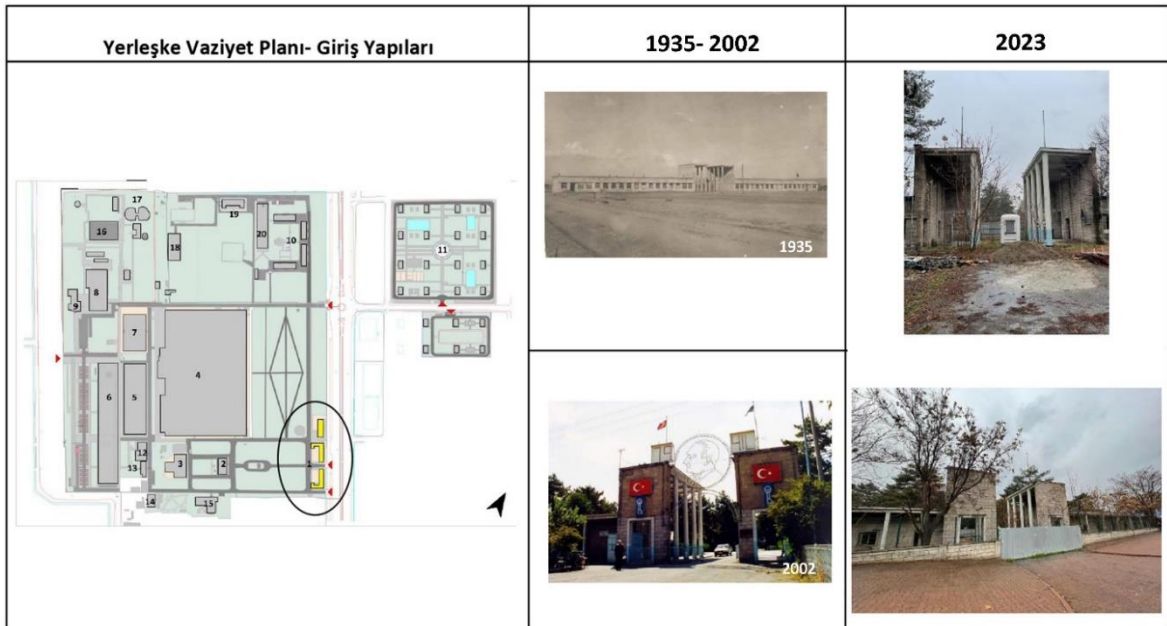

Şekil 4.10. Abdullah Gül Üniversitesi Planı, 2022 (Abdullah Gül Üniversitesi internet sitesi altlık olarak kullanılmıştır [112])

Günümüzde yerleşke sadece eğitim öğretimin görüldüğü, öğrenci ve öğretmenlere ait bir yer değil aynı zamanda içerisinde bulunan kütüphane, müze ve kafeler sayesinde halkın da faydalanabileceği bir alan olarak kullanılmaktadır. Geçmişte halk ile iç içe olan yerleşke günümüzde de halkı içine çeken bir konumdur. Kuruluş aşamasından günümüze, yerleşkede yaşanan değişimin anlaşılması, alanın bütüncül olarak incelenmesinin yanı sıra, yapı bazında incelemelerin yapılmasını da gerekmektedir. Bu nedenle, yerleşke içerisinde bulunan yapıların özgün özellikleri ile günümüzdeki özellikleri karşılaştırılarak, yapı özelinde yaşanan dönüşüm aşağıda aktarılmıştır.

1-Giriş Yapıları

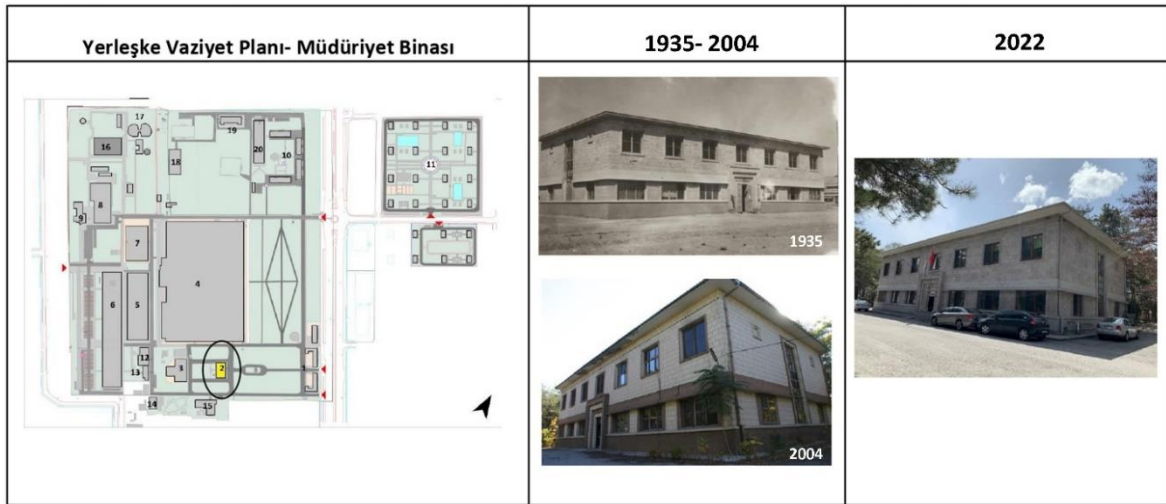
Tek katlı üç bloktan oluşan giriş yapıları, yerleşkenin güneydoğusunda yer almaktadır. 1934 yılında inşasına başlanmıştır. 1935 yılında güneyde bulunan iki bloğun inşa edildiği, bu iki bloğun batı kanatları ile kuzeydeki üçüncü bloğun ise 1940’larda eklendiği bilinmektedir. Güneydeki iki bloğun arasında yer alan anıtsal kolonatlar fabrikanın ana girişini oluşturmaktadır ve bu kolonatlar ana cadde boyunca uzanmaktadır. Farklı dönemlerde, revir, hastane, kreş gibi işlevlerde kullanılan giriş yapıları, günümüzde kullanılmamaktadır (Şekil 4.11).

Şekil 4.11. Giriş Yapıları [113] [117]

2- Müdüriyet Binası

Giriş kapısından sonra, giriş kapısının kolonatlarna referans verecek şekilde yolun her iki tarafı doğal elemanlarla desteklenmiş ve güçlü bir lineer etki yaratılmıştır. Bu doğal yolun sonunda müdüriyet binası yer almaktadır. 1934 yılında inşasına başlanan ve yerleşkenin güneyinde yer alan dikdörtgen planlı yönetim binası iki katlıdır. Hem plan hem cephe düzeni simetriktr. Kullanıldığı dönem boyunca mekânsal değişiklik geçirmeyen yapı Kayseri, Yozgat ve Sivas şehirlerine hizmet veren ORAN (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı) tarafından 2010 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Bu kullanım öncesi basit onarım geçiren yapı ORAN'ın geçici kullanımından [118] sonra 2012-2014 yılları arasında yenilenmiştir. Günümüzde niversite idari binası olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.12).

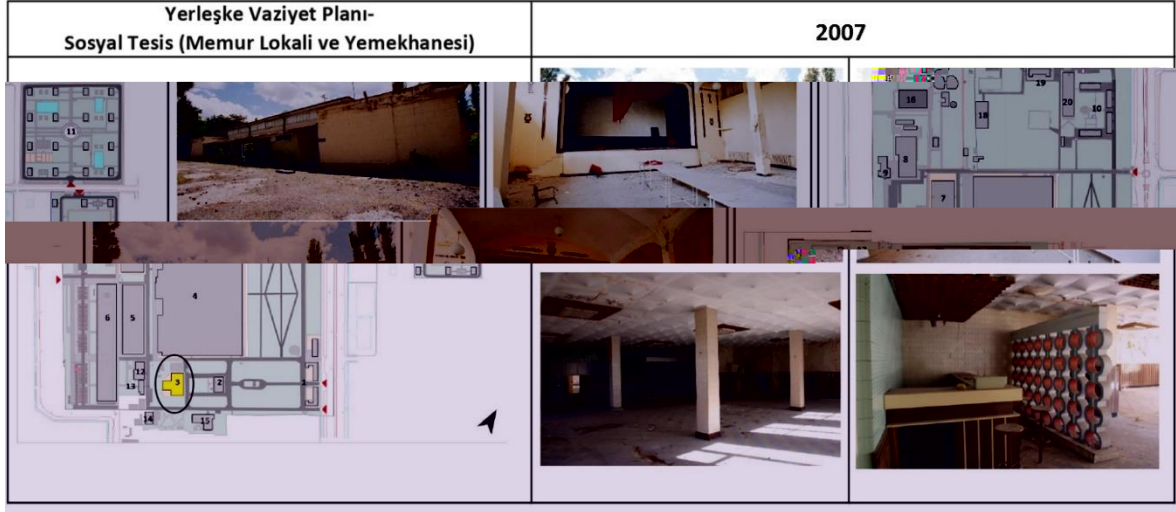

Şekil 4.12. Müdüriyet Binası [113] [117]

3- Sosyal Tesis (Memur Lokali ve Yemekhanesi)

Tüm fabrika binalarıyla birlikte 1934 yılında inşasına başlanan ve müdüriyet binasının batısında yer alan tek katlı betonarme taşıyıcı sistem ile yapılan yapı, karma işlevlidir. Yapı içinde iki kat yüksekliğinde tiyatro ve sinema salonu bulunmaktadır. İçerisinde ayrıca kare planlı yemek salonu bulunan yapıda, çeşitli etkinlikler ve ziyafetler yapılmaktadır. 1976 yılında geniş kapsamlı bir tadilat projesi hazırlanmış fakat gerçekleştirilememiştir [105]. 1980'lerde yapının doğu cephesine, çok amaçlı salonun sahnesinin arkasından ek bir giriş açılarak plan düzeni değiştirilmiştir. Ancak 2007 yılında ana salonda meydana gelen elektrik arızası nedediyle yangın çıkmış, sahne ve arkasındaki giriş koridoru tahrip olmuştur [118]. Yapıda yapısal deformasyon yoktur fakat malzemede deformeler olmuştur. Rutubet, salonun tavanlarına zarar vermiştir. Yapı kullanım dışı olduğundan dolayı bakımsızdır. Yapının plan

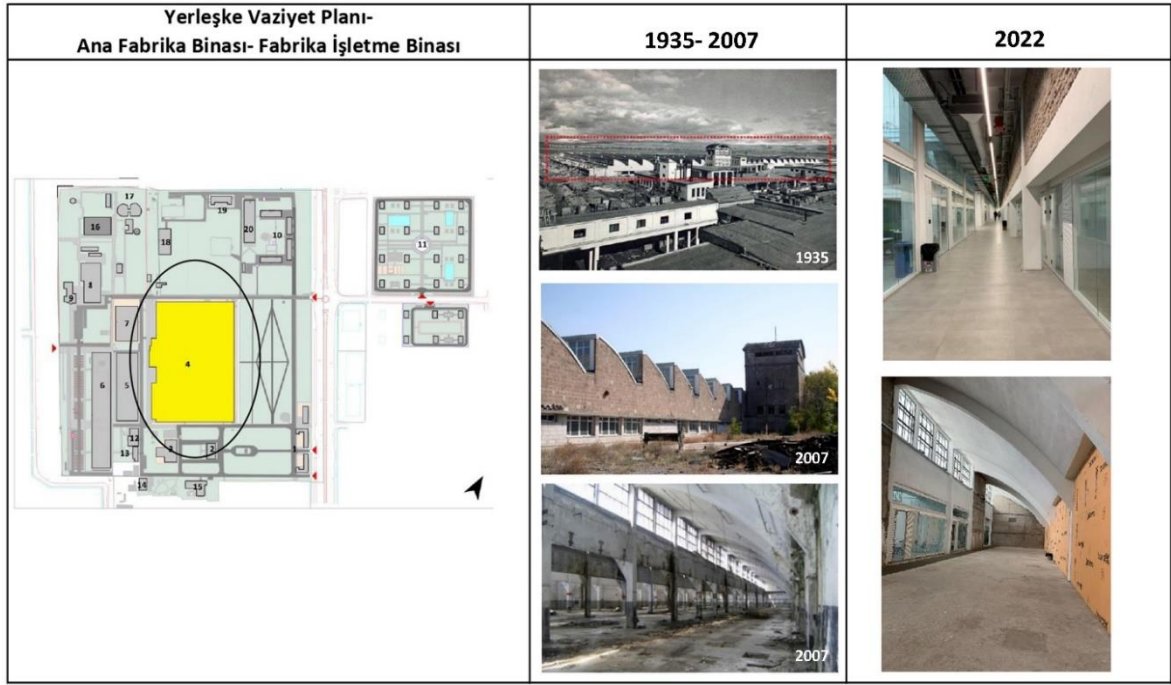
şemasında ve cephe organizasyonunda herhangi bir değişiklik yapılmamıştır [105]. Yapı günümüzde kullanım dışıdır fakat önümüzdeki yıllarda sosyal merkez olarak kullanılması planlanmaktadır. Belgeleme ve projelendirme çalışmalarına henüz başlanmamıştır (Şekil 4.13).

Şekil 4.13. Atıl durumdaki sosyal tesis [113]

4- Ana Fabrika Binası- Fabrika İşletme Binası

Yerleşke merkezinde bulunan ve büyük bir alana sahip olan Fabrika İşletme Binası, fabrika temelinin atıldığı günden beri (1934) varlığını sürdürmektedir. Tek katlı olmasına rağmen yüksekliği 9.15 metreye kadar ulaşan bir yapıdır. Yapının iskeleti betonarme olarak inşa edilip, üst örtüsü çeyrek daire kesitli betonarme plak tonozdan oluşmaktadır. Farklı cephelerdeki girişler sayesinde farklı üretim salonlarına ulaşılmaktadır. Bu yapıda dokuma üretimi yapılmaktadır. Cephelerin farklı yerlerinden farklı üretim salonlarına geçişler mevcuttur. 2002 yılında ihtiyaç doğrultusunda kuzey kısmına blok eklenmiştir [105]. Yapıya ilişkin belgeleme çalışmalarına 2015 yılında başlanmıştır. Etap etap yenileme çalışmaları devam eden yapının ilk bloğu dersliklere ayrılmıştır (Şekil 4.14). Yapı içinde bulunan mimari elemanlar ve makineler korunarak cam bölmelerle derslikler oluşturulmuştur.

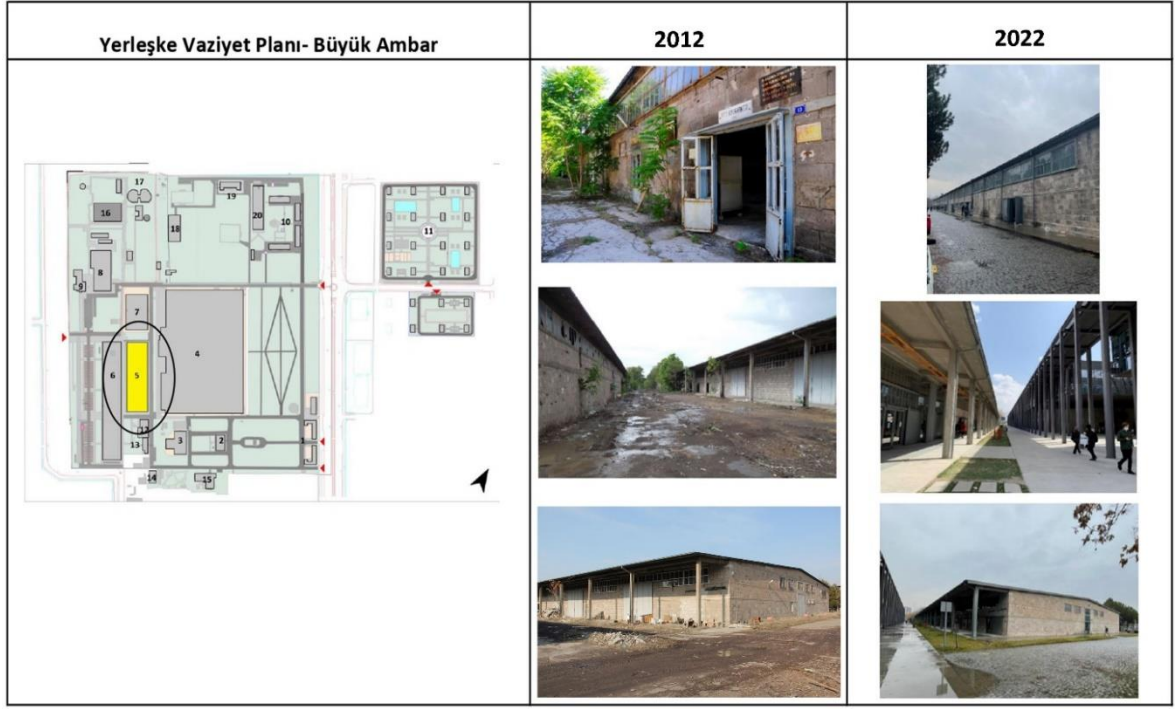
Şekil 4.14. Ana Fabrika Binası [113] [117]

5- Büyük Ambar

1934 yılında inşasına başlanan Büyük Ambar Binası, Fabrika İşletme Binası'nın batısında, demiryolunun hemen doğusuna konumlanmıştır. Yapı geniş açıklıklı betonarme iskelet taşıyıcı sistemden oluşmaktadır. Tek yönde eğimli üst örtüye sahip olan yapının yüksekliği 9.5 metreye ulaşmaktadır. Yapının batı cephesinde demiryolu hattına paralel uzanan arkadlar, mal ve hammadde yükleme ve boşaltma işlemleri için tasarlanmıştır [118]. Doğu ve batı cephelerinde bulunan ambar kapıları ve kuzey güney cephelerinde bulunan yüksek kapılar demir doğramalı olarak tasarlanmıştır. Yapı içerisinde bulunan üretim deposu fabrika ile birlikte 1935 yılında yapılmıştır. Yapının en özgün ve lüks mekânı işçi yemekhanesi, mutfak ve ıslak hacimlerden oluşmaktadır. 1935 Rus tasarımı olan yemek masası ve sandalyelerinin yanı sıra, yemek zili, mutfak bacası ve ıslak hacimleri özel olarak tasarlanmıştır. 1970 yılında işçi yemekhanesi yeniden düzenlenmiş ve mekânsal değişiklikler yapılmıştır [105].

Yapıldığı dönemin mimari anlayışını koruyan Ambar Binası'nın orta aksı günümüzde üniversite yapısının ana dolaşım hattı olarak kullanılmaktadır. Bu aksa açılan mekânlar ve derslikler yapının özgün taşıyıcı sisteminden bağımsız olarak çağdaş malzemelerle inşa edilmiştir. 2014 yılının sonunda başlanan uygulama 2016 yılında tamamlanarak kullanıma açılmıştır. Sınıflar, stüdyolar, ofisler, öğrenci çalışma alanları, yemekhane ve kafe gibi

birimleri içermektedir. Yapıldığı dönemde işçi yemekhanesi olarak kullanılan kısım, günümüzde de yemekhane olarak işlevine devam etmektedir (Şekil 4.15).

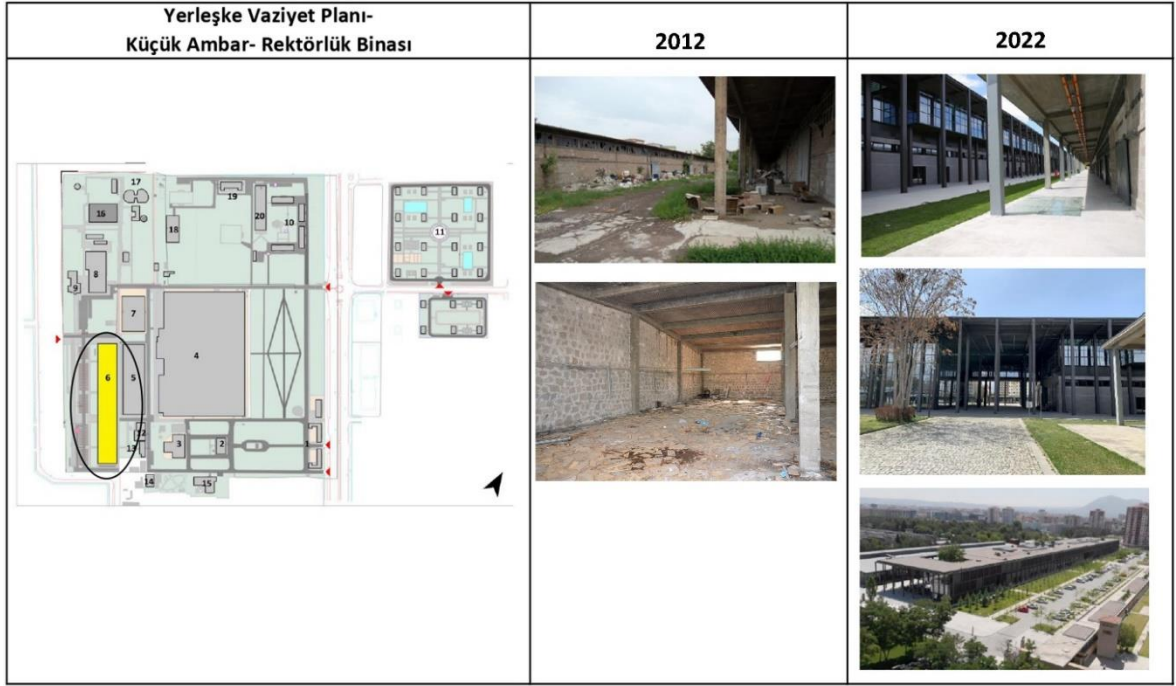
Şekil 4.15. Büyük Ambar Binası [113] [117]

6- Küçük Ambar- Rektörlük Binası

Büyük Ambar'ın hemen batısında bulunan Küçük Ambar, demiryolunun batısında yer almaktadır. 1934 yılında yapımına başlanmış, 1935 yılında kullanıma açılmıştır. Mimari cephe özellikleri bakımından Büyük Ambar'a benzemektedir. 1960'larda yapısal olarak güçlendirilen Küçük Ambar, Emre Arolat Architects tarafından tasarlanarak 2014 yılında hizmete açılmıştır. Ambar yapısının üstüne çağdaş mimarlık anlayışı ile tasarlanan ince ve uzun ek yapı yapılmıştır ve bu yapı, hemen doğusunda bulunan Büyük Ambar Binası'na benzetilmiş ve kolonatlardan oluşmuştur. Yapıda eğitim amaçlı mekânlar, idari ofisler, kütüphane ve kapalı sosyal alan bulunmaktadır (Şekil 4.16).

Yerleşke içinde eğitim-yönetim yapı ihtiyacının karşılanması için yepyeni bir yapı inşa etmek yerine, Küçük Ambar yapısının hem fabrika özelliklerini yansıtan ruhu taşıması hem de bu işlevleri içerebilecek bir mekâna dönüştürülmesi, Emre Arolat Architect tarafından önerilmiştir. Bu yapının doğusunda bulunan Büyük Ambar Binası'nın kolonatlı dış mekânı, dönemin kendi tekniğini ve tarihini yansıtmaktadır. Benzer bir şekilde, kolonatlı dış mekân esas alınarak, Küçük Ambar Binası'nın çatısı sökülüp yeni mekânları taşıyan bir saçak

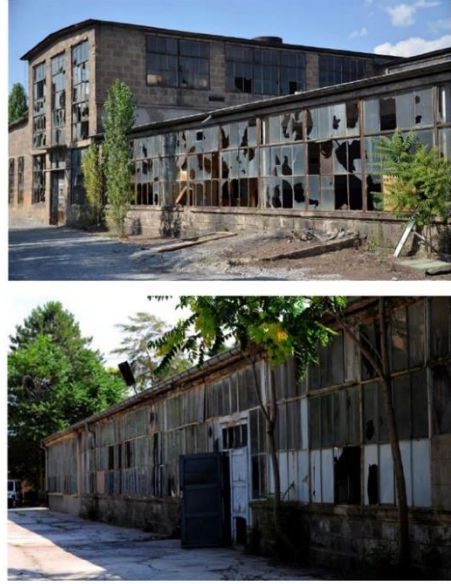
oluşturarak ve Büyük Ambar yapısının kolonatlarına karşılık verecek şekilde eklenerek dönüştürülmüştür.

Şekil 4.16. Küçük Ambar Binası- Rektörlük Binası [113] [117]

7- Bakım Onarım Atölyesi

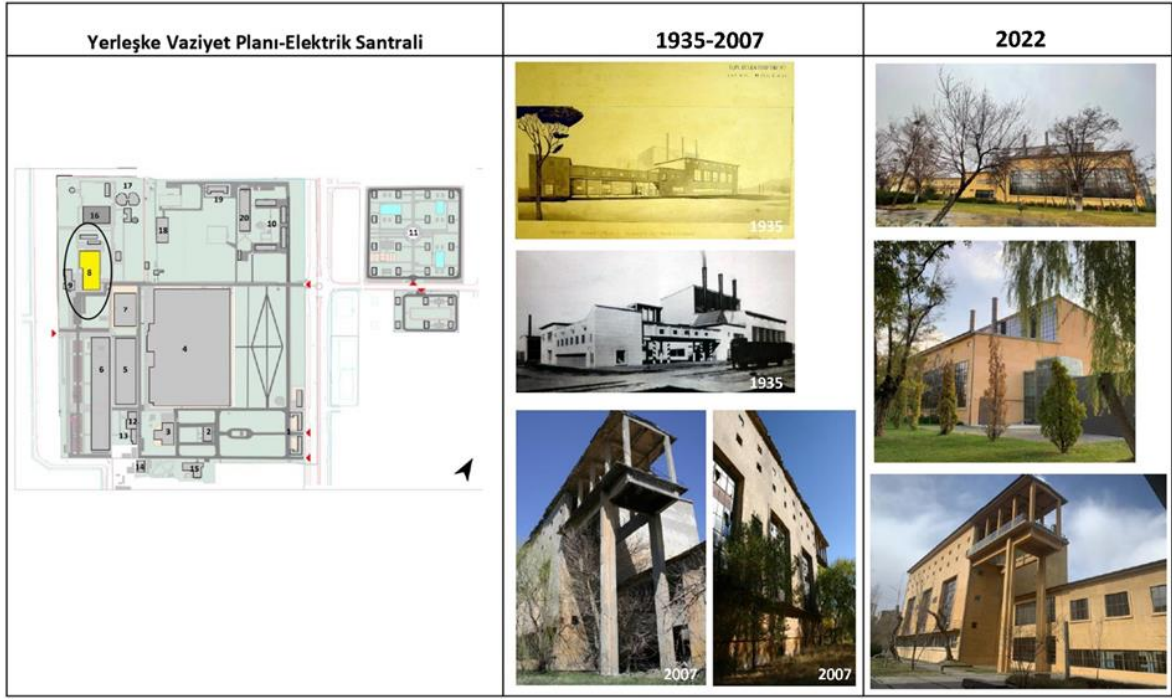
Tüm fabrika binalarıyla birlikte 1934 yılında inşasına başlanmıştır. Büyük Ambar'ın kuzeyinde bulunmaktadır. Yapıda atölye ve bakım birimleri tek katlı ve yapının kuzeyinde bulunan yapılar çift katlıdır. Bakım Onarım Atölyesi tek katlı olup çift kat yüksekliğindedir. Yapının batı kısmında atölyeler, doğu kısmında ofisler, kuzey kısımda ise dökümhane yer almaktadır. Yapı içerisinde çok sayıda özgün değerini koruyan makine, ocak, fırın, tezgâh ve bunların yanında baca ve havalandırma bulunmaktadır (Şekil 4.17) [118]. Sanayi Müzesi ve Mimarlık Araştırma Merkezi olarak yeniden işlevlendirilmesi için proje çalışmaları devam etmektedir.

Yerleşke Vaziyet Planı- Bakım Onarım Atölyesi	2013
	

Şekil 4.17. Atıl durumdaki Bakım Onarım Atölyesi [113] [117]

8- Elektrik Santrali

Fabrika yerleşke yapılarıyla birlikte 1934 yılında inşa edilen Elektrik Santrali, tesise elektrik üretmek amacıyla tasarlanmıştır. Bakım Onarım Atölyesi'nin kuzeyinde bulunmaktadır ve cephe düzeni ve plan şeması olarak diğer yapılardan farklılaşmaktadır. Betonarme ve çelik sistemin kullanıldığı bu yapıda geniş şeffaf yüzeyler, ikinci katta birbirine bağlanan koridorlar büyük özenle tasarlanmıştır. Doğu cephesinde kolonatl bir avludan geçilen ana girişin yer aldığı ve içinde ofisler, ıslak hacimler ve laboratuvarların bulunduğu yapının güney bölümü ise iki katlı olarak düzenlenmiştir. Doğu cephesinde üç kat yüksekliğinde cam giydirme cephenin önünde kazanlara ait üç adet baca bulunmaktadır. Yapının içinden merdivenle köprü biçiminde tasarlanan vince ulaşılmaktadır (Şekil 4.18) [118].

Şekil 4.18. Elektrik Santrali [113] [117]

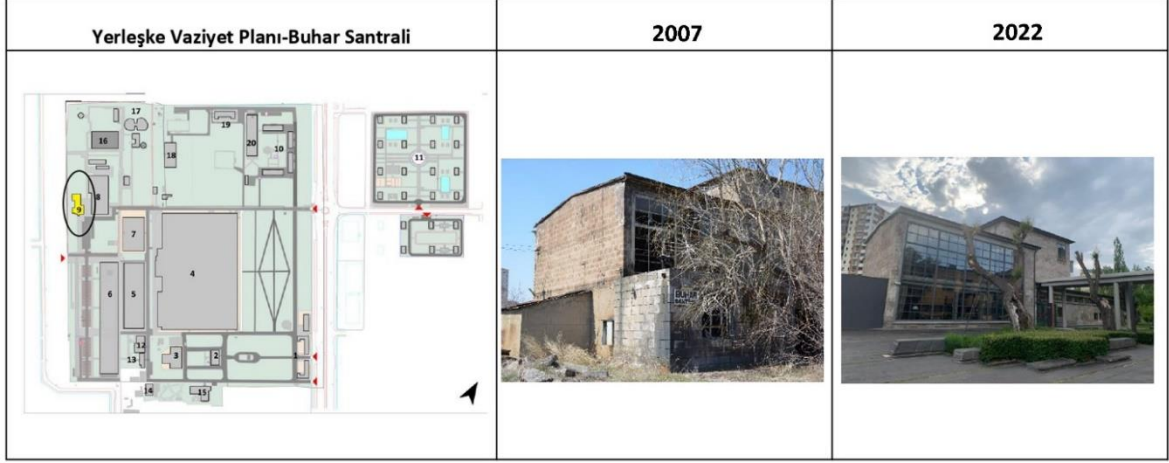
Asiliskender'e (2008) göre, yerleşkede Rus Konstruktivizmi'nin izlerini en büyük oranda yansıtan yapı budur [68]. Yapının yüksekliği ve ihtişamı dikkat çekmektedir. Yapı merkezinde bulunan bina cephesiyle diğerlerinden ayrılmaktadır. Giriş kısmındaki kolonlar üzerinde bulunan köprülü bağlantı özgün tasarımın bir parçasıdır. Ana giriş doğu cephesinden sağlanmakta ve bu cephede ofisler ve laboratuvarlar bulunmaktadır. 1935 yılında diğer yapılarla birlikte yapılan yapının cephe düzeninde ve plan şemasında bir değişiklik yapılmamıştır [105]. Fabrika yerleşkesi dışında kente de elektrik sağlayan santral, işlevi sona erdikten sonra 1980'li yıllarda konfeksiyon atölyesi olarak kullanılmıştır. Bu dönemde kazan ve bacalar sökülüştür [118].

Günümüze gelene kadar herhangi bir mekânsal değişikliğe uğramamıştır. Yapının bir kısmı Abdullah Gül Cumhurbaşkanlığı Müzesi olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Üniversite tarafından T.C. Cumhurbaşkanlığı makamı kullanımına devredilmiştir. Emre Arolat Architects tarafından hazırlanan projenin uygulanmasına 2014 yılında başlanmıştır [118]. Günümüzde müze, kafe, idari birimler olarak kullanımına devam etmektedir.

9- Buhar Santrali

Elektrik Santrali ile aynı yıl inşa edilen ve Elektrik Santrali'nin hemen doğusunda bulunan Buhar Santrali yerleşkeye buhar gücü sağlaması amacıyla inşa edilmiştir. Fakat buhar gücüne ihtiyacın olmadığı anlaşıncaya yapı, sıcak su ve ısıtma sisteminin olduğu bir

işleve dönüşmüştür [118]. Elektrik Santrali ile birlikte restorasyonu ve yeniden işlevlendirme projesinin uygulaması yapılmıştır [118]. Günümüzde Abdullah Gül Kütüphanesi olarak kullanılan yapının içerisinde özgün elemanlar hala korunmaktadır (Şekil 4.19).

Şekil 4.19. Abdullah Gül Kütüphanesi [113] [117]

10- İtfaiye Binası

Büyük Ambar'ın hemen güneyinde yer alan İtfaiye Binası, itfaiye araçları bakım ve onarımlarının gerçekleştiği ana salon olarak tasarlanmıştır. 1933-1935 yılları arasında yerleşkenin geri kalanı ile birlikte inşa edilmiştir. Yerleşkedeki diğer yapılarla karşılaştırıldığında, tasarım ve teknolojik özellikler bakımından diğer yapıların gerisinde kalmış, zaman içinde niteliksiz eklemelerle özgünlüğünü kaybetmiştir. Fakat işlevsel ve kültürel olarak yerleşkede tamamlayıcı bir rol üstlenmiştir.

Günümüzde, itfaiye araçlarının bakım ve onarımlarının yapıldığı ana salon kısmı kafe/restoran olarak kullanılmaktadır. Ana salonun kuzey tarafında bulunan ve duvarla ayrılmış olan bölüm, mutfak olarak tasarlanmıştır. Salonun güney ucundaki bakım bölümü ise kafe/restorana ait toplantı odası olarak planlanmıştır. Mekânın içinde kot farkı korunarak, gerektiğinde ayırıcı duvar panelleriyle iki ayrı hacime bölünebilmektedir [120]. Yapının yüksekliği Büyük Ambar binasının ve Küçük Ambar binasının yükseklikleri arasında bir geçiş yaparak kademelendirilmiştir. Yapının sosyal merkez olarak kullanımını desteklemek amacıyla sonradan yapılmış eklerden bir diğerinin yerine, üzeri açılıp kapanabilen bir mekân ilave edilmiştir. Yapı içerisinde bulunan bakım çukurları cam döşemelerle kapatılmış, mekânın yüzeyel bütünlüğü korunmuştur (Şekil 4.20) [120].

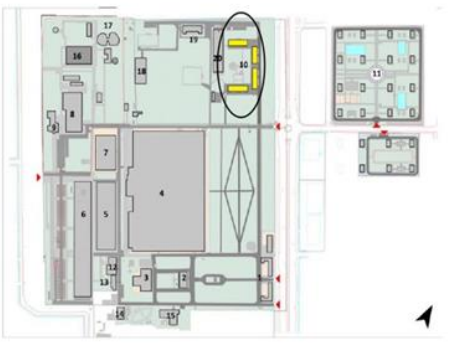
Yerleşke Vaziyet Planı-İtfaiye Binası	2007	2022
		

Şekil 4.20. İtfaiye Binası, 2022 [113] [117]

11- İç Vazife Evleri

Konutlar 1935 yılında fabrika ile aynı zamanda tasarlanmış ve inşa edilmiştir. Konutlar genellikle çift katlı betonarme sistemde inşa edilmiştir. Cephelerde taş kaplama kullanılmıştır. Mevcut konfor seviyesine ulaşmak ve kullanımın daha iyi olması için yapılarda birçok değişiklik yapılmıştır fakat plan şeması ve cephe organizasyonu aynı kalmıştır.

Kente yakın konumda bulunmasından dolayı çalışanlar için konutlara ihtiyaç duyulmuş ve konutlar önce alan içinde daha sonra alan dışında inşa edilmiştir. Çift katlı dört bloktan oluşan iç vazife evleri, memur aileler için tasarlanmıştır [105]. Günümüzde plan şemasını ve cephe özelliklerini koruyan yapıların bir kısmı üniversiteye ait birimlere ayrılmıştır. Bir kısmı ise konaklama birimi olarak kullanılmaktadır (Şekil 4.21).

Yerleşke Vaziyet Planı-İç Vazife Evleri	2022	
		

Şekil 4.21. İç Vazife Evleri, 2022 [117]

12- Dış Vazife Evleri

1942 yılında yapılan ve yapıldığı dönemde fabrika çalışanları için tasarlanan yapılar günümüzde üniversite öğrencilerinin konaklayabileceği öğrenci köyü olarak kullanılmaktadır. Cephe düzeni ve mimari özelliklerinde herhangi bir değişiklik yapılmamıştır (Şekil 4.22).

Yerleşke Vaziyet Planı-Dış Vazife Evleri	2007	2022
		

Şekil 4.22. Dış Vazife Evleri, 2022 [113] [117]

13- Spor Tesisi

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın sosyal tesisleri, alanın güneyinde bulunmaktadır. Fabrikadan spor tesise geçiş bulunmamaktadır. Futbol sahası, tenis kortları ve yüzme havuzuna alanın güneyindeki ana caddeden ulaşılabilir.

1935 yılında inşa edilen ve döneminin sosyal duyarlılığını da yansıtan fabrika, üretim, yönetim ve hizmet birimlerinin dışında çalışanlar için sosyal alan tanımlamıştır. Yöneticiler, ekonomi ve sanayi alanında yeterli olamayacaklarını düşündükleri için spor tesislerini yerleşke içerisine dahil ederek sosyal gelişimi sağlamışlardır. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası sadece üretim amaçlı değil; aynı zamanda sosyal ve sportif kalkınmanın da bir merkezi olmuştur. Yerleşke açılışında çok sayıda spor gösterisi yapılmıştır. Fabrika çalışanları tarafından Sümer Spor Kulübü kurulmuş, futbol, atletizm, boks ve güreşte başarılar elde edilmiştir. Ayrıca spor tesisi içerisinde at binmek için özel bir yer bulunmaktadır [105].

2004 yılından bu yana faaliyette olan tesis, içinde yarı olimpik yüzme havuzu, 3 katlı spor kompleksi, 2 basketbol sahası, 2 voleybol sahası, 2 tenis kortu, okçuluk alanı, 40 araçlık açık otopark ve yürüyüş alanı gibi çeşitli olanaklar sunmaktadır [121]. 2004 yılında belediye tarafından yenilenen tesis mevcut konfor koşullarına göre yeniden düzenlenmiştir. Futbol sahasına soyunma odaları ve halka açık galeri eklenmiştir. Yüzme havuzunun teknik donatıları yenilenmiş ve çocuklar için küçük bir havuz eklenmiştir. Alanın güneyine idari bina ve soyunma odaları inşa edilmiştir. Fabrika ile yüzme havuzu arasında yeme içme birimleri yer almaktadır. Futbol sahası günümüzde çeşitli futbol kulüplerinin kullandığı bir alandır. Yüzme havuzu ve tenis kortu ise belediye tarafından işletilmektedir (Şekil 4.23) [105].

Yerleşke Vaziyet Planı- Spor Tesisi	1935	2023
 Фрагмент фасада главного корпуса хлопчатобумажного комбината в Кайсери (Турция) Генеральный план хлопчатобумажного комбината в Кайсери Yerleşke vaziyet planı, 1935 Yerleşke vaziyet planı, 2023		

Şekil 4.23. Spor Tesisleri ([105]; [122]; [121])

4.3. Yerleşkenin Değer Tanımları Bağlamında İncelenmesi

Devletçilik politikalarının sanayileşmedeki en büyük girişimi olan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası 1935 yılında ilk devlet fabrikası olarak kurulmuştur. Kurulduğu günden itibaren yerleşkeye ve içinde yer alan yapılara, farklı birçok değer atfedilmiştir. Yerleşke, bulunduğu konum itibari ile kent ile kurduğu ilişki ve yerleşkenin kendi içinde oluşturduğu bir yaşam sebebinden dolayı toplum üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Günümüzde önemini korumaya devam eden Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın değer tanımları, geçmişte ve günümüzde sahip olduğu, sonradan kazandığı ve yitirdiği değerler üzerinden detaylarıyla incelenmiştir.

Özgünlük Değeri

Özgünlük kavramı ve bu kavramın dair esaslar, çağdaş koruma anlayışında dönüm noktası sayılabilecek önemli bir sürecin başlangıcını tanımlamaktadır. Fielden ve Jokilehto, özgünlük kriterlerini tasarım, malzeme, işçilik kalitesi ve çevresel etkenler açısından değerlendirirken; UNESCO, Nara Özgünlük Belgesi'ne (ICOMOS) referans vererek gelenek, teknik, yönetim sistemi, dil ve ruh, dugusal bağ gibi somut olmayan diğer öğeleri de eklemiştir [123].

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, yapıldığı dönemde çağdaş uygarlık düzeyinde inşa edilmiş ve kente kattığı yeniliklerle önemli bir değere sahip olmuştur. Günümüzde ise çağdaş teknik ve tasarım anlayışlarının kullanılmasıyla yerleşkede dönem özelliklerini temsil eden tasarımlardan meydana gelen yapılar da bulunmaktadır. Yerleşke içerisinde özgün niteliğini koruyan yapılar, restorasyon çalışması ve farklı işlevlerle yeniden kullanıma açılmıştır. Tasarım ve malzeme açısından özgün niteliğini koruyan Küçük Ambar Binası, Büyük Ambar Binası, İtfaiye Binası, Elektrik ve Buhar Santrali, Müdüriyet Binası, Ana Fabrika Binası, İç Vazife Evleri ve Dış Vazife Evleri yeniden işlevlendirilerek özgün nitelikleri devam etmiştir.

Atıl kaldığı dönemde ise yapıların bir kısmı özgün niteliklerini kaybetme noktasına gelmiş olsalar bile yerinde müdahale sonucu çağdaş eklerle birlikte tasarımda özgünlük devam ettirilmiştir. Küçük Ambar Binası'na çağdaş eklerle yeniden işlevlendirme çalışması yapılmış ve mimari, tasarım ve malzeme açısından özgün hali korunarak modern kimlik kazanmıştır.

Kullanılmayan yapılara henüz müdahale edilmediğinden dolayı malzeme dokusunda bir takım eskimeler meydana gelmiş ve fiziksel deformasyonlara uğramıştır. Bundan dolayı atıl kalıp kullanılmayan yapılar için restorasyon çalışmasının yapılması planlanmaktadır. Sosyal Tesis, Giriş Yapıları ve Bakım Onarım Atölyesi malzeme bakımından özgünlüğünü kaybetme noktasına gelmiştir. Fakat tasarım ve malzeme açısından özgünlüğünü korumaktadır. Nara Özgünlük Belgesi'nde bahsedilen ruh ve hissiyat, yapıların içinde bulunan ve dönemin izlerini yansıtan aletler ve eşyalar sayesinde devam etmektedir. Yerleşke genel olarak hem mimari hem plan hem de yarattığı his ve duygu bakımından özgünlüğünü yitirmemiştir.

Bütünlük Değeri

ICOMOS Türkiye Kültürel Mirası Koruma Bildirgesi'nde (2013) bütünlük değeri, “mimari mirasın yapısal ve mimari olarak bir bütün tanımlaması ve miras olma durumunu belgeleyen tüm unsurları ile var olması durumudur. Bütünlüğün diğer bir boyutu ise, mimari mirasın içinde varlık kazandığı çevre ve diğer miras unsurları ile birlikte süreklilik göstermesi” şeklinde tanımlanmaktadır [32]. UNESCO (2019)'nun bütünlük kavramını “doğal ve/veya kültürel mirasın ve o mirasın kendine ait niteliklerinin bütünlük ve eksiksizliğinin bir ölçütüdür” şeklinde tanımlamıştır.

Yerleşke içerisindeki yapıların kurulduğu günden bu yana birbiriyle ilişki içerisinde olduğu ve döneminde yapılan yapıların hepsi halen yerinde olduğu için bütünlük korunmuştur. Mimari bütünlüğü, yapı bütünlüğü ve çevre bütünlüğü ile yerleşke, yapıldığı dönemin tüm unsurlarını devam ettirmektedir. Emre Arolat Architects ile yapılan yazılı görüşmede¹¹ “Büyük Ambar Binası’nın kolonatl dış mekânı jeneratif bir öge olarak değerlendirilerek görece yeni ve daha az karakteristik olan Küçük Ambar Binası’nın çatısı sökülüp bir saçak ve var olan ambar mekânının üzerine gelecek yeni mekânları taşıyan strüktür ve Büyük Ambar Binası’nın kolonata karşılık verecek bir kolonat eklenerek dönüştürülmüştür.” ifadeleri yer almaktadır. Böylece Küçük Ambar Binası’nın atıl bırakılmayıp yeniden kullanıma açılması mimari ve yapı bütünlüğü açısından önemlidir. Yerleşke ve kentin bütünlüğü de korunmuştur. Yerleşke etrafında her ne kadar silüet açısından bütünlük bozulmuş olsa da gelişen kent ile birlikte yerleşke çevresinde oluşan yeni yapılaşmalar yerleşkeyle olan bütünlüğü artırarak dinamik bir işlev kazandırmıştır.

Estetik/Sanatsal Değer

ICOMOS Türkiye Kültürel Mirası Koruma Bildirgesi’nde (2013) estetik ve sanatsal değeri; Kültür varlığının tasarımındaki anlayışı ve bezeme özelliklerini, dönemin ulaştığı beğeni düzeyini ve niteliğini kapsar.” şeklinde tanımlamıştır [32]. Mason’a (2002) göre bir yapının, nesnenin veya alanın tasarımı veya gelişimi başka bir estetik değer kaynağı oluşturabilmektedir. Estetik kavramı, görme, koku, ses ve his gibi tüm duyuları kapsayacak şekilde daha geniş yorumlanabilmektedir. Bu nedenle miras alanı, sunduğu duyuşal deneyim açısından değerlidir [124].

Erken Cumhuriyet Dönemi’nin temsili olan yerleşke içerisindeki yapılar Rus Konstrüktivizmi’ni yansıtmaktadır. Çağdaş ve yenilikçi kompozisyonların bir araya gelmesiyle oluşan yerleşkede cephe düzeni sade ve anlaşılır olarak tasarlanmıştır. Simetri ve anıtsallığın baskın olduğu yerleşkede betonarme ve yığma karma teknikle inşa edilen yapılar bulunmaktadır. Yerleşke içerisinde en büyük alana sahip olan Fabrika İşletme Binası olmak üzere büyük bölümü büyüklü küçüklü çok sayıda yapı ile birlikte tasarlanmıştır [118]. Küçük Ambar Binası’nın yüksek tavanlı orta kısmında ise, çelik taşıyıcı sistem ile iki katlı yeni mekân oluşturulmuştur. Mevcut yapı sadece özgün özelliklerinin sergilendiği ve yeni işlev için sonrasında mekânlara kabuk olmak yerine, kullanıcı ile etkileşim içinde olan bir mekâna

¹¹ 11.07.2023 tarihinde Emre Arolat Architects ile yapılan elektronik posta yazışmasından bir bölüm.

dönüştürülmüştür. Böylece kullanıcı tarafından çağdaş ekin biçimi, malzemesi ve teknoloji ile dönemin yapım teknolojisi ve mimari yaklaşımlarının sorgulanması amaçlanmıştır [125].

Yerleşke içerisinde bulunan Elektrik Santrali günümüzde Abdullah Gül Müzesi'ne dönüştürüldükten sonra yapı içerisine girildiğinde santrale ait makineler veya dönemin çalışma anlayışının yansıtılması beklenmiştir. İçerisinde sadece kömür yataklarının varlığı bu hissiyatı artırmıştır. Estetik değerin kaybolduğu görülmüştür. Atıl kalan yapılarda estetik değer daha anlaşılır bir durumdadır. Çünkü henüz müdahale yapılmamış ve döneminin sahip olduğu mimari özelliklerini barındırmaktadır. Arşiv fotoğraflarından da anlaşıldığı üzere Sosyal Tesis ve Bakım Onarım Atölyesi'nde bulunan mimari ve teknolojik unsurlar Mason'un estetik değer açıklamasına denk düşmektedir. Çünkü içerisinde yapıların sahip olduğu eskilik kavramı vardır ve bu da duyuşsal olarak görmeyi, koklamayı ve hissiyatı artırmaktadır. Döneminin yansıması olan yerleşke günümüzde de aynı kompozisyon ve mimari özelliklerini devam ettirmiş ve estetik ve sanat değerini kaybetmemiştir.

Teknik/Teknolojik Değer

ICOMOS Türkiye Kültürel Mirası Koruma Bildirgesi'nde (2013) teknik ve teknolojik değer; “Kültür varlığının ait olduğu dönemin teknik bilgi, beceri, yapım, malzeme ve işçiliğine ilişkin belgesel niteliklerinin tümüdür” şeklinde tanımlanmıştır [32]. Fielden ve Jokilehto (1998) teknik değeri açıklarken; bilimsel ve eleştirel tarihi değerlendirmeye dayalı, tasarım, işlev, teknik ve strüktürel anlayışla doğrudan ilişkili olduğunu belirtmiştir. Bundan doğan ve gelişen teknik- teknolojik değer; aynı zamanda kendi dönemi ve günümüz ile bir bağ kurmaktadır [123]

1930'lu yılların teknolojisini yansıtan, Erken Cumhuriyet Dönemi yapısı olan, Türk-Rus işbirliği ile yapılan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası teknik teknolojik değere sahiptir. Dönemin teknolojisi kullanılarak üretilen ekipmanlar (dokuma makineleri, buhar makineleri, kömür yatakları) günümüzde yeniden işlevlendirilen yapıların içerisinde sergilenmektedir. Yerleşke içerisindeki yapılarda sergilenen ekipmanlar, mekânsal kullanımın bir parçası olmakta ve dönemin teknolojisini temsil etmektedir (Şekil 4.24). Yerleşkeye ilişkin en önemli verilerden biri, yıllar boyunca üretim ve üretimle kurulan ilişkinin olmasıdır. Yapıldığı dönemde üretim fonksiyonlarını devam ettiren yerleşke, halka somut ürünler sunmuştur. Günümüzde ise eğitim açısından üretime devam eden yerleşke, çalışan ve öğrenciler tarafından soyut ürünler üreten bilgi merkezi olmuştur.

Şekil 4.24. Dökümhanenin günümüzden fotoğrafı [113]

Sosyal Değer

Mirasın sosyal değerleri, geniş anlamda sosyal bağlantıları, ağları ve diğer ilişkileri mümkün kılar ve kolaylaştırır. Bu ilişkilerden biri mutlaka mirasın tarihi değerleriyle ilgilidir. Bir miras alanının sosyal değeri, o alanın kutlama, pazar alanı, piknik alanı gibi sosyal kullanım alanlarını içerebilir. Bu tür değerlerin güçlendiği ve mümkün kıldığı sosyal grup türleri ailelerden mahalle gruplarına, etnik gruplardan özel ilgi gruplarına kadar her şeyi içerebilir [124].

Yerleşke aktif kullanıldığı dönemde lokallerde çeşitli kutlamaların yapıldığı, sinema ve tiyatro oyunlarının sergilendiği, alan içerisinde bulunan havuz başında çeşitli düğün ve etkinliklerin yapıldığı, spor sahalarında çeşitli müsabakaların düzenlendiği farklı kapalı ve açık mekânlarıyla sosyal değer içermektedir. Günümüzde ise yerleşkenin geçmişte sahip olduğu kullanıcı profili değişmiş, öğrenci ve üniversite çalışanlarından oluşan bu profil yerleşke ve mekânlarıyla yeni bir ilişki biçimi tanımlamıştır. Ayrıca, kurulduğu dönemde mevcut olan lokal, sinema, tiyatro ve havuzbaşı gibi alanların hem fabrika çalışanlarına hem de kentliye hizmet etmesi sonucu sahip olduğu sosyal değer, günümüzde bu alanların kafe ve etkinlik alanı olarak kullanılması ile kaybolmuştur.

Saygınlık-Prestij Değeri

Özçakır (2018)'ın aktarımına göre Frey ve Pommerehne prestij değerini, "bir topluluğun veya kişinin belirli bir miras malına sahip olmaktan elde ettiği prestij" anlamına geldiğini belirtmiştir. Kültürel ve sanatsal yapılar bulundukları bölgeye pozitif tanınırlık ve prestij sağlarlar. Prestij değeri kolektif bir fayda olduğundan piyasa mekanizması da bu durumdan faydalanmaktadır [34]. Yerleşkenin kent içindeki konumu ve kentli tarafından tanınırlığı prestij değerini artırmaktadır. Örneğin; Elektrik Santralinde bulunan kafeye gelen kullanıcı veya halk, yerleşke içindeki yapıların dikkat çekici olmasından dolayı Elektrik Santrali'nin içinde yer alan müzeyi de gezme fırsatı bulmaktadır.

Eğitim Değeri

Yapıların ve onların bir araya gelişleri yaşamın mekâna bir yansımasıdır. Bu yapılar ve alanlar, farklı zaman dilimlerinde yaşayan toplumların sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik ve siyasi hayatlarına dair bilgiler sunan somut kaynaklardır [24]. Günümüzde yerleşkeye baktığımızda alandaki bütünlük bozulmadığından ve özgün nitelikler kaybolmadığından dolayı yerleşke ve yapılara dair detaylı bilgiye ulaşılabilir. Yerleşkedeki yapıların içerisinde bulunan makineler, döneminde yapılan üretim hakkında bilgi vermektedir. Yapıların mimari planlarına ve cephe özelliklerine bakıldığında, döneminde ne amaçla kullanıldığı anlaşılabilmektedir. Örneğin Ana Fabrika Binası ile Ambar Binaları'nın veya Elektrik Santrali ile İtfaiye Binası'nın farkını mimari planlar sayesinde anlayabiliriz. Yerleşke içerisindeki evler ve yerleşke dışındaki evlerin kimler için yapıldığına yine mimari planlarına bakarak bilgi sahibi olabiliriz.

Süreklilik Değeri

Madran ve Özgönül (2005) "Süreklilik değeri, o kültür varlığının kullanımının sürmesi ve kendisine çağdaş toplumda bir yer bulmasıyla ilgilidir. Böylece yapının kullanılarak korunması temel ilkesinin gereği yerine gelecek, yapı günümüzün bir etkinliğine hizmet verecek ve böylece "geçmişimiz için bir gelecek" olarak tanımlanan önemli bir koruma söyleminin gereği yerine gelmiş olacaktır. Özellikle özgün işlevini günümüzde de sürdürebilen yapılar "süreklilik" değerinin önemli temsilcileri olmaktadır." şeklinde açıklamıştır [24]. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası kültür varlığının kullanımını sürdürerek yapıldığı dönemde fabrika olarak işlevine devam ederken, yerleşke günümüzde eğitim

alanında işlevine devam etmektedir. Özgünlük ve bütünlük değerlerini devam ettiren yapı böylece kullanılarak korunmuştur.

Tarihi Değer

ICOMOS Türkiye Kültürel Mirası Koruma Bildirgesi'nde (2013) tarihsel değer; miras yapılarının tarihsel değer taşıyan bir olay, kişi ve/veya kurumla ilişkili olması veya eskiliği olmak üzere iki kriterle bağıntılı olarak tanımlanmaktadır [32].

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın temeli Başbakan İsmet Paşa (İnönü) tarafından 20 Mayıs 1934 tarihinde ve beraberinde milletvekillerinin de bulunduğu bir törenle atılmıştır ve fabrika 1935 yılında dönemin iktisat vekili Celal Bayar ve Rus heyet tarafından görkemli bir törenle açılmıştır. Döneminin önemli kişileri ile ilişkili olan yerleşke bu nedenle tarihi değere sahiptir. Günümüzde ise adını 11. Cumhurbaşkanı'dan alan Abdullah Gül Üniversitesi döneminin önemli kişiliğini barındırmasından dolayı tarihi değere sahiptir.

Yerleşke 1935 yılında faaliyete açılmış ve günümüze kadar ayakta kalmaya çalışmıştır. Sahip olduğu çeşitli fonksiyonlara ve yeniden işlevlendirmelere rağmen mimari özelliğini kaybetmeyen ve tescilli yapıları ile kullanımına devam eden yerleşke Erken Cumhuriyet Dönemi'nin önemli yapılarından. Yapıldığı dönem bakımından tarihi değere sahiptir.

Sembolik Değer

Okuyay ve Binan'a (2017) göre "sembolik değere sahip taşınır veya taşınmaz tüm kültür varlıkları; belirli bir dönemin, bir olayın veya düşüncenin günümüzdeki yansımasıdır. Bu öğeler; bir bakıma toplumsal belleği var eden ve devamlılığını sağlayan, iletişime yönelik sembolik araçlar olarak da nitelenebilir. Bu iletişim dini veya politik olduğu kadar; bir ulusa özgü, manevi, bir yaşanmışlık veya gelenekle ilintili olabilir." şeklinde bahsetmişlerdir [123].

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, belleklerde iz bırakmış bir yerleşkedir. Kayseri'de yaşayan birçok işçiye iş imkânı sunan fabrikadaki işçiler, memurlar ve halk tarafından kullanılan alanlar kentin merkezi haline gelmiştir. Yerleşke sadece üretim yapılan mekân değil aynı zamanda içerisinde sosyal hayatın da olduğu, çeşitli spor alanlarının ve rekreasyon alanlarının olduğu kendi içinde oluşmuş bir kompleks niteliğindedir. İnsan hafızasında bu denli yer etmiş yerleşke günümüzde de hala kullanılmaya devam ettirmektedir. Günümüzde

atıl kalan yapıların varlığı sayesinde yaşanmışlık izlerinin sürdüğü görülmektedir. Böylece dönemin yaşam tarzı anlaşılmakta ve yansıtılmaktadır.

Anı Değeri

Madran ve Özgönül (2005) anı değerini bir olayla ilişkilendirerek bu anıların bir yapıyla özdeşleşebileceğinden bahsetmişlerdir [24]. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın içerisinde bulunan Atatürk büstünün çevresinde, fabrika açılışında ve önemli günlerde birçok konuşma yapılmıştır. İşçilerin her sabah toplanma alanı olan bu büste günümüzde ince uzun ağaçlı bir yoldan geçilerek ulaşılmaktadır (Şekil 4.25). Alan fiziksel özellikleri ile mevcut durumdadır. Fiziksel özelliklerini korumasına rağmen kullanım değerini kaybetmesinden dolayı anı değerinin de yok olmasına neden olmuştur.

Şekil 4.25. Atatürk Büstü [117]

Yerleşkede kurulduğu günden itibaren, içerisinde bulunan havuzun çevresinde düğün organizasyonları yapılmıştır. 1966 yılında eşi Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nda çalışan Ayşe Düğencioğlu düğününü bu havuz kenarında gerçekleştirmiştir. Yapılan görüşmede, Düğencioğlu, fabrikanın birçok imkânından faydalandığını, fabrika içinde yapılan kutlamalara ve etkinliklere katıldıklarını, eşinin fabrika bölümünde müdür olması nedeniyle

dış vazife evlerinde yaşadığını, bayanların gün içinde toplanıp sohbet ettiklerini belirtmiştir (Şekil 4.26).¹² Tüm bu açıklamalar, yerleşkenin birçok farklı kullanıcı grubunun anılarında yer eden gündelik yaşam ve özel gün mekânlarına ev sahipliği yaptığını göstermektedir.

Şekil 4.26. Ayşe Düğencioğlu’nun sosyal tesiste yapılan düğünü,1966 [126]

Grup Değeri

ICOMOS Türkiye Kültürel Mirası Koruma Bildirgesi’nde (2013) grup değeri “Birlikte bir bütün oluşturan, mimari miras öğelerinin yapısal ve anlamsal bağlamda bir arada bulunmalarından doğan değerdir.” şeklinde tanımlanmıştır [32]. Yerleşke içerisinde bulunan yapılar mekânsal düzen ve hiyerarşi içindedir. Farklı işlevdeki yapıların bir aradalığı ile oluşan alanın, yapıların arasındaki boşluklar ve bir düzen halinde bir araya gelen fabrika yapılarının mekânsal bütünlük içinde meydana geldiğini göstermektedir. Büyük Ambar ve Küçük Ambar gibi depolama olarak kullanılan yapıların bir aradalığı, Elektrik Santrali ve Buhar Santrali gibi büyük çaplı yapıların bir aradalığı ve Giriş Yapıları’ndan sonra Müdüriyet Binası’nın karşımıza çıkması yapısal olarak benzer yapıların gruplaştığının göstergesidir. Farklı işlevlerde olan bu yapıların da bir aradalığı bir hiyerarşi oluşturmuş ve yapılar arasında kalan boşluklar bir düzen içinde gelişmiştir. Döneminde yapılan yapıların korunarak günümüze gelmiş olması o dönemin grup değerindeki sürekliliğinin de

¹² 05.05.2023 tarihinde Ayşe Düğencioğlu ile yapılan görüşme.

göstergesidir. Günümüzde ise yapıların korunmasından dolayı yapısal olarak grup değeri korunmuştur. Büyük Ambar Binası ve Küçük Ambar Binası derslik ve ofislere dönüştürülerek, Elektrik ve Buhar Santrali müze ve kütüphaneye dönüştürülerek bütünlük sağlanmış ve grup değeri devam ettirilmiştir.

Ekonomik Değer

Ekonomik değer yaşamın belirli gereksinimlerini karşılayacak hale gelen ve bu gereksinimler bir yapı ya da yapı grubu tarafından karşılanıyorsa, o yapı grubunun değerinin artması anlamına gelmektedir [24]. Kültürel varlıkların sahip olduğu ekonomik değerın anlaşılması için kolaylıkla tespit edilen, dönüşüm ve ticarileştirme potansiyeli taşıyan ilk veri, piyasa değeridir. Bu piyasa değeri, varlığın getirisini temsil eder ve gelecekte sağlayabileceği geliri, mal sahibine veya ulusal ekonomiye potansiyel katkıyı yansıtan, ölçülebilir bir birim olarak görülebilir [123].

Yerleşke yapıldığı dönemde özellikle iktisat politikaları çerçevesinde gelişen bir tutum ile ekonomik kalkınmayı hedeflemiştir. Üretim yaparak ülke ekonomisine önemli ölçüde katkı sağlayan fabrikanın atıl kaldığı dönemlerde piyasa değeri düşmüştür. Yeniden işlevlendirme ile üniversite kampüsüne dönüşen yerleşkenin piyasa değeri tekrar yükselmiştir. Ayrıca, eğitim değerinin artması ile kente eğitim amaçlı gelen kişilerin sayısında da artış yaşanmasıyla, yerleşke kente ekonomik katkı sağlamıştır. Kent merkezine yakın bir konumda bulunan yerleşkenin çevresinde yer alan yapılar sayesinde yerleşke ve kent arasında kurulan ticari ilişki güçlenmiş, nüfusu ve çevresinde gelişen ticari birimleri arttırması nedeniyle yerleşke, ekonomik açıdan değerli olarak nitelendirilmiştir.

Kullanım Değeri

ICOMOS Türkiye Kültürel Mirası Koruma Bildirgesi'nde (2013) kullanım değeri "Kültürel varlığın kullanımının sürmesi ve kendisine çağdaş toplumda bir yer bulması bağlamında, yapının kullanılarak korunması ve çağdaş yaşamda yer alarak geleceğe taşınması durumudur. Yapının özgün kullanımının ya da toplumun onun için öngördüğü yeni kullanımın yapıya kattığı değerdir." şeklinde tanımlanmıştır [32]. Riegl ise kullanım değerini endüstri mirası üzerinden yorumlamış ve endüstri yapılarının kentin bir parçası haline gelmesinde önemli bir rolünün olduğunu vurgulamıştır. Kullanım değeri, yapıların yaşayarak veya kullanarak ayakta kalabiliyor olmasının yanı sıra; kültür varlığının da yeni bir işlev kazanarak fayda sağlamasına imkân tanımaktadır. Kültür varlıklarının özgün

işlevini koruyarak veya yeniden işlevlendirilerek kültürel mirasın bir parçası haline getirmede kullanım değerinin önemi büyüktür.

Yerleşkede bulunan kültür varlıkları özgün işlevini devam ettiren, işlevi değişerek günümüze gelen ve hali hazırda kullanılmayan yapılar olarak varlığını sürdürmektedir. Küçük Ambar Binası'nın çağdaş ek kullanılarak yeniden işlevlendirilmesi ile ve yapının önemli bir kimlik kazanması ile kullanım değeri artmıştır. Günümüzde idari bina olarak kullanılan yapıyı öğrencilerin ve çalışan kişilerin kullanıyor olması kullanım değerinde sürekliliği sağlamıştır. Elektrik Santrali, günümüzde Abdullah Gül Müzesi, içerisinde barındırdığı kafe ile odak noktası olmuş ve halk tarafından da ziyaret edilebilmektedir. Bu sayede hem kafenin hem müzenin kullanımını artırmıştır. Müdüriyet Binası yapıldığı günden bu yana mimari açıdan bir değişiklik geçirmemiş olmasına karşın günümüze gelene farklı fonksiyonlarda kullanılmıştır. Kullanılarak ayakta kalan bu yapı yeni işlevin verilmesi ile kullanım değerini artırmıştır.

Günümüzde kullanılmayan giriş yapıları, yerleşkeye giriş amacıyla kullanılmadığı için atıl durumdadır. Bu nedenle kullanım açısından süreklilik sağlanamamış ve kullanım değerini kaybetmiştir. Sosyal Tesis ise atıl kalmasından dolayı kullanım değerini kaybeden yapılardan biridir. Yeni bir işlevin verilmeyip atıl bırakılmasından dolayı kullanılmayan yapıda çeşitli deformasyonlar oluşmuştur. Bakım Onarım Atölyesi de yıllardır atıl kalmasından dolayı içerisindeki aletlerin ve malzemelerin eskimesine ve kullanılmayarak kullanım değerinin düşmesine sebep olmuştur. Riegl'in kullanım değeri ile ilgili söylediği yaşayarak veya kullanarak ayakta kalma tabiri bu yapılar için geçerlidir. Yapıları kullandıkça ve içindeki yaşama ortak oldukça o yapının kullanım değerini artırmış oluruz.

Belge Değeri

ICOMOS Türkiye Kültürel Mirası Koruma Bildirgesi'nde (2013) belgesel değer “Yaşamın mekâna yansımaları olarak kabul edilen yapılar, değişik dönemlerde yaşayan topluluklar ve onların sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal yaşamları, yapım teknolojileri hakkında bilgi veren kaynaklardır.” şeklinde tanımlanmıştır [32]. Belgesel değer, bir yapının, yapı grubunun veya yapı çevresinin varlığı aracılığıyla geçmişteki mimari, ekonomik, toplumsal ve kültürel özelliklerini aktarabilme durumudur. Döneminin mimari karakteri, sosyokültürel yaşantısı ve ekonomik hedefleri bilgilendirici ve kanıtlayıcı olma özelliği bakımından belgesel değere sahiptir [123]. Örneğin; günümüzde yerleşke içinde Küçük Ambar Binası çağdaş eklerle desteklenerek yeniden işlevlendirilmiştir. Yapının, hem

mimari kurgu olarak hem de cephe özellikleri açısından incelendiğinde, dönem izlerinin korunduğu ve mümkün olduğunca çağdaş eklerle bu özelliğin devam ettirildiği görülmektedir. Aynı zamanda, yeniden işlevlendirilen Büyük Ambar Binası’nda da, dönemin mimari anlayışını temsil eden özelliklerin (cephe düzen, kullanılan teknolojik aletler vb.) korunduğunu söylemek mümkündür. Elektrik Santrali’nde de içerisinde bulunan kömür yataklarının varlığı dönemin teknolojisini yansıtmaktadır (Şekil 4.27). Günümüzde müze olarak kullanılmasına rağmen kömür yataklarının olması belge niteliği taşımaktadır. Henüz yeniden işlevlendirilmemiş yapıların hepsi dönem karakterini yansıtmaktadır.

Şekil 4.27. Abdullah Gül Müzesi içinde bulunan kömür yatakları [117]

4.4. Yerleşkenin Değer Tanımlarının Değerlendirilmesi

Kültürel miras olarak nitelendirilen bir yapının veya alanın korunabilmesi ancak sahip olduğu değerlerin doğru şekilde belirlenmesi ve bu değerlerin sürdürülebilmesi ile sağlanabilir. 20. yüzyıl yapısı olan ve günümüzde çağdaş ek ve yeniden işlevlendirme projeleriyle tekrar kent hayatına dâhil edilen Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası’nın geçmişte sahip olduğu değerlerin büyük çoğunluğu halen devam ettirilmekte ve bu nedenle yerleşke kültürel miras değerini korumaktadır. “4.3. Yerleşkenin Değer Tanımları Bağlamında İncelenmesi” başlığında yapılan analizler ve değerlendirmeler doğrultusunda, yerleşkenin

kendine ait birçok değeri olduğu tespit edilmiş, bu değerlerin günümüzde de devam ettirildikleri belgeleriyle sunulmuştur.

Yapıldığı ilk günden bu yana çeşitli tahribatlara ve yeniden işlevlendirme çabalarına maruz kalmış olmasına rağmen, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, geçmiş döneminin ayırt edici özelliklerini günümüze taşımıştır. Bu fabrika, özgünlük değeriyle birlikte tarihi değeri, belgesel değeri, bütünlük değeri gibi farklı nitelikleri de korumayı başarmıştır. Ayrıca yerleşkenin yeniden işlevlendirilerek kültürün bir parçası haline gelmesi ve devam ettirilmesi kullanım değerini ortaya çıkarmaktadır. Yapıların kullanılarak varlıklarını devam ettirmeleri, özgün niteliklerinin korunmuş olması ve günümüzün bir parçası olarak devam etmiş olması ile geçmişin izini geleceğe taşımıştır.

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası yerleşkesi, kent tarihi ve belleği açısından yıllar boyunca önemini kaybetmemiştir. Hem konumu ve ulaşım imkânları ile hem de sosyoekonomik özellikleriyle sahip olduğu değerler açısından günümüzde halen kültürel önemini devam ettirmektedir. Bu açıdan bakıldığında tarih boyunca kente katmış olduğu ekonomik, estetik, sembolik, sosyal ve işlevsel değerlerin korunarak gelecek kuşaklara aktarılması kent kimliği bağlamında önemlidir. Yapıldığı dönemin izlerinin mekâna yansımaları ile belge niteliği taşıyan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nda geçmişe ait mimari, ekonomik ve sosyokültürel yaşantının bilgilerini görmek mümkündür.

Yerleşke yapıldığı dönemin iktisat politikalarını yansıtmıştır. Ülke ekonomisine katkı sağlayan fabrika yeniden işlevlendirme ile üniversite kampüsüne dönüştürülmüştür. Üretim mekânı olan yerleşke eğitim mekânına dönüşerek ekonomik değerini korumuş, aynı zamanda eğitim değerini de kazanmıştır. Fakat bu dönüşüm ile alanın sahip olduğu özgünlük, bütünlük, tarihi, sembolik ve estetik değerler, ekonomik değer gerisinde kalmamıştır. Geçmişte sahip olduğu bu değerler ile yeniden işlevlendirme anlayışı bir denge içinde ele alınmıştır.

Yerleşke günümüzde tarihsel niteliklerini sürdürürken diğer taraftan kullanılmakta olan kültür varlıkları sayesinde toplumsal ve sosyal yaşantının bir parçası olmuştur. Üniversite kampüsü olarak kullanılmasına rağmen kullanıcı profili yalnızca öğrenci değildir. Aynı zamanda yerleşke içerisinde bulunan tarihi yapıları ziyaret eden bir kullanıcı da mevcuttur. Böylelikle sosyal değere sahip olan yerleşke, toplum için önemli bir değere sahiptir. Kültür varlığının kimliğini ve sürekliliğini sağlayan yerleşke, toplum açısından miras değerini taşımaktadır. Yapıldığı günden bu yana toplum ve yerleşke yapıları arasında bir etkileşim olmuş ve yerleşke içindeki yaşam, mekâna yansımıştır.

Tarihsel dönemin mimari özelliklerini yansıtan yerleşke, grup değeri ile birlikte, bir döneme ait mimari uyumun ve bütünlüğün oluşmasına katkı sağlayan bir araç olmuştur. Farklı işlevdeki yapıların bir araya gelmesiyle oluşan hiyerarşi sayesinde mekânsal bütünlük sağlanmıştır. Günümüzde bu bir aradalık ile yerin anlam ve öneminin grup değeri taşıması, yerleşkenin mimari bütünlüğünü desteklemektedir. Yerleşkedeki değerlerin bir aradalığını yansıtan ve yerleşkenin sahip olduğu kültürel öneme referans veren bütünlük değeri, süreklilik değeri ile birlikte kültür varlığının kullanımının sürdürülmesi ve bu süreklilik ile korunarak günümüzde de işlevini devam ettirmesi ile çağdaş toplumda yer bulmuştur.

Bu değerler bağlamından bakıldığında Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın sahip olduğu kültürel değerlerin korunması; yerleşkenin tarihsel sürekliliğini oluşturan mimari, toplumsal ve çevresel nedenlerin açıklanmasıyla mümkündür. Yerleşkenin sahip olduğu değerlerin tespiti ve yerleşkedeki değişim ve bu değişim sonucu ortaya çıkan sonuçların incelenmesi açısından yapılması gereken ilk aşama yerleşkenin dönüşümü ve çevresi üzerindeki etkilerin anlaşılabilmesidir. Yerleşkede yapılacak yeni bir proje ve uygulamalar öncesinde, yerleşke bölgesinin kültürel önemini oluşturan faktörlerin neler olduğu bilinmeli, yerleşkenin sahip olduğu değerlerin tespitinin yapılması ve korumanın bir denge çerçevesinde yapılması gereklidir. Kent içinde önemli bir yere sahip olmasından dolayı değer kaybını en aza indirerek yerleşke içerisindeki yapılara değerinin dışında fonksiyon yüklemelerinden kaçınılmalıdır. Günümüzde geçmiş ile gelecek arasında bir köprü kuran yerleşke sahip olduğu değerlerle birlikte korunarak kültürel önem oluşturmaktadır. Bu değerlerin bütüncül bir şekilde gelecek kuşaklara aktarılması yerleşkenin geleceği açısından önemlidir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

5.1. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Kapsamında Yapılan Sümerbank Fabrika

Yerleşkelerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi

BBYSP kapsamında kurulan Sümerbank yerleşkelerinin çevresel ve toplumsal etkilerini, ulaşım bağlantılarını, sosyal yaşamını ve koruma bağlamında yeniden işlevlendirme ile sahip olduğu veya kaybettiği mimari özellikleri ve değerleri daha iyi anlayabilmek adına bir tablo oluşturulmuştur (Tablo 5.1). Bu tabloya göre günümüzde yerleşkeler kent içinde kalarak kentin önemli bir parçası haline gelmiştir. Kent içinde kalan bu yerleşkelerin atıl kalmadan yeniden işlevlendirilerek kullanılması koruma bağlamında sürekliliğin sağlanması açısından olumlu bir durumdur.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan endüstri yapıları ve bunun özelinde BBYSP kapsamında kurulan Sümerbank fabrikalarının mevcut durumlarına genel bir değerlendirme yapıldığında, günümüzde bu fabrikaların şehir içinde bulunan yerleşkeler olduğu görülmektedir. Kentleşme ve teknolojik gelişmeler ile birlikte, bu yerleşkelerin atıl hale gelmesini önlemek amacıyla yeniden işlevlendirme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu yeniden işlevlendirme çalışmaları sonucunda, Karabük Demir Çelik Fabrikası dışındaki yerleşkeler, önceki işlevlerini kaybederek farklı amaçlar için kullanılmıştır.

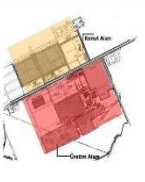
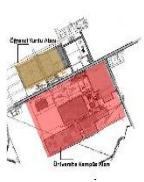
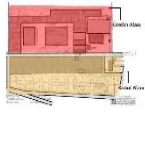
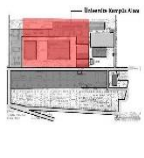
Yerleşkeler konut ve üretim alanı olarak ayrılmış ve bu ayrım, yerleşkelerin içinden geçen bir yol ile sağlanmıştır. Bu durum üretim faaliyetlerinin ve çalışanların konutlarının birbirinden ayrı olduğunu ifade etmektedir. Bu tür bir ayrım, işçilerin ve üretimin daha iyi düzenlenmesine ve yerleşke içindeki etkileşimlerin kontrol altında tutulmasına yardımcı olmakta ve tasarımın işlevselliğine önem vermektedir. Bu yerleşkelerdeki hammadde temini, demir yolu ve kara yolu ile gerçekleştirilmektedir. Bu durum, üretim süreçlerinde kullanılan hammaddenin tedarikinin, kolay ve etkili bir şekilde sağlandığını göstermektedir. Özellikle demiryolu veya karayolu hattına yakın alanlara kurulan yerleşkeler, aynı zamanda hammaddenin bolca bulunduğu bölgelerde bulunmaktadır.

Yerleşkeler kurulduğu ve faaliyete başladığı yıllarda, ülke ekonomisine oldukça fazla katkı sağlamıştır. Hem sağladığı istihdam ve ürettiği ürünler ile hem de yerleşke içindeki sosyal hayat ile kent içinde kent niteliği taşımaktaydı. Zamanın ve teknolojinin yetersiz kalmasıyla kapatılan veya devredilen yerleşkeler, önceden sahip olduğu özellikleri kaybetmiştir. Bu yerleşkeler arasından mimari açıdan bakıldığında, sahip olduğu yapıları

koruyarak ve yeniden işlevlendirilerek günümüze gelen yerleşkelerden biri olan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'dır. Bu fabrika, sahip olduğu yapıları kaybetmeden günümüze gelebilmiştir. Bu durum, tarihi ve mimari değerleri koruma çabalarının bir örneğini temsil etmektedir. Çalışmanın bir diğer konusunu oluşturan değerler bağlamında bakıldığında, yerleşke sahip olduğu birçok değeri korumaktadır. Sadece geçmişle ilişkisi bulunan anı değeri ve kullanım değerini kaybetmiş veya dönüşmüştür. Bu, geçmişin izlerini kaybetmeden modern ihtiyaçlara adapte etme çabasını yansıtmaktadır. Böylece, tarihi mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlamaktadır.

Sonuç olarak, endüstri yapılarının ve özellikle Sümerbank fabrikalarını günümüzdeki durumları ve dönüşümleri incelendiğinde, atıl hale gelmelerini önlemek ve tarihi mirası korumak amacıyla gerçekleştirilen yeniden işlevlendirme çalışmalarının önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Endüstri yerleşkelerinin dönüşümünün, mimari koruma ve kültürel değerlerin korunması açısından nasıl bir denge gerektirdiğini göstermektedir. Bu çalışmalar sayesinde, geçmişin izleri günümüze taşınırken, yerleşkeler yeni amaçlar için yeniden işlevlendirilmiş ve değerleri korunmuştur.

Tablo 5.1. BBYSP kapsamında kurulan Sümerbank yerleşkelerine 1930’lardan günümüze genel bakış

	Yerleşimin Kurul İçindeki Konumu	Hammaddenin Türü	Yerleşimin Özgün İsmi	Yerleşimin Özgün Vaziyet Planı	Yerleşimin Özgün Mekanları	Yerleşimin Mevcut İsmi	Yerleşimin Mevcut Vaziyet Planı	Yerleşimin Mevcut Yapıları
Küyüseri Bez Fabrikası		Demir yolu hattı	Bez Fabrikası		-Giriş Yapıları -Eğitim alanları -Sosyal alanlar -Revir -Lojmanlar -Ana Fabrika Binası -Atölyeler -Ambulans -İdariye Binası -Tahsil -Mühürriyet Binası -Spor Alanları -Yemekhane -Santuriler -Dikimhane	Abdullah Gül Üniversitesi		-Giriş Yapıları -Mühürriyet Binası -Küçük Ambar- Reküfeliik Yapı -Büyük Ambar (Derslik) -Yemekhane -Ana Fabrika Binası -Santuriler (Müze ve Kütüphane) -Dikimhane -Lojmanlar -Lokall -İdariye Binası -Öğrenci Yurtları
İzmit Kâğıt Fabrikası		Demir yolu hattı Kara Yolu hattı	Kâğıt Fabrikası		-Lojmanlar -Yisafirhane -Bekar evleri -Sinema ve Tiyatro Salonu -Lokaller -Revir -Kres -Spor Alanları -Yemekhane	Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları A.Ş.		-Kâğıt Müzesi ve Bütün Merakları
Ereğli Bez Fabrikası		Demir yolu hattı	Bez Fabrikası		-Giriş Yapıları -Ana Fabrika Binası -Ambulans -Atölyeler -Katan Dairesi -Su Kulesi -Seğmen Havuzu -İdari Bina -Sosyal Merkez -Kres -Yisafirhane -Hastane -Lojmanlar -Lokall -Sinema -Spor Alanları -Otopark	Albayrak Grup- Ereğli Tekstil		-Ereğli Dokuma Fabrikası -Memur Evleri
Nazilli Basma Fabrikası		Demir yolu hattı	Basma Fabrikası		-Eğitim Yapıları -Seğim Yapıları -Köpek Alanları -Ana Fabrika Binası -Memur Evleri -Kres -Sinema -İçki Konutları -Kantin -Ambulans -Mühürriyet Binası -İdari Bina -İçki Pasajı	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi		-Adnan Menderes Üniversitesi -Sümer Kampüsü -Sümer Park -Lojmanların bir kısmı
Bursa Merinos Fabrikası		Kara Yolu hattı	Tekstil Fabrikası		-Ana Fabrika Binası -Santuril -Atölyeler -Ambulans -Sosyal Binalar -Lojmanlar -Seğmen Kulesi -İdari Bina -Dokuma Salonları -Yemekhane -Lokall -Spor Alanları -Kres -Giriş Kapısı	Bursa Büyükşehir Belediyesi		-Merinos Tekstil Müzesi -Atatürk Kültür Merkezi -Su Kulesi -Santuril -Ambar ve Atölyeler -İptik Binaları -Kont ve İş yerleri
Gemlik Sulu İpek Fabrikası		Demir Yolu hattı Kara Yolu hattı	Sulu İpek Fabrikası		-Ana Fabrika Binası -Spor Alanları -Rekreasyon Alanları	Bursa Uludağ Üniversitesi		-Uludağ Üniversitesi Aşım -Kocahoyuk -Nispeti Yıkıtkokulu
Karabük Demir Çelik Fabrikası		Demir yolu hattı	Demir Çelik Fabrikası		-Ana Fabrika Binası -Lojmanlar	Karabük Demir Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş. (KARDEMİR)		-Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş. -Lojmanlar

5.2. Tartışma ve Değerlendirme

Yerleşkeler Sümerbank tarafından yapılmış ve faaliyetlerini Sümerbank adı altında devam ettirmiştir. Tarihi ve kurumsal kimliği açısından önemli bir noktada olan bu yerleşkeler, gelişen teknoloji ve ekonomi ile birlikte üretim faaliyetlerini devam ettiremeyip farklı şirketlere devredilmiştir. Farklı şirketlere devredilen yerleşkeler, döneminin mimari özelliklerinin ve fonksiyonlarının sürekliliğini sağlayamamıştır. Bu durum, endüstriyel yerleşkelerin işlevsel değişimini de değiştirmiştir. Yapıların özgün tasarımının değiştiği ve farklı işlevlere uyum sağladığı görülmektedir.

Yerleşkeler sadece üretimin yapıldığı alanlar değil aynı zamanda hem konut ihtiyacının sağlandığı hem de sosyal hayatın görüldüğü “sosyal bir kent” niteliğindedir. Yerleşkelerin birçoğunda bulunan rekreasyon alanları, spor alanları, hastane ve okul alanları ile işçilerin yerleşkeden uzaklaşmadan tüm ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri bir alan haline gelmiştir. Yerleşkelerin sadece üretim amaçlı değil, aynı zamanda çalışanların ve ailelerinin yaşam kalitesini artırmak amacıyla sosyal hayatı da desteklemektedir. Günümüzde yeniden işlevlendirme ve farklı şirketlere devredilmesi ile birlikte yerleşkelerde bu sosyal hayat kaybolmuştur. Tabloya bakıldığında anlaşılabileceği üzere üretim faaliyetleri farklı işlevlere dönüştürülmüş, konut alanları şuanki şirketler bünyesinde olmayıp farklı şahıslara devredilmiştir. Yalnızca Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası’ndaki konut alanları bugünkü şirket ile birlikte işlevine devam etmektedir. Bu yerleşke, bazı tarihi yapıların korunmasını ve geleneksel işlevlerin sürdürülmesinin mümkün olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, yerleşkelerin tarihsel gelişimi ve dönüşümü, hem mimari hem de işlevsel açıdan önemli bir evrimi yansıtmaktadır. Günümüzde bu yerleşkelerin kent içinde korunarak yeniden işlevlendirilmesi, hem tarihi mirasın yaşatılmasına katkı sağlamakta hem de sürdürülebilirlik açısından olumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir. Ancak, bu dönüşüm sürecinin bazı yerleşkelerde sosyal hayatın kaybına yol açtığı ve özgün işlevlerin değiştiği görülmektedir. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası gibi bazı istisnalar dışında, bu değişimler endüstriyel yerleşkelerin sosyal kent niteliğini kaybetmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ile işlevselliğin yeniden tanımlanması arasında bir denge bulmak, bu yerleşkelerin gelecekteki rolünü şekillendirmede önemlidir.

5.2. Bulgular ve Öneriler

Endüstri Devrimi’nin başladığı 18. yüzyıldan itibaren, toplumun pek çok alanında önemli değişimler yaşanmıştır. Bu dönem, sanayi üretimi, ulaşım ve kentleşme gibi

alanlarda büyük yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Endüstri Devrimi aynı zamanda modern şehircilik anlayışının doğmasına da katkı sağlamıştır. Endüstri yapıları, bu dönemde sanayi üretiminin merkezini oluşturmuş ve endüstriyel faaliyetlerin kalbinde yer almıştır. Zaman içinde teknolojinin gelişmesi ile birlikte bu yapılar verimliliklerini yitirmiş ve işlevsiz hale gelmiştir. Bu noktada, endüstri mirasının korunması ve yok olmasının önlenmesi için çeşitli çalışmalar başlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda endüstri mirası kavramı ortaya çıkmıştır. Endüstri yapılarının korunmasında, bu yapılara yüklenen değerler tanımlanmış ve bu değerler doğrultusunda koruma stratejileri geliştirilmiştir.

Yeniden işlevlendirme, endüstri mirasının korunmasının bir yöntemidir. Atıl durumda kalan endüstri yapılarının, sahip oldukları mimari değerleri ve tarihi önemleri göz önünde bulundurularak yeni işlevlerle buluşturulması, bu yapıların korunmasını ve toplumun hizmetine sunulmasını sağlar. Endüstri mirasının korunması ve yeniden işlevlendirilmesi, tarihi, kültürel ve mimari değerlerin sürdürülmesine katkıda bulunur ve bu tür yapıların gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Bu çabalar, endüstriyel geçmişimizin önemli bir parçasının kaybolmasını engeller ve bu mirası yaşatır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren ekonomik kalkınma ve sanayileşme, devletçilik ilkesi temelinde önemli bir strateji olarak benimsenmiştir. Bu stratejinin bir parçası olarak Türkiye, 1930'lu yıllarda BBYSP'yi hazırlamış ve yeni fabrikaların inşası için yatırımlar yapmıştır. Bu dönemde, 1933 yılında Sümerbank fabrikalarının kuruluşu gerçekleşmeye başlamış ve BBYSP kapsamında Türkiye'nin öncelikli ihtiyaçlarına yönelik yatırımların hayata geçirilmesine öncülük etmiştir.

Sümerbank fabrikalarının kuruluşu, Türkiye'nin sanayi ve ekonomi alanlarında ilerlemesini sağlamıştır. Bu fabrikalar sadece istihdam yaratmakla kalmamış, aynı zamanda Erken Cumhuriyet Dönemi'nin yaşam biçimini de şekillendirmiştir. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası gibi köklü bir geçmişe sahip olan yerleşkeler, zaman içinde dönüşümler geçirmiştir. Modern eklentiler ve eğitim alanları ile desteklenerek yeniden işlevlendirilmiş ve karakteristik özelliklerini korumuştur.

Fabrika yerleşkelerinin yeniden işlevlendirme süreci, yerleşke içindeki yapıların sahip olduğu veya kaybettiği değerleri belirlemek amacıyla incelenmiştir. Tarihsel sürekliliğin devamını vurgulayan bu çalışma, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın kültürel ve mimari değerlerini koruma bağlamında önemli bir yerleşke olduğunu göstermektedir. Bu çalışma, endüstri mirasının korunmasının yanı sıra, gelecek nesillere aktarılmasında da katkıda bulunmakta ve Türkiye'nin sanayi tarihine ışık tutmaktadır.

Çalışmanın 1. bölümünde, genel bir anlatım ile başlanmıştır. Endüstri Devrimi'nin etkileri ve Türkiye'de ekonomik alandaki gelişmeler sonucunda meydana gelen endüstri yapıları ele alınmıştır. Bu çalışma, özellikle BBYSP dönemini kapsamaktadır ve bu süre içinde Sümerbank tarafından kurulan endüstri yapılarına odaklanmaktadır. Bu bağlamda Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası örneği incelenmiş ve değer analizi yapılmıştır.

Bu bölümde, öncelikle bir problem tanımı yapılmış ve bu problem doğrultusunda bir amaç belirlenmiştir. Problem tanımından yola çıkarak, yeniden işlevlendirme çalışmalarının değer tanımlarına uygun bir şekilde yapılmasının önemi vurgulanmıştır. Böylece çalışmanın amacı, yeniden işlevlendirme süreçlerinde değer tanımlarının rehber olarak kullanılmasının ve bu değerler doğrultusunda yeniden işlevlendirme çalışmalarının gerçekleştirilmesinin gerekliliği ifade edilmiştir. Çalışmanın yöntemi olarak, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın zaman içinde geçirdiği değişimler incelenmiş ve değer analizi yapılmıştır. Bu analizler yapılırken çeşitli kaynaklardan ve literatürden yararlanılmıştır.

2. bölümde Endüstri Devrimi ile ortaya çıkan endüstri yapıları, bu yapıların gelişen teknolojiye ayak uyduramamasından dolayı atıl kalması ile endüstri mirası kavramının ortaya çıkması ve değer tanımları incelenmiştir. Endüstri Devrimi, teknolojinin gelişmesiyle birlikte makineli üretime geçişin olduğu bir dönemdir. Teknolojinin gelişmesi ile insan hayatında sosyal yaşantı, ekonomik düzey ve üretim faaliyetleri değişmiştir. Kırsal yaşamdan kent yaşamına göç olmuş, kentlerde nüfus artışı yaşanmış ve böylelikle konut ihtiyacı artmıştır. Gelişen teknoloji ve kente göç ile birlikte kent merkezinde endüstrileşme başlamıştır. Endüstri yapıları ile birlikte konut ihtiyacı artmış ve artan konut ihtiyacı beraberinde olumsuz yaşam koşullarını, planlama olgusunu doğurmuştur. Böylelikle planlama alanında çalışmalar yapılmıştır. Endüstrileşme sonucu hızlı nüfus artışı sebebiyle kentlerin gelişimi de hızlanmıştır. Bundan dolayı yeni kentsel yapılar ortaya çıkmıştır. Endüstri Devrimi ile kent merkezi dışına planlanan yerleşkeler, gelişen ve dönüşen kentlerin merkezi haline gelmiştir. Kentler her dönem geliştikçe farklılaşmıştır. Kent içinde kalan yapılar gelişen teknoloji sayesinde tarihi çevrenin insan hayatına sunduğu imkânların azalması ile kullanımını kaybetmiştir. Zaman içinde çöküntü alanlar oluşmuş ve bundan dolayı yeniden işlevlendirme kavramı doğmuştur.

Endüstri Devrimi ile meydana gelen yeni kentsel mekânların önemli yapılarını oluşturan fabrikalar, endüstri mirasını oluşturmaktadır. Endüstri mirası ile toplumların düşünce yapısında ve yaşam şekillerinde değişiklikler olmuştur. Teknoloji ile birlikte endüstrileşen kentlerde işlevsiz mekânlar ortaya çıkmıştır. İşlevsiz kalan bu mekânların atıl kalmasını önlemek, koruyup belgelemek için endüstri mirası kavramı ortaya çıkmıştır.

Bir taşınmazın kültür varlığı olarak tanımlanabilmesi ve korunması için belirli değerler taşınması ve bu değerlerin yapıya bir özellik kazandırması gerekmektedir. Mimari yapılar sadece yapıları oluşturan biçimlerden veya mimari elemanlardan meydana gelmez. Mimari yapılar aynı zamanda yaşamın bir parçası, duyguların dışı vurumu, varlığın temsidir. Bu nedenle, yapılar sadece mimari özellikleri ile değil aynı zamanda sahip olduğu birçok değer ve özellik bakımından da korumaya değer kabul edilebilir. Kültürel mirasın korunması sürecinde değer tanımlama konusunu birçok araştırmacı ve kurum incelemiş, sonuç olarak farklı değer tanımları ortaya çıkmıştır.

Tarihi yapılar kültürel mirasın bir parçasıdır. Özgün değerlerini kaybetmeden bir sonraki nesillere aktarılması ve kültürel sürekliliğin sağlanması için yapı ve çevresinin yeniden işlevlendirilerek kent hayatına kazandırılması gerekmektedir. Kullanıcıların ve ihtiyaçların değişmesiyle işlevini yitiren endüstri yapıları kentin önemli alanlarına konumlanmıştır. Döneminin ekonomik, mimari, teknolojik, toplumsal yansıması olan endüstri yapıları, kültürel miras olarak korunmalıdır. Bu bağlamda yeniden işlevlendirme kavramı ve yeniden işlevlendirmenin belgeler ve tüzükler bağlamında nasıl ele alındığı değerlendirilmiştir. Yeniden işlevlendirilen endüstri mirası yapılarının dünyadan ve Türkiye’den örnekleri incelenmiştir.

3. bölümde çağdaşlaşmanın adımlarını atan Türkiye’nin ekonomi alanında gelişme sağlayarak İktisat Kongresi’nde aldığı karar ile BBYSP’nin hayata geçirilmesi aktarılmıştır. Bu plan ile fabrika kurma görevi Sümerbank’a verilmiştir. Sümerbank ülkenin çeşitli yerlerine fabrika kurarak ekonomik ve kültürel açıdan gelişme sağlamıştır.

Endüstri Devrimi ile birlikte Türkiye’de içe dönük bir pazar kurma arayışı başlamıştır. Dışa bağımlı olmaktan kurtulmaya çalışan Türkiye, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde iktisat politikaları ile sanayileşme çabası göstermiş ve böylelikle ülke çağdaşlaşma yolunda adımlar atmıştır. Ülkenin farklı bölgelerine ihtiyaçların karşılanacağı fabrikalar kurulmuş ve sanayileşme dönemi başlamıştır. Dışa bağımlı olmaktan kurtulma sürecinde, Türkiye’de iktisat politikaları ile BBYSP hayata geçirilmiş, özel ve devlet destekli bankalar kurulmuştur. Bu bankalara çeşitli görevler verilerek, bankaların kentliye ve kentlerin yeniden yapılanmasına destek sağlamasının yolu açılmıştır. BBYSP kapsamında fabrika kurma görevi ise Sümerbank’a verilmiştir. Bu süreçte Sümerbank ülke genelinde çeşitli alanlarda fabrika yerleşkeleri kurmuştur. BBYSP’ye göre, fabrikaların konumları ve üretecekleri ürünler, bölgenin konumuna ve üretim kolaylığına bağlı olarak planlanmıştır. Fabrikaların demiryoluna yakınlığı, hammaddeye erişimin kolaylığı gibi nedenler de ön planda tutulmuştur. Kurulan bu fabrikalar kentlerin gelişmesine neden olmuştur. Getirdikleri

yenilikler ile çalışanların ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kompleks olmuştur. Uzun yıllar işlevine devam eden bu fabrikalar çeşitli nedenlerden dolayı kapatılmış veya özelleştirilmiştir.

3. bölümün devamında, BBYSP kapsamında Sümerbank tarafından kurulan fabrika yerleşkelerinin dönüşümü incelenmiştir. Bu dönemde, endüstri mirası kavramının Türkiye’de koruma literatürüne ve yasalarına girmesi ile çöküntü halinde olan bazı fabrika yerleşkeleri yeniden kentin bir parçası haline getirilmesi, özelleştirilen fabrikaların bir kısmı koruma altına alınarak yeniden işlevlendirilmesi konusu işlenmiştir. Bu projelerin hayata geçirilmesi ile kent içinde kalmış endüstri yerleşkelerinde kullanım sürekliliğin sağlanması ve yerleşkenin kentin bir parçası olarak yeni işleviyle kente kazandırılması ile kentlinin yaşam kalitesi de artmıştır. Başarılı yeniden işlevlendirme projelerinin yanı sıra, Türkiye’de çöküntü halinde olan veya yıkılan birçok endüstri mirası yapı ve alan yer almaktadır.

Tezin 4. bölümünde çalışma alanı olarak belirlenen Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası koruma bağlamında değer tanımları üzerinden detaylarıyla incelenmiştir. Bu yerleşke, Türkiye Cumhuriyeti’nin modernleşme ve sanayileşme alanında ilk kuruluşlarından biri olma özelliği taşımaktadır. Çağdaşlaşmanın ve modern kimliğin simgesi olan fabrika endüstri mirası niteliği taşımaktadır. Yerleşke Erken Cumhuriyet Dönemi endüstri yapılarının mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Üretim, sosyal alan ve barınma birimlerinin bir arada olmasından ve üretim odaklı yaşama ilişkin yapısal çevre modeli sunmasından dolayı önemli bir örnektir.

BBYSP doğrultusunda kurulan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası’nın mevcut durum analizi, sahip olduğu özgün değerler ve koruma ölçütleri doğrultusunda yeniden kullanım ile ortaya çıkan işlevin yapıya kazandırdığı değerler incelenmiştir. Yerleşkenin sahip olduğu değerlerin korunması ve yerleşkedeki değişim sonucu ortaya çıkan sonuçların incelenmesi açısından yapılması gereken önemli nokta yerleşkenin dönüşümünü ve çevresinde oluşturduğu etkiyi anlayabilmektir. Böylece yerleşke içinde yapılacak yeni projelerin yerleşkenin sahip olduğu değerlere dikkat edilerek ve değer tespiti yapılarak projelendirilmelidir. Yapılan bu çalışma, yeniden işlevlendirilen Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası’nın kuruluş aşamasında sahip olduğu veya zaman içinde farklı sebepler doğrultusunda dönüşen değerlerinin anlaşılması için önemlidir. Bu bağlamda, kurulduğu günden bu yana kent açısından ekonomik, simgesel ve işlevsel bir değer taşıyan bu yerleşkenin sahip olduğu değerlerin korunarak gelecek kuşaklara aktarılmasının kent kimliğinin temsiliyeti bakımından da son derece önemli olduğu belirtilmiştir.

Çalışmanın Önemi ve Alana Katkısı

Bu çalışma kapsamında, fabrika yerleşkesi olan Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nı anlayabilmek için Endüstri Devrimi üzerine okumalar yapılmıştır. Endüstri Devrimi ile ortaya çıkan şehir planlama olgusu doğrultusunda dünyada uygulanan örnekler incelenmiştir. Endüstri mirasının korunması ve yeniden işlevlendirmesi ile ilgili kurumların yapmış olduğu çalışmalar incelenmiştir. Ayrıca değerler konusunun araştırmacılar ve ulusal/uluslararası kurumlar tarafından nasıl ele alındığı çalışmaya eklenmiştir. Çalışmanın ana konusunu oluşturan ve koruma yöntemlerinden biri olan yeniden işlevlendirme kavramının literatür taraması yapılmış ve dünyadan ve Türkiye'den yeniden işlevlendirme örnekleri incelenmiştir. Sonrasında Türkiye'deki endüstrileşme çabaları doğrultusunda atılan en önemli adımlardan biri olan, BBYSP dönemi, bu dönemde kurulan Sümerbank fabrikaları ve bu fabrikaların tarih içinde yaşadığı dönüşümler incelenmiştir. Ardından, örnek olarak seçilen Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın kuruluşu, tarih içinde yaşadığı dönüşüm ve değerler bağlamında koruma süreci incelemesi yapılmıştır. Yapılan çalışmada yerleşkenin sahip olduğu birçok özgün değer olduğu belirlenmiştir. Yerleşkenin sahip olduğu özgün değerlerin birçoğunun günümüzde de devam ettiği, ayrıca yeniden işlevlendirme projesi doğrultusunda yeni değerler atfedilmesinin yanı sıra bazı özgün değerlerin de kaybedildiği sonucuna ulaşılmıştır. Böylelikle, bir örnek incelemesi üzerinden koruma sürecine yön verecek değer tanımlarının yeniden işlevlendirme projesine nasıl yön vereceğine dair bir altlık hazırlanmıştır.

Bu çalışma, yerleşkenin sahip olduğu özgün değerlerin yeniden işlevlendirme projesi kapsamında korunması sürecini detaylarıyla incelemiştir. Bu inceleme, ileride yapılacak yeniden işlevlendirme çalışmalarına bir altlık oluşturmaları, süreçte nelere dikkat edilmesi gerektiği ve nasıl bir yol izlenmesi gerektiği konusunda bilgi vermesi nedeniyle alana katkı yapmaktadır. Ayrıca, devam etmekte olan projelerin de bu çalışmada tariflenen yöntem doğrultusunda gerekli düzenlemeleri yapması ve özgün niteliklere uygun şekilde yeniden işlevlendirme önerileri geliştirebilmesi mümkündür.

İleride Yapılacak Olan Çalışmalar İçin Öneriler

Bu tez çalışmasının getirdiği yöntem ve bulgular ile ileride yapılacak çalışmalara katkı sağlaması açısından birtakım önerileri de beraberinde getirmiştir. Bu tezde, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası yerleşke ölçeğinde incelenmiş, değer tanımları bu bağlamda belirlenmiştir. İleride yapılacak çalışmaların, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nı meydana getiren yapılara odaklanması ve tek yapı ölçeğinde değer analizlerinin yapılması önemli görülmektedir. Böylelikle bu çalışma ile yerleşke ölçeğinde yapılan çalışma, tek yapı

ölçeğinde de gerçekleşecek ve alanın bütüncül koruması üzerine değerlendirme yapılabilecektir. Aynı zamanda yerleşkenin çevresiyle ve kentle olan ilişkisi üzerine de yeni bir çalışma konusu oluşturulması mümkündür. Son olarak, yerleşke içinde bulunan niteliksiz yapıların ve çöküntü alanlarına müdahale yöntemleri ve yeniden işlevlendirme önerileri de ayrı bir araştırma konusu olabilir. Bu sayede kent, yerleşke ve tek yapı ölçeğinde değer analizi ve yeniden işlevlendirerek koruma süreci Kayseri Bez Fabrikası açısından bütünlük kazanmış olur.

Ayrıca bu tez, BBYSP (1933-1938) ile kurulan Sümerbank fabrikalarının tarihsel süreçte nasıl dönüştüğü üzerinden bir inceleme yapmış ve bu fabrikalar içinden Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası üzerine yoğunlaşmıştır. İleride yapılacak çalışmaların, farklı bir tarih aralığı belirlemesi veya Sümerbank tarafından kurulmuş olan diğer yapıların da incelenmesi, böylelikle farklı dönemlerde kurulmuş tüm Sümerbank Fabrikaları'na dair bir değerlendirme yapılabilmesi mümkündür. Bu çalışmada kullanılan tanımlar ve sistematik yaklaşım (değer tanımları ve koruma prensipleri) benzer çalışmalara da altlık oluşturarak, farklı endüstri miras alanlarının ve yapılarının koruma ve yeniden işlevlendirme bağlamında incelenmesi üzerine çalışmalar yapılabilir.

Çalışmada Eksik Kalan Yönler

Tez çalışması sürecinde BBYSP kapsamında Sümerbank tarafından kurulan Karabük Demir Çelik Fabrikası ve Gemlik Suni İpek Fabrikası'nın haritalarına ulaşamamıştır. Bu yerleşkelerin haritası Google Earth kullanarak araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu nedenle Karabük Demir Çelik Fabrikası yerleşkesi, fabrika ve çevresinde kurulan konutların haritasına ulaşılarak konut-fabrika ilişkisi üzerinden değerlendirilmiştir. Gemlik Suni İpek Fabrikası'nın dönüşümü ise; eski-yeni fotoğraflarla değerlendirilmiştir. Ayrıca, Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nda yer alan yapıların birçoğu yazar tarafından fotoğraflanmıştır; ancak yerleşke içinde atıl kalan ve korunaksız olan yapılara erişim sınırı olması nedeniyle bu alanların fotoğraflarına Abdullah Gül Üniversitesi arşivinden erişilmiştir. Kayseri özelinde yerel gazetelere ulaşılmaya çalışılmış fakat gazetelerde çalışma için belirlenen tarih aralıklarına dair belge olmamasından dolayı bu arşivlerden tez kapsamında faydalanılamamıştır.

KAYNAKLAR

- [1] T. G. Köksal, «İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri,» İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2005.
- [2] G. Birol, «Modern Mimarlığın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi,» *Megaron*, pp. 3-16, Ekim 2006.
- [3] E. Laçinkaya, «Cumhuriyet Dönemi Modern Endüstri Yerleşkeleri ve Lojman Yapıları Tipoloji Çalışması,» Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 2021.
- [4] D. Eşkinat, «Ondokuzuncu Yüzyıl/ Tony Garnier ve Endüstri Kenti,» [Çevrimiçi]. Available: dergi.mo.org.tr/dergiler/4/413/6056.pdf. [Erişildi: 16 10 2022].
- [5] G. Ağkurt, «Kentleşme ve Çevre Sorunlarına Alternatif Bir Çözüm: Bahçekent Modeli'nin Kent Bilim İçerisindeki Yeri,» *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi Anabilim Dalı*, no. 5, 2014.
- [6] T. Çınar, «Bahçekent Modelinin Düşünsel Kökenleri ve Kent Bilimine Katkıları,» *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, cilt 52, no. 1-2, pp. 29-39, 2012.
- [7] M. Ramadan, «Interactive urban form design of local climate scale in hot semi-arid zone,» University of Sheffield, Doktora Tezi, Sheffield, England, 2010.
- [8] G. Birol, «19. Yüzyıl Endüstri Devrimi Sonrası Mimari Akımlar,» Balıkesir Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 1996.
- [9] N. Köroğlu, «Endüstri Mirası Yapılarının Yeniden İşlevlendirme Sonrasında Taşıyıcı Sistem Müdahalelerin İrdelenmesi,» İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- [10] B. Kaya, «Endüstri Mirasımızın Korunmasında Planlama Yaklaşımı,» Kültür ve Turizm Bakanlığı İzmir II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, İzmir, 2012.

- [11] T. Küçükköseler, «İşlevini Yitirmiş Endüstri Yapılarının Eğitim Yapısı Olarak Kullanımı,» Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2019.
- [12] A. Kırar, «Türkiye’de Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması,» Mimar Sinan Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul, 2001.
- [13] E. Şimşek, «Endüstri Yapılarının Kültürel Miras Olarak İrdelenmesi Ve Değerlendirilmesi: İzmir Liman Arkası Bölgesi Örneği,» Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2006.
- [14] H. Zelef, «Endüstri Mirası,» *Bülten*, no. 45, pp. 2-5, 2006.
- [15] «Docomomo International,» [Çevrimiçi]. Available: docomomo.com/organization/. [Erişildi: 21 11 2022].
- [16] M. Saner, «Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye’deki Yaklaşımlar,» *Planlama*, no. 52, pp. 53-66, 2012.
- [17] D. Cihanger, «Endüstri Mirasının Değeri ve Korunma Sorunu: Maltepe Havagazı Fabrikası’nın İzleri Silinirken,» *Planlama*, cilt 52, no. 1-2, pp. 29-39, 2012.
- [18] G. Tanyeli, «Endüstri Arkeolojisi Yapılarının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesi,» *Domus m*, no. 8, pp. 50-51, 2000.
- [19] B. Kırar, «Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden Değerlendirilmesi,» *Mimaran*, no. 9, pp. 7-19, 2013.
- [20] «The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage,» TICCIH, 2003. [Çevrimiçi]. Available: ticcih.org/about/charter/. [Erişildi: 5 11 2022].
- [21] N. Mutlu, «Bir Devrim İki Zıtlık: Tarihten Günümüze Endüstri Arkeolojisi,» *Arredamento Dergisi*, no. 326, pp. 51-54, 2018.
- [22] N. Cengizkan, «Endüstri Arkeolojisinde Mimarlığın Yeri: Sanayinin Terkettiği Alanlarda Yeniden Mimari,» *Mimarlık*, no. 308, pp. 40-41, 2002.
- [23] E. Omay Polat, «Türkiye’nin Modern Mimarlık Mirasının Korunması Kuram ve Uygulama Yöntem Bağlamında Değerlendirilmesi,» Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2008.
- [24] E. Madran ve N. Özgönül, «Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması,» TMMOB Mimarlar Odası, 2005.

- [25] İ. R. Kitaplar, %1 içinde *Kültürel Mirasın Korunması*, İstanbul Valiliği, İstanbul Proje Koordinasyon Birimi, 2014, p. İstanbul.
- [26] B. Uluoğlu, «Tarih ve Hafıza,» *Arrademento Mimarlık*, no. 284, pp. 79-80, 2014.
- [27] R. Mason, «Theoretical and Practical Arguments for Values-Centered Preservation,» *CRM: The Journal of Heritage Stewardship*, cilt 3, no. 2, pp. 21-48, 2006.
- [28] C. Özmen, «Value Assessment on Hagia Aophia Complex in Trabzon,» Middle East Technical University, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016.
- [29] Ö. Özçakır, «In-Between Preservation And Economics: Establishing Common Ground Between Socio-Cultural And Economic Values For The Sustainability Of Urban Heritage Places In Turkey,» Middle East Technical University, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2018.
- [30] E. S. Ayhan Koçyiğit, «Mpdern Dönem Mimarlık Mirasının Korunması,» %1 içinde *Sivil Mimari Bellek Ankara*, Ankara, Koç Üniversitesi VEKAM, 2017, pp. 257-287.
- [31] ICOMOS, «Dublin İlkeleri,» 2011. [Çevrimiçi]. Available: icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0914779001536912340.pdf . [Erişildi: 21 11 2022].
- [32] ICOMOS, «ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi,» 2013. [Çevrimiçi]. Available: icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf. [Erişildi: 15 11 2022].
- [33] S. Kök, «20. Yüzyıl Modern Mimarlık Mirasının Değerlendirilmesi: İmç Örneği,» Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016.
- [34] Ö. Özçakır, «In-between preservation and economics: Establishing common ground between socio-cultural and economic values for the sustainability of urban heritage places in Turkey,» Middle East Technical University, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2018.
- [35] N. Cengizkan, «Endüstri Yapılarında Yeniden İşlevlendirme:" İş" i Biten Endüstri Yapıları Ne" İş" e Yarar?,» *Dosya*, cilt 45, no. 3, pp. 9-11, 2006.
- [36] R. Mason ve E. Avrami, «Heritage Values and Challenges of Conservation Planning,» %1 içinde *Management Planning for Archaeological Sites*, Greece, An

- International Workshop Organized by the Getty Conservation Institute and Loyola Marymount University, 2002, pp. 13-26.
- [37] E. Madran, K. Nalbant ve N. Özgönül, «Eskişehir, Kılıçoğlu Tuğla ve Kiremit Fabrikası,» *Dosya*, no. 3, pp. 60-67, 2006.
- [38] E. Burden, *Illustrated Dictionary of Architectural Preservation : Restoration, Renovation, Rehabilitation, Reuse*, New York: McGraw-Hill Press, 2004.
- [39] Z. Ahunbay, «2013'ün Tartışmalı Yeniden Kullanım ve İhyaları,» *Mimarlık*, no. 374, 2013.
- [40] Z. Ahunbay, *Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon*, İstanbul: Yem Yayınları, 2009.
- [41] E. Yıldız ve N. G. Asatekin, «Anıtsal Yapıların Kullanım Sürecinde Değerlendirilmesine Yönelik Bir Model Önerisi,» *METU JFA*, cilt 32, no. 2, pp. 161-182, 2016.
- [42] T. Karadayı Yenice ve Ü. Altınoluk, «New Uses for Old Buildings: The case of 'Soğukçeşme Street, İstanbul, Turkey,» *Iconarp International J of Architecture and Planning*, cilt 7, no. 1, pp. 314-329, 2019.
- [43] Y. Kocabıyık, «Yeniden İşlevlendirme Kavramı ve Bu Kapsamda İTÜ Taşkışla Binasının İncelenmesi,» Maltepe Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.
- [44] G. Köksal, «Endüstri Mirasını Koruma ve Yeniden Kullanım Yaklaşımı,» *Güney Mimarlık*, no. 8, pp. 18-23, 2012.
- [45] ICOMOS, «Venedik Tüzüğü, 1964,» 1964. [Çevrimiçi]. Available: icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0243603001536681730.pdf. [Erişildi: 21 11 2022].
- [46] ICOMOS, «The Burra Charter, 2013,» 2013. [Çevrimiçi]. Available: australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Burra-Charter-2013-Adopted-31.10.2013.pdf. [Erişildi: 21 11 2022].
- [47] F. P. Arabacıoğlu ve I. Aydemir, «Tarihi Çevrelerde Yeniden Değerlendirme Kavramı,» *Megaron*, cilt 2, no. 4, pp. 205-212, 2007.
- [48] C. Önder Yılmaz, «Yeniden İşlevlendirilen Endüstri Yapılarının Yakın Çevreleri Üzerindeki Etkileri; Kadir Has Üniversitesi Cibali Semt Örneği,» Maltepe Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2022.

- [49] F. Seçer Kariptaş, S. Aytis ve F. Kariptaş, «Yapı Dergisi,» Yapı Dergisi Web Sitesi, [Çevrimiçi]. Available: yapidergisi.com/gecmisin-elektrik-santralleri-nasil-gunumuzun-sanat-mekanlari-oldu/. [Erişildi: 10 8 2023].
- [50] «ArchDaily,» ArchDaily Web Site, [Çevrimiçi]. Available: archdaily.com/429700/ad-classics-the-tate-modern-herzog-and-de-meuron. [Erişildi: 03 08 2023].
- [51] «ArchDaily,» ArchDaily Website, [Çevrimiçi]. Available: archdaily.com/429700/ad-classics-the-tate-modern-herzog-and-de-meuron. [Erişildi: 6 8 2023].
- [52] «ResearchGate,» ResearchGate, [Çevrimiçi]. Available: researchgate.net/figure/Van-Nelle-factory-bridges-connecting-the-three-volumes_fig3_43796818. [Erişildi: 6 8 2023].
- [53] D. Nart, «İstanbul'da Endüstri Yapılarında Gerçekleşen Dönüşümlerin Mekânsal Açidan İrdelenmesi,» İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.
- [54] «Flickr,» Flickr Web Site, [Çevrimiçi]. Available: flickr.com/photos/jansluijter/14703821150. [Erişildi: 6 8 2023].
- [55] «Wikipedia,» Wikipedia Web Site, [Çevrimiçi]. Available: en.wikipedia.org/wiki/Vienna_Gasometers. [Erişildi: 6 8 2023].
- [56] «Ir Prof. C.S. Poon, PhD, FHKIE, JP,» [Çevrimiçi]. Available: polyucee.hk/cecspon/lwbt/Case_Studies/Gasometer_City/pic01_plan.jpg. [Erişildi: 6 8 2023].
- [57] M. Alper, *Tütün İşleyen Fabrikadan Bilim Üreten Üniversiteye*, İstanbul: Mehmet Alper Mimarlık Bürosu Yayını, 2004.
- [58] B. Kök, Artist, [Art]. 2019.
- [59] «Arkiv,» Arkiv Web Sitesi, [Çevrimiçi]. Available: arkiv.com.tr/proje/ddb-tuzambari/1455. [Erişildi: 6 8 2023].
- [60] S. Balçık, «Mimarlıkta Çağdaş Mekan Kurgusunun Yeniden İşlevlendirilen Endüstri Yapıları Bağlamında Değerlendirilmesi,» Eskişehir Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2020.
- [61] «Vikipedi,» Vikipedi Web Sitesi, 2011. [Çevrimiçi]. Available: tr.wikipedia.org/wiki/Silahtara%C4%9Fa_Elektrik_Santrali. [Erişildi: 10 12 2022].

- [62] A. Aksoy, F. Açıkbaş ve A. Akman, Silahtarağa Elektrik Santrali'nin Hikayesi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007.
- [63] «santralistanbul,» santralistanbul Web Sitesi, [Çevrimiçi]. Available: santralistanbul.org/tr/hakkinda/. [Erişildi: 16 8 2023].
- [64] «Nevzat Sayın Mimarlık Hizmetleri,» Nevzat Sayın Mimarlık Hizmetleri Web Sitesi, [Çevrimiçi]. Available: nsmh.com/.
- [65] E. Arolat, İ. Bilgin, N. Sayın ve H. Tümertekin, «Santralistanbul,» *Yapı Dergisi*, no. 313, pp. 52-70, 2007.
- [66] «Arkiv, Santral 4 ve 6 nolu Kazan Daireleri Mimarlık Fakültesi ve Kütüphane Dönüşümü,» Arkiv Web Sitesi, [Çevrimiçi]. Available: arkiv.com.tr/proje/santral-4-ve-6-nolu-kazan-daireleri-mimarlik-fakultesi-ve-kutuphane-donusumu/4242. [Erişildi: 10 12 2022].
- [67] S. Zeybekoğlu, «Erken Cumhuriyet Dönemi Sanayi Komplekslerinin Mekansal Analizi: Nazilli, Kayseri, Bursa ve Eskişehir Örnekleri,» Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002.
- [68] B. Asiliskender, «Modernleşme Ve Konut; Cumhuriyet'in Sanayi Yatırımları İle Kayseri'de Mekansal Ve Toplumsal Değişim,» İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2008.
- [69] S. Yüceer, «Atatürk Ansiklopedisi,» 2022. [Çevrimiçi]. Available: ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/kemalizm. [Erişildi: 30 4 2023].
- [70] I. Y. Eldeş, «Sümerbank Dokuma Fabrikaları'nın Dönüşümü (1935-2019): Kayseri, Ereğli, Nazilli, Bursa Ve Malatya Örnekleri,» İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- [71] İ. Tekeli, «Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması,» %1 içinde 75. *Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998, pp. 1-24.
- [72] A. İnan, Türkiye Cumhuriyetinin Birinci Sanayi Planı 1933, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1972.
- [73] H. Özyurt, «Atatürk Dönemi, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938),» *İstanbul Journal of Socioalogical Studies*, cilt 19, no. 1, pp. 119-148, 1981.

- [74] D. Bozoklu, «Atatürk Döneminde Bankacılık Sistemine ve Gelişimine Genel Bir Bakış,» *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 19, no. 55, pp. 269-302, 2003.
- [75] Ö. Arıtan, «Kapitalist/Sosyalist Modernleşme Modellerinin Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığının Biçimlenişine Etkileri-Sümerbank KİT Yerleşkeleri Üzerinden Yeni Bir Anlamlandırma Denemesi,» İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2004.
- [76] B. Kök ve E. S. Ayhan Koçyiğit, «Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı Uyarınca Kurulan Sümerbank Fabrikalarının Tarihsel Süreçte İncelenmesi,» %1 içinde 6th *International Conference of Contemporary Affairs in Architecture and Urbanism (ICCAUA-2023)*, İstanbul, 2023.
- [77] J. Ö. Aytemur, «1930-1945 Yılları Arasında Türk Yönetim Düşüncesi: Sümerbank Örneği Üzerinden Tarihsel Bir Çözümleme,» Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Antalya, 2007.
- [78] İ. Tekeli ve S. İlkin, Cumhuriyetin Harcı: Köktenci Modernitenin Ekonomik Politikasının Gelişimi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- [79] A. A. Eren, «Birinci Sanayi Planı Kapsamında Kurulan Sümerbank Dokuma Fabrikalarında Sosyal Ve Kültürel Uygulamalar,» İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019.
- [80] A. N. Sencer, «Devletçilik Döneminde Tekstil Sektörünün Gelişimi Ve Bakırköy Bez Fabrikası (1934-1950),» İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2017.
- [81] F. Yücel, Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938, 1. dü., Ankara: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası Yayınları, 2014.
- [82] M. Doğan, «Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış,» *Marmara Coğrafya Dergisi*, no. 28, pp. 211-231, 2013.
- [83] B. Bigat, «Kuruluşu Ve İlk Yıllarında Nazilli Sümerbank Basma Fabrikası,» Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2017.
- [84] M. G. Polatoğlu, «Türkiye'nin Kalkınmasında Sümerbank ve Etkinliği (1933-1987),» *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 37, no. 104, pp. 261-306, 2021.

- [85] İ. Erdal, «Sümerbank, Atatürk Ansiklopedisi,» 2021. [Çevrimiçi]. Available: ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sumerbank. [Erişildi: 20 5 2023].
- [86] T. T. K. Kütüphanesi, %1 içinde *Sümerbank*, İstanbul, Devlet Basımevi, 1937.
- [87] B. Asiliskender ve N. Baturayoğlu Yöney, «Fabrikadan Üniversite Kampüsüne: AGÜ Sümer Kampüsü,» %1 içinde *Süper Kent*, Kayseri, TMMOB Kayseri Şubesi Yayını, 2018.
- [88] «Abdullah Gül Üniversitesi, Sümer Kampüsü Tarihi,» Abdullah Gül Üniversitesi, [Çevrimiçi]. Available: arch.agu.edu.tr/. [Erişildi: 01 11 2022].
- [89] S. Yılmaz Genç, «Atatürk Ansiklopedisi, İzmit Kağıt ve Karton Fabrikası,» Atatürk Ansiklopedisi, 2020. [Çevrimiçi]. Available: ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/izmit-kagit-ve-karton-fabrikasi/ [Erişildi: 25 04 2023].
- [90] E. Ö. Oral Aydın ve R. Çömlekçioğlu Kartal, «Kocaeli Seka I. Kağıt Fabrikası'nın Mimari Analizi Ve Yeniden Kullanım Önerileri,» *Tüba-Ked Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, no. 8, pp. 21-34, 2010.
- [91] Ö. İtez, «Arkitera, Seka Kağıt Müzesi ve Kocaeli Bilim Merkezi,» 28 2 2020. [Çevrimiçi]. Available: arkitera.com/proje/seka-kagit-muzesi-ve-kocaeli-bilim-merkezi/. [Erişildi: 25 4 2023].
- [92] «İzmit Seka'nın Dönüşümü,» [Çevrimiçi]. Available: izmitteseka.com/mimari . [Erişildi: 20 4 2023].
- [93] Anonim, «Sümerbank Amele Evleri ve Mahalleri,» *Mimarlar Odası Arkitekt*, pp. 9-13, 1944.
- [94] A. Dilek, «Türkiye'de Özelleştirme Ve Özelleştirme Çalışmaları Sonucu Nazilli Sümerbank İşletmesinin Durumu İle Karlılık Ve Verimlilik Analizi,» Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Aydın, 2006.
- [95] D. Aydın ve E. Aksoy, «Endüstri Yapılarında Yeniden Kullanılabilirlik; Nazilli Sümerbank Fabrikasının Sosyal Tesis Binası'nın İşlevsel Dönüşümü İçin Analizler,» *Güney Mimarlık Dergisi*, no. Sanayi Yapıları Endüstri Arkeolojisi Sayısı, pp. 40-46, 2012.
- [96] «Arkitera, Atatürk Kültür Merkezi ve Merinos Parkı,» 2011. [Çevrimiçi]. Available: v3.arkitera.com/p542-ataturk-kultur-merkezi-ve-merinos-parki.html?year=&aID=3413. [Erişildi: 18 11 2022].

- [97] O. Deniz, «Kentsel Belleğin Sürekliliği Bağlamında Bir Kültürel Rota Önerisi: Bursa Endüstri Mirası Rotası,» Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bursa, 2022.
- [98] N. Yurtoğlu, «Cumhuriyet Döneminin En Önemli Ağır Sanayi Hamlesi: Karabük Demir ve Çelik Fabrikası (1939-1960),» *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, cilt 33, no. 96, pp. 155-204, 2017.
- [99] S. Çabuk, K. Demir ve E. Gökyer, «Cumhuriyet'in Yeni Kenti Karabük'ün 1937–1988 Dönemi Mekânsal Gelişimi ve Şehir Planları,» *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, no. 2, pp. 20-39, 2016.
- [100] S. Öktem, «Türkiye Cumhuriyeti'nde Modernleşme Hareketi; Karabük Demir Çelik Fabrikaları Yerleşim Örneği,» İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.
- [101] S. Kaya, «İdeoloji, Gündelik Yaşam Pratikleri Ve Mekan Etkileşiminde Karabük Demir Çelik Fabrikaları Yerleşiminden Öğrendiklerimiz,» Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.
- [102] Anonim, «Karabük Demir Çelik Fabrikaları,» [Çevrimiçi]. Available: mmo.org.tr/sites/default/files/12d2b1c7b2826ca_ek.pdf. [Erişildi: 17 4 2023].
- [103] «Google Earth,» [Çevrimiçi]. Available: earth.google.com/web/search/Yeni%20%9Fehir,+Karab%20%26bck+Merkez%20Karab%20%26bck/@41.18592259,32.62992001,263.79030052a,4031.93587542d,35y,0h,0t,0r/data=CigiJgokCbX4b5JYYENAER8F483GXENAGeC0y3Eiv0FAIRJ8TYdvukFA. [Erişildi: 26 4 2023].
- [104] F. Seçer Kariptaş, «Kayseri'nin Yirminci Yüzyıl Endüstri Mirası,» %1 içinde *Kayseri'nin Yirminci Yüzyılı- Mimarlık, Kent Tarihi ve Kültürü*, Kayseri, Abdullah Gül Üniveristesi, 2012, pp. 79-100.
- [105] H. Eldek, «Value assessment for defining the conservation principles for Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası,» Middle East Technical University, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- [106] M. Koçak, «İşlevini Yitirmiş Sanayi Alanlarının Dönüşümüne İlişkin Çevresel Risk Değerlendirilmesi, Strateji ve Öneriler: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Örneği,» Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2013.

- [107] B. Asiliskender ve A. Özsoy, «Cumhuriyet Sonrası Kayseri'de Modernleşme: Mekânsal ve Toplumsal Değişim,» *İTÜDERGİSİ/a*, cilt 9, no. 1, pp. 31-42, 2010.
- [108] [Art]. Kayseri Büyükşehir Belediyesi Arşivi, 2023.
- [109] B. Asiliskender, «Cumhuriyet Sonrası Kalkınma Hareketi Olarak Sanayileşme ve Mekansal Değişim,» *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, no. 13, pp. 153-170, 2009.
- [110] «Google Earth, Kayseri,» Google Earth Web Sitesi, [Çevrimiçi]. Available: earth.google.com/web/search/kayseri/@38.723402,35.47018595,1049.52821469a,29030.81952906d,35y,0h,0t,0r/data=CnIaSBjCCiUweDE1MmIwZTFkM2ZhNGE3NGY6MHg4NGJkOGM0ZDVhNGMyZGE3GV0Qyvs4XENAIegSDr3FvUFAKgdrYXlzZXJpGAIgASImCiQJ_tTgZVuZREARz_ebBT2WREAZR7s7Tw5. [Erişildi: 23 2023].
- [111] «Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi, Kayseri İmar Planı,» Kayseri Büyükşehir Belediyesi Coğrafi Bilgi Sistemi, [Çevrimiçi]. Available: cbs.kayseri.bel.tr/imarplanlari.aspx. [Erişildi: 33 2023].
- [112] «Abdullah Gül Üniversitesi,» Abdullah Gül Üniversitesi Web Sitesi, [Çevrimiçi]. Available: sustainability.agu.edu.tr/agu-environment. [Erişildi: 83 2023].
- [113] A. G. Ü. Arşivi, Artist, *Abdullah Gül Üniversitesi Arşivi*. [Art]. 2022.
- [114] N. Cemal, «Fabrika İnşaatında Arazi Seçimi,» *Mimarlar Odası Arkitekt*, no. 3, pp. 85-86, 1935.
- [115] Ö. Kevseroğlu, «Endüstriyel Miras Alanlarının Kent Peyzajına Entegrasyonunun Değerlendirilmesi: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği,» İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2011.
- [116] D. Kemaldar, «Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Ana Üretim Yapısı Dönüşümünün Esneklik Bağlamında Değerlendirilmesi,» Erciyes Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2019.
- [117] B. Kök, Artist, [Art]. 2022.
- [118] B. Elagöz Timur, «Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası Bakım Ve Onarım Atölyesi Restorasyon Projesi,» İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

- [119] B. Asiliskender ve N. Baturayoğlu Yöney, «DOCOMOMO Türkiye'nin İlk Göz Ağırsı: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Yerleşkesinin Korunması,» *Betonart*, no. 56, pp. 30-35, 2018.
- [120] «Arkiv, AGÜ Sümer Kampüsü İtfaiye Binası Restorasyon ve Yeniden İşlevlendirme Projesi,» Arkiv Web Sitesi, [Çevrimiçi]. Available: arkiv.com.tr/proje/agu-sumer-kampusu-itfaiye-binası--restorasyon-ve-yeniden-islevlendirme-projesi/8860. [Erişildi: 29 4 2023].
- [121] «Kayseri Büyükşehir Belediyesi, Sümer Spor Tesisi,» Kayseri Büyükşehir Belediyesi Web Sitesi, [Çevrimiçi]. Available: sporaskayseri.com.tr/tesisler/sumer-spor-tesisi. [Erişildi: 10 7 2023].
- [122] H. Yüksel, «Tarihi Kayseri Fotoğrafları Arşivi,» Tarihi Kayseri Fotoğrafları Arşivi Web Sitesi, [Çevrimiçi]. Available: tarihiKayseri.blogspot.com/2014/11/sumerspor.html. [Erişildi: 30 07 2023].
- [123] G. G. Okyay Bayazit ve D. Binan, «Bir Kültürel Miras Alanı Olarak Karaköy-Tophane Bölgesi'nin Sahip Olduğu Değerlerin İrdelenmesi,» *Tasarım+Kuram Journal*, cilt 13, no. 23, pp. 15-38, 2017.
- [124] R. Mason, «Assessing Values in Conservation Planning: Methodological Issues and Choices,» %1 içinde *Assessing the Values of Cultural Heritage*, Los Angeles, Getty Conservation Institute, 2002, pp. 5-20.
- [125] B. Asiliskender ve N. Baturayoğlu Yöney, «Arkitera, Fabrikadan Üniversite Kampüsüne: AGÜ Sümer Kampüsü,» Arkitera Web Sitesi, 2017. [Çevrimiçi]. Available: arkitera.com/gorus/fabrikadan-universite-kampusune-agu-sumer-kampusu/ [Erişildi: 24 07 2023].
- [126] A. Düğencioğlu, Artist, *Düğencioğlu Aile Fotoğraf Arşivi*. [Art]. 2023.
- [127] G. B. Öztürk, «Endüstri Yapılarının Yeniden İşlevlendirme Sürecinde İç Mekan Analizi: Mudanya Gar Binası,» Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2022.
- [128] «Bir Başkentin Oluşumu- Avusturyalı, Alman ve İsviçreli Mimarların Ankara'daki İzleri,» [Çevrimiçi]. Available: web.archive.org/web/20110412064840/goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/ind/gas/trindex.htm . [Erişildi: 16 8 2023].

- [129] «TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi,» [Çevrimiçi]. Available: web.archive.org/web/20121020174256/mimarlarodasiankara.org/index.php?Did=2434. [Erişildi: 16 8 2023].
- [130] «Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, SEKA Kağıt Müzesi, Müze Hakkında,» Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, [Çevrimiçi]. Available: sekakagitmuzesi.com/#hakkinda. [Erişildi: 25 4 2022].
- [131] 1. Amsterdam Deklarasyonu, «ICOMOS,» [Çevrimiçi]. Available: icomos.org/en/charters-and-texts/179-articles-en-francais/ressources/charters-and-standards/169-the-declaration-of-amsterdam.
- [132] N. Ö. Belgesi, «ICOMOS,» [Çevrimiçi]. Available: icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf.